

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 2149-5564

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ DERGİSİ

Yıl 2 Sayı 2 / 2016

AYDIN TÜRLÜK BİLGİSİ DERGİSİ

Yıl 2 Sayı 2 - 2016

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ DERGİSİ

ISSN: 2149-5564

Sahibi

Dr. Mustafa AYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Nigar ÇELİK

Editör

Prof. Dr. Kâzım YETİŞ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Metin AKAR

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Yrd. Doç. Dinara DÜİSEBAYEVA

Yayın Dili

Türkçe

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Ekim & Nisan

Akademik Çalışmalar

Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Nazan ÖZGÜR

Teknik Editör

Hakan TERZİ

Yıl 2 Sayı 2 - 2016

Yazışma Adresi

Beşyol Mahallesi, İnönü

Caddesi, No: 38, Sefaköy, 34295

Küçükçekmece/İstanbul

Tel: 0212 4441428

Fax: 0212 425 57 97

Web: www.aydin.edu.tr

E-mail: aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr

Baskı

Vizyon Basımevi Kağıtçılık

Matbaacılık ve Yayıncılık, İkitelli Org.

San. Böl. Deposite İş Merkezi A6

Blok, Kat:3 No:309 Başakşehir,

Tel: 0212 671 61 51

Mail: info@vizyonbasimevi.com.tr

Bilim Kurulu (Hakem Havuzu)

Prof. Dr. Zaynovidin ABDİRASHİDOV, Mirza Ulugbek Özbekistan Milli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet AÇA, Balıkesir Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Sani ADIGÜZEL, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi

Prof. Dr. Yavuz AKPINAR, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK, Gazi Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Röşen ALİZADE, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ARSLAN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice AYNUR, İstanbul Şehir Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus BALCI, Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Bayram BAŞ, Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent BAYRAM, Kırklareli Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Necat BİRİNCİ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet BURAN, Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Müjgân ÇAKIR, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülhaluk M. ÇAY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ, Nevşehir Üniversitesi

Prof. Dr. İsmet ÇETİN, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi

Dr. Fabio. L. GRASSİ, Sapienza Üniversitesi, Roma-İtalya

Prof. Dr. Bekir DENİZ, Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülkadir DONUK, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DUYMAZ, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Zerrin GÜNAL, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Belkıs GÜRSOY, İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ, İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Adnan ESKİKURT, Medeniyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ILGIN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Dikhan KAMZABEKULI, Lev Gumilev Millî Avrasya Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. İsmail KARACA, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Haşim KARPUZ, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Beyhan KESİK, Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Hanife KONCU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL, Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Galina MİSKİNİENE, Vilnius Üniversitesi, Litvanya
Prof. Dr. Emine Gürsoy NASKALİ, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Tanju ORAL SEYHAN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER, Ege Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hakan ÖZÇELİK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SEVGİ, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ, Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TOPARLI, Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice TÖREN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TURAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit TÜRK, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sema UĞURCAN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÜREKLİ, Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAKICI, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YAZICI, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe YILDIZ, Gazi Üniversitesi

İstanbul Aydın Üniversitesi, Aydın Türkük Bilgisi Dergisi, özgün bilimsel araştırmalar ile uygulama çalışmalarına yer veren ve bu niteliği ile hem araştırmacılara hem de uygulamadaki akademisyenlere seslenmeyi amaçlayan hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Bir Motif, İki Şair: “Mi‘râca Davetin Tebliği” Motifini Süleyman Çelebi ile Şeyh Gâlib’in İşleyişi One Motive, Two Poets: Works of Süleyman Çelebi and Sheikh Galib Using the Motive of “Conveying the Call to Ascension” <i>Metin AKAR</i>	1
Moğol-Türkmen Siyasi Karşıtlığı Bağlamında Oğuznameler ve Ergenekon Destanı Oğuznames and Ergenekon Epic in the Context of Mongol-Turkmen Political Rivalry <i>Rövşen ALİZADE</i>	13
Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi’nde Bulunan Bir “Kitâb-ı Mu‘Cizât-ı Muhammed” Metni Üzerine On the Text of “Kitâb-ı Mu‘Cizât-ı Muhammed” Located in Sarajevo Gazi Husrev Bey Library <i>Müjgân ÇAKIR</i>	33
Türkiye Türkçesinin Geri Dönen Alıntıları Recurrent Citations of Modern Turkish <i>Günay KARAAĞAÇ</i>	67
Bâkî’nin Yayımlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla’) Some Unpublished Poems of Bâkî (Three Gazelles One Matla’) <i>Beyhan KESİK</i>	79
Mehmed Emîn’in Ashâbü’l-Kehf ve’r-Rakîm Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme An Appraisal of Mehmed Emîn’s Ashâbü’l-Kehf ve’r-Rakîm <i>Hanife KONCU</i>	87
Eski Türkçe Kökenli İki Macar Fiili Hungarian Verbs of Old Turkic Origin <i>I. Mándoky KONGUR, Çeviren: Sinan GÜZEL</i>	109
“Edebiyat Bilgileri” Kitaplarında Kafiye Meselesi Issues of Rhyme in “Literature Information” Books <i>Kâzım YETİŞ</i>	125

Editörden

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi 'nin 2. sayısı ile okuyucuların ve bilim adamlarının karşısındayız. Böylece Türk dilinin, edebiyatının, kültürünün çeşitli meseleleri ile karşınızdayız. 1. sayıdaki eksiklerimizi giderme gayretimiz her sayı giderek artacaktır. Büyük bir sorumluluk yüklendiğimiz bilincindeyiz. Hakem havuzumuzu genişletmeye çalıştık. Bu çerçevede okuyucularımız yurt dışından Türkologların adlarını hakemler arasında göreceklerdir. Bu görevi kabullenen ve titizlikle makaleleri inceleyen değerli meslektaşlarımıza sonsuz teşekkürler ediyoruz.

Yazıları ile dergimizi zenginleştiren kıymetli bilim adamlarına, çalışmalarını bizlerle paylaştıkları için ne kadar teşekkür etsek azdır. Yazı yelpazemizi daha da genişleteceğimizi umuyoruz. Aydın Türklük Bilgisi Dergisi 'nin Türk dilinin, edebiyatının, kültürünün aranan, çıkması beklenen, eksikliği hissedilen bir yayın olması için büyük bir gayretin içinde olduğumuzun bilinmesini isteriz.

Yöneticilerimiz dergimizin en iyi şekilde çıkması için her türlü yardımı yaptılar. Kendilerine teşekkür ediyoruz. Değerli okuyucularımız ve takipçilerimiz eksiklerimiz konusunda bizi uyarırlarsa müteşekkire kalırız.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerine özellikle dergi işlerinin yürütülmesinde görev alan arkadaşlarımıza da minnettarız. Özveri ile çalıştılar.

Yeni sayılarda zengin münderecatla buluşmak dileği ile...

Prof. Dr. Kâzım Yetiş
İstanbul Aydın Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Bir Motif, İki Şair: “Mi’râca Davetin Tebliği” Motifini Süleyman Çelebi ile Şeyh Gâlib’in İşleyişi

Metin AKAR*

Özet: Mi’râc, Hz. Muhammed’in Mekke’den Kudüs’e, oradan da göklere yaptırıldığı seyahatin ve dinler tarihinin eşsiz mu’cizesinin adıdır. Tanrı, “mi’râca davetin tebliği” işini Cebrâîl’e vermiştir. Cebrâîl’in bu görevi nasıl yaptığı, -bu konuda âyet ve hadîs olmadığı için-, şairler tarafından farklı farklı anlatılmıştır. Bu motif hemen hemen bütün mi’râc-nâme ve mi’râciyelerde görülmektedir. Makalede, “mi’râca davetin tebliği” motifinin ifade edilmesini, Süleyman Çelebi (XV. yüzyıl) *Mevlid*’i (eski ve asıl metin, yeni ve değiştirilmiş metin) ile Şeyh Gâlib (1757-1799)’in *Hüsn ü Aşk*’ındaki şekilleri ile kıyaslanmıştır. Aynı motifin, değişik yüzyıllarda oluşturulan metinler arasındaki birbirine benzemeyen ifadeleri arasındaki farklar gösterilmiş; bu farkların doğmasına sebep olan tarihî ve sosyal sebepler yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Mi’râc, mi’râciye, Süleyman Çelebi, Mevlid, Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, üslûp, teşrifat*

One Motive, Two Poets: Works of Süleyman Çelebi and Sheikh Galib Using the Motive of “Conveying the Call to Ascension”

Abstract: Ascension is the name of the heavenly miracle of history of religions and the journey of Muhammad from Mecca to Jerusalem and than to heavens. God has given “conveying the call to the ascension” assignment to Gabriel. Since there are not any verses or hadiths about how Gabriel performed this assignment, poets have represented it in different ways. The motif can be seen in all mirajnames and mirajiyas. In this paper, the motif of “conveying the call to the ascension” are compared between the Mawlid (old and original one- new and modified one) of Süleyman Çelebi (XV.century) and *Hüsn ü Aşk* of Şeyh Galib (1757-1799). Unlike expressions of the same motif in different texts of different centuries are examined and historical and social conditions that caused these differences are discussed.

Keywords: *Ascension, mirajiya, Süleyman Çelebi, Mawlid, Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, style, ceremony*

---

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metinakar@aydin.edu.tr

Giriş

Aynı sanat dallarında ve o sanat dallarının içindeki türlerde tekrar edilen, bununla birlikte kendi başlarına da ayrı ayrı birer birlik meydana getiren şekillerin ve grupların her birine motif diyebiliriz¹. Mi’râc-nâmelerde veya mi’râciyelerde, alt başlıklar hariç yaklaşık 40 civarında motif bulunduğunu biliyoruz (Akar, 1987:205-316). Davetin tebliği motifi de bunlardan biridir. Bu motifte Tanrı’nın Hz. Muhammed’i mi’râca davet etmesi, özellikle de davet işi ile görevlendirilen Cebrail’in Mekke’ye gelip Ümmü Hânî’nin evinde (veya Hatim’de) yatan peygamberi uyandırıp davetin duyurulması olayları anlatılır.

“Davetin tebliği” motifi, bir doktora tezi için incelenen bütün mi’râc-nâmelerde, (Laleli-II, İsmail Hakkı Bursavî, Nâyi Osman Dede, Süleyman Nahifî, Mecîdî, Hafız Ömer Yenişehirî, Abdülbâkî Ârif, Seyidî, Muhammed Fevzî ve Receb Vahyî) mevcuttur (Akar, 1987:211). Aşağıda karşılaştırmasını yaptığımız mi’râciyelerde olduğu gibi diğer mi’râciyelerde de birkaç beyitle de olsa “davetin tebliği” motifine değinilmiştir. Bugünkü bilgilerimize göre, “davetin tebliği” motifine en fazla yeri, Ârif (öl.1769), Dîvânî’ndaki mi’râciyede on altı beyitle vermiştir (Ârif, 1258:24-32). Kur’ân-ı Kerîm’de bu motifle ilgili âyet yoktur. Hadislerde ise bu motif üstü kapalı olarak zikredilmiştir. Bu sebeple şairler “davetin tebliği” motifini hayâlleri ile renklendirmişler, zenginleştirmişlerdir.

Süleyman Çelebi Mevlidi’nde (Eski ve Yeni Metinlerde) Motifin Anlatımı

Yazımızda, meşhur *Mevlid/Vesiletü’n-Necât* şairi Süleyman Çelebi ile *Hüsn ü Aşk* şairi Şeyh Gâlib’in “mi’râca

¹ Dilimize Fransızcadan geçmiş olan *motif* terimi, “Yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan öğelerden her biri, öge”, “Bir yapıtta sık sık yinelenen süsleyici öge.” “Bestenin bir parçasına çeşitli yönlerden birlik sağlayan belirleyici küçük birim.” şekillerinde de tanımlanmaktadır. <http://motif.nedir.com/#ixzz3LJcyBlN> (09.12.2014).

dâvet” motifini nasıl işlediklerini ele alacak ve iki şairin dili ve karakteri hakkında -sadece bu motif açısından- bazı tespitlerde bulunacağız. Kronolojik sıralamaya uyarak, şair ve eseri hakkında edebiyat tarihimizdeki iddiaları ve tartışmaları bir yana bırakarak, bilim ürünü (veya metni hazırlayanın ifadesiyle “ilme dayanılarak yazılmış”) olan *Mevlid* metinlerinden (Timurtaş, 1980: XV) hareketle işe Süleyman Çelebi ile başlamak isteriz.²

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât/Mevlid*, (eski ve asıl) metinden:

1. Bir gice isneyn gicesinde Resül
Ümmü Hânî evine kıldı nüzül
2. Anda-y-iken nāgehān ol yüzi ak
Cebre’îl cennetden irgürdi burāk
3. Tur berü gel yā Muhammed tîz didi
Kim seni Hak hazretine ündedi
4. Turdı fı’l-hāl Muştafâ-yı mäh-rü
Cebre’îl katına vardı ilerü
(Timurtaş, 1980:43-49; Ateş, 1954:116-120.)

Manzumenin günümüz Türkiye Türkçesine nesren aktarılışı şöyle olabilir:

1. Bir gece, pazartesi gecesinde, [o Peygamber] Ümmü Hânî[nin]³ evine konuk oldu.

² Süleyman Çelebi XV’inci yüzyılda Anadolu’da, Bursa’da yaşadığı tahmin edilen bir şairimizdir. Onu Yıldırım Bayezid ile çağdaş sayanlar vardır. Hattâ, Bursa’da Çekirge semtine giden yol üzerinde türbesinin bulunduğu hakkında iddialar ve inanmalar olduğunu da literatürde görüyoruz. Hayatı hakkındaki belirsizlikleri bir yana bırakarak hemen Süleyman Çelebi’nin, *Mevlid*’i ile, bu edebî türün, bütün Türk mevlid edebiyatının şaheserini yazdığını ifade etmeliyiz. Çelebi ve eser hakkındaki bilim çalışmaları ve yayımların önde gelenleri şunlardır: Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul 1958; Neclâ Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri II, Süleyman Çelebi Mevlidi Metni*, Dr. tezi, İstanbul 1950; Ahmet Ateş, *Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât*, Ankara 1954; M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, Ankara 2011.

³ Ümmü Hânî, Hz. Ali’nin kız kardeşi, Hz. Muhammed’in amcası Ebû Tâlib’in kızıdır. 50/670’ten sonra vefat etmiştir.

2. *Oradayken ansızın o yüzü ak Cebrâ’îl cennetten [bir] burak ulaştırdı [alıp geldi.]*

3. [*Cebrâ’îl,*] “Ey Muhammed! Tanrı seni yanına çağırdı/ davet etti.. Kalk, tez beri gel! [dedi].

4. *Ay yüzlü Mustafa hemen kalktı, ileriye, Cebrâ’îl’in önüne vardı.*

Süleyman Çelebi’nin yukarıdaki ifadelerinde bazı hususlar dikkatimizi çekmektedir:

1. Metinde Tanrı’nın davet sözleri yoktur.

2. Çağrı sözleri Cebrâ’îl’in kelimeleri ile ifade edilmiştir.

3. Şair, Cebrâ’îl’i, Hz. Muhammed (s.a.v.)’e karşı nazik bir dille, diplomatik dille seslenmemektir. “Kalk!”, “beri gel!”, “çabuk!” gibi emir sözleri şiir diline de, Cebrâ’îl’e de yakışmamaktadır; kabacadır. Bu sözler belki, “samimiyet, sevinç sözleri olabilir” diye tevil edecekler bulunabilir ama hiçbir zaman unutmamalıyız ki Allah katında Hz. Muhammed (s.a.v.), Cebrâ’îl’den her bakımdan değerlidir, kıdemlidir, büyüktür. Büyüğe emredilmez, istirahat edilir.

Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk’ında Aynı Motifin Anlatımı

Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk’ında bulunan mi‘râciyede “mi‘râca davet” motifinin işlenişi aşağıdaki beyitlerde görülmektedir:

1. Gönderdi Hudâ edüp meşîyyet
Cibrîl-i Emîn’i peyk-i da‘vet
2. Her geh ki inerdi âsmândan
San ‘arş’a çıkardı hâk-dândan
3. Tebşîr kılup surûş-ı a‘zâm
Dedi ki, “Eyâ Resûl-i ekrem

4. Adın kodılar Burāk-ı yektā
Geldi ayağına ‘Arş-ı a‘lā
5. Eyle güzer ‘Arş u āsmānı
Mahzūn buyurma lāmekānı”
6. Ol maksad-ı kün fe-kān-îcād
Fermān-ı Hudā’ya oldu münkād (Tâhir, 1339: 4)

1. *Tanrı emredip Cibrîl-i Emîn’i davet görevlisi (olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)’e gönderdi.*

2. *O, her ne zaman gökten inse, sanki yerden ‘Arş’a çıkar [gibi sevinir]di.*

3. *En büyük melek [Cebrâ’îl], müjdeleyip, “Ey çok şerefli/çok cömert olan Peygamber!” dedi.*

4. *Çok yüce olan Arş, benzeri yaratılmamış burak adıyla ayağına geldi.*

5. *Gök[ler]i ve ‘Arş’ı geç; mekânsızlık âlemini mahzun buyurma /hüzünlendirme.*

6. *O yaratışın maksadı olan [Peygamber] Tanrı’nın buyruğuna uydu/itaat etti.*

Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk’ında yer alam bu “davet motifi” dört bakımdan dikkate değer ifadeler ihtiva etmektedir:

1. Resulullah’ı, Tanrı’ya, Arş’tan da ötede olan “mekânsızlık âlemi”ne götürecektir olan binit, “benzeri yaratılmamış Burak” olarak tavsif edilmiştir. Bu Burak da arşın kendisidir. Yani yüce arş, Peygamber’in ayağına gelmiştir.

2. Burak vasfı hakkındaki bu farklı bir görüş, bizim incelediğimiz yüzlerce mi’râciye ve mi’râc-nâmenin hiçbirinde yoktur. Tamamen orijinal bir ifadedir.

3. Cebrail, fevkalade dikkatle ve kibar bir dille, hattâ diplomatik bir nezâketle konuşturulmuştur. Kabalığın zerresi yoktur.

4. Tavırlar da olağanüstü inceliktedir: **Sevgili bir yere davet edilir; emredilmez.** Davet eden, misafirin huzura gelmesini kolaylaştıracak önlemler alır, sahip olunan imkânlar, araçlar seferber edilir. Seçilen ulaşım aracı da çağırılanın, davet eden nezdindeki değeri ile uyumlu olur. Bundan dolayı binit olarak Arş yollanmıştır. Çünkü, Hz. Muhammed (s.a.v.) göklerin/âlemlerin yaratılma sebebidir ve göklerde, -Tanrı hariç-, mekân tutan tutmayan her şeyden, Arş’tan büyüktür, değerlidir.

Mukayese

Biz mukayeseyi elbette “**eski ve asıl**” olduğu iddia edilen Mevlid metni üzerinden yapacağız.

İki metin arasında oldukça büyük üslûp ve ifade farkı var. Mevlid metnindeki ifadeler bugünkü nezaket anlayışımıza uygun görünmemektedir; kabadır. Şeyh Gâlib ise zarif bir dille, nezaket diliyle meseleyi arz etmiştir. İki metin arasındaki bu fark elbette iki ayrı zaman ve iki ayrı insan tarafından yazılmış olmasından doğuyor. Süleyman Çelebi (ö. 825?/1422?) Eski Anadolu veya merhum Faruk K. Timurtaş’ın ifadesi ile Eski Türkiye Türkçesi’nin kullanımında olduğu “Beylikler Dönemi” şairidir. Türkçe bu sırada yeniden komşu dillerin önüne çıkmış, devlet, sanat ve bilim dili olmuştur (Köprülü, 1980: 354). Edebiyat dili olarak da henüz XVI, XVII ve XVIII’inci asırların ihtişamına ulaşamamış, bir “imparatorluk dili” olmamıştır. Bu sebeple nezaketçe elbette daha geride olacaktır. Bilindiği gibi imparatorluklar beraberinde teşrifat ve teşkilâtı getirirler. Nitekim Osmanlı devlet teşkilâtında, ilk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından merasime dair kurallar tespit ettirilip bir kanun-nâme içinde toplatılmış; teşrifat/protokol

işleri ile ilgilenmek üzere, Sultan II. Bayezid döneminde, Hazine-i Âmirî bünyesinde bir kâtip görevlendirilmiş; bu şahsın görevleri ve statüsü tayin edilmiş; daha sonra Sultan IV. Mehmed zamanında da gelişen ihtişama cevap verecek nitelikte yeni bir kanun-nâme ortaya konulmuştur (Karaca, 2011:570). Osmanlı İmparatorluğunun protokol uygulamaları konusunda, Sahafîler Şeyhi-zâde Es'ad Efendi (1786-1847/48)'nin Teşrifât-ı Kadîme'si ile (Levend, 1973: 332) ile XVII'nci asır sonları ile XVIII'inci asır başlarında yaşayan Teşrifâtî-zâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifât'ı (Çalışkan,1994: 94) gibi iki önemli esere de sahibiz.

İmparatorluk olgusu ve buna bağlı olarak teşrifatın gelişmesi gibi iki unsur dil üzerinde de önemli etki yaratır; yukarıda kıyaslanan iki metinde de bu fark açıkça görülmektedir. Özellikle “teşrifat” halkın dilinden çok ayrı bir dil oluşturur. Bu dil de nezaket dili, yerine göre de diplomasi dili olur.

Farkın bir başka sebebi de şairlerin yetiştiği, beslendiği uzak ve yakın çevre (aile, aile dostları, mahalle, medrese, tekke vb.) ile mensup olduğu kültür ve inanç dairelerinin (din, mezheb, tarikat vd.), sosyal tabakalarının başka başka olmasıdır. Tabii olarak mizaç farkının da ayrı ifade şekillerine, ayrı üslûplara sebep olduğunu unutmamalıyız.

(Yeni ve Değişik) Mevlid Metninde “Mi'râca Davetin Tebliği” Motifi

“Mi'râca davetin tebliği” motifi Süleyman Çelebi *Vesîletü'n-Necât/Mevlid*'inin, **(yeni ve değişik) metninde** şöyledir:

1. Ol hümâyûn-baht u ol kadri yüce
Ümmü Hânî hânesindeydi gice
2. Anda iken nâgehân ol yüzi ak
Cennete var didi Cebrâ'îl'e Hak

3. Bir muraşşa ' tâc al hulle⁴ kemer
Hem dahi al bir Burâk-ı mu 'teber
4. Ol habîbüme ilet binsün anı
'Arş'umı seyreylesün görsün beni
5. Aldı Cebra'îl Burâk'ı ol zamân
Tâ cenâb-ı Ahmed'e geldi hemân
6. Hak selâm itdi saña yâ Mustafâ
Kim mübârek hâtiruñ bulsun safâ
7. Didi kim gelsün konuklaram anı
'Arş'uma seyreylesün görsün beni
8. Cümlesi anuñ yüzün görmek diler
Ayaguña yüzlerin sürmek diler
9. İşbu gice bir gicedür ey Emîn
Olısar 'ayne'l-yakîn hakke'l-yakîn
10. Bu gice zâhir olur esrâr-ı Hağ
Gösteriserdür saña dîdâr Hağ
11. Zemzemeyle toldı kevn ile mekân
'Arş'a vardı didiler Fahr-ı Cihân
12. Hem sekiz cennet kapusun açdılar
Yolun üstüne cevâhir saçdılar
13. Gel gidelüm Hazret'e yâ Mustafâ
Muntazırdur anda aşhâb-ı safâ
14. Saña cennetden getürdüm bir Burâk
Da'vet-i Rahmân'dur ey nûr-ı Hağ

*1. O kutlu talihli ve değeri yüce (olan Peygamber),
gece, Ümmü Hânî[nin] evindeydi.*

*2. O yüzü ak [Peygamber] orada iken, ansızın, Tanrı
Cebra'îl'e, 'Cennete git;'*

⁴ Metinde: hülle.

3. 'Cevahirle süslenmiş bir tâc, cennet elbisesi, kemer; hem de en iyisinden bir Burak al'

4. 'O sevgili [kulum]a ilet, binsin; arşımı seyretsin, beni görsün' dedi.

5. Cebrâ'îl o zaman Burak'ı aldı, hemen tâ Ahmed cenablarının huzûruna geldi.

6. Ey Mustafa! Kutlu hatırın safa bulsun, Tanrı sana selâm söyledi/yolladı.

7. "Gelsin, misafir ederim, Arş'ımı gezsın/dolaşsın, beni görsün" dedi.

8. [Göklerde bulunanların] hepsi onun yüzünü görmek diler; ayağına yüzünü sürmek diler."

9. "Ey güvenilir [Cebrâ'îl]! İşte bu gece, [Peygamber'in], görmediği hâlde varlığından hiç şüphe etmediği Tanrı'yı şeksiz şüphesiz göreceği bir gecedir."

10. "Bu gece Tanrı sırları açıkça görünür; Tanrı'nın sana [eşsiz güzellikte olan] yüzünü gösterecektir.]

11. [Mi'râc haberi duyulunca] Arş ve kâinat sevinç nağmeleri ile doldu [ve] "Dünyanın övüncü [olan Hz. Peygamber (s.a.v.)] Arş'a vardı" dediler.

12. [Melekler] sekiz cennetin kapısını açtılar; yolun[un] üstüne mücevherler saçtılar.

13. "Ey Mustafa! Gel, Tanrı'ya gidelim. Orada [seni] gönlü temiz ve şen olanlar/büyük melekler bekliyor."

14. "Ey Allah'ın nuru [Hz. Muhammed (s.a.v.)]! [Bu davet] Esirgeyen/Rahmân [olan] Tanrı'nın davetidir. Sana [binit olarak] cennetden bir [de] Burak getirdim."

“Yeni ve değişik” Mevlid metni, “eski ve asıl metin”le kıyaslanınca, ortaya, “yeni ve değişik” metin lehine hükümler çıkıyor:

- 1.Öncelikle anlatım tekniği düzgündür.
- 2.“Davetin tebliğinden önceki konuşmalara, emirlere geniş yer verilmiştir.
3. Cebrâ’îl düzgün, zarif bir dille konuşturulmuştur. Kaba ifadeler yoktur.
4. “Davet, kısaca belirtilmemiş, on dört beyte yayılarak anlatılmıştır.

Yeni ve Değişik Mevlid’deki Farklılaşmanın Sebepleri Neler Olabilir?

Bir kitabın (yani Vesîletü’n-Necât’ın) eski ve yeni nüshaları arasında bu kadar büyük fark nasıl doğmuştur? Bu değişmiş ve gelişmiş ifadeler kimin veya kimlerindir? Bu sorulara delile, belgeye dayanan bir cevap veremeyeceğiz. Ancak, elyazması eserlerin çoğaltılması esnasında değişikliğe uğradığını biliyoruz. Kâtiplerin de beğenmediği kelimeleri, vezni bozmadan veya bozma pahasına değiştirdikleri ehlinin malumudur. Kadı Burhaneddin Dîvânı’nı 796/1393-1394 yılında kopya eden Halil Bin Ahmed’in de bu tür tasarruflarda bulunduğunu görüyoruz (Ergin,1980:IV; Akar, 1998:7-9).

Bazen eser o kadar çok değişir ki aslî nüshaya, şairin elinden çıkan nüshaya ulaşmak hemen hemen hiç mümkün olmaz. Özellikle kütüphaneciler tarafından “Mevlid hikâyeleri”, Âmil Çelebioğlu tarafından da “halk tipi mesneviler” diye adlandırılan “basit plânlı mesneviler”in bazen değil ilmî metnini kurmak, müellifin adını bile tespit etmek mümkün olamamaktır. Araştırmacılar bu durumda ya en eski tarihli nüshayı veya kendilerince “düzgün” sayılan bir

nüshayı esas alarak, bazen de “sağlam” olduğuna inanılan bir nüshayı, ona yakın bir nüsha ile mukabele ederek eser verirler (Ersoylu, 1996:III; Uçman vd., 2013:57).

“Telhis”/hülâsa esnasında da bir edebî eser değişebilir. Bunun en güzel örneğini, Bitlisli İdris’in Selim-nâme’sini, Rûznâme’ci Ali Bey’in isteği üzerine “telhis” ederken Cevrî (ö.1065/1754) ortaya koymuştur (Atik, 2012, 21-36).

Aynı konu/tema hatta beğenilen aynı eser üzerinde kalem oynatan farklı sanatçılar, asırlarca, anonimleşen ve başkalaşan metni işleye işleye, “daha güzel”e ulaşabilirler. Daha iyisini, daha güzelini yaratma gayreti içinde olan bu sanatçıların katkıları (?) ile Süleyman Çelebi’nin Mevlid’inde olduğu gibi, nerdeyse tamamen farklı bir metin de ortaya çıkabilir.

Kaynaklar

- Akar, Metin. (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, 1000 Temel Eser Dizisi:131, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akar, Metin. (1998). Bizi Yanıltanlar: Kâtipler, *Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, s. 7-9.
- Ârif. (1258). Mi'râciyye-i Server-i Kâ'inât, *Dîvân*, Kahire: Bulak Matbaası.
- Atik, Arzu. (2012). Bir Hulasa Denemesi: Cevrî ve Selîmnâme’si, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (8), İstanbul, s. 21-36.
- Çalışkan, Filiz. (1994). Defter-i Teşrifât, *DİA*, C. IX, İstanbul, s.94.
- Ersoylu, Halil. (1996). *Kız Destanı*, Ankara: TDK Yayınları,
- Karaca, Filiz. (2011). Teşrifat, *DİA*, C. XL, İstanbul, s. 570-572.
- Köprülü, M. Fuad. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Süleyman Çelebi. (1954). *Vesiletü'n-necat*, (hızr.: Ahmet Ateş), Ankara: TTK Yayınları.

- Süleyman Çelebi. (1980). *Mevlid*, (hızr.: Faruk K. Timurtaş), 3. Basım, İstanbul.
- Şeyh Gâlib. (1339). *Hüsn ü Aşk*, (nşr.: Tâhirü'l-Mevlevî), Mahfel Mecmua-i İslâmiyyesi Neşriyâtından: 2, İstanbul: Matba'a-i 'Âmire.
- Uçman, Abdullah-Koncu, Hanife-Çakır, Müjgân. (2013). *Sinanoğlu Mevlidi (Ümîzü'l-Müznibin)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Moğol-Türkmen Siyasi Karşıtlığı Bağlamında Oğuznameler ve Ergenekon Destanı

Rövşen ALİZADE*

Özet: Bu makalede *Oğuznameler* ile *Ergenekon* destanı üzerinde yapılan eylem ve müdahaleler ele alınıp incelenmiştir. Bu durumla ilgili özellikle Moğol devrinde ortaya konulan tarihi kaynaklara dayanılmış, bu kaynaklardaki Moğollaştırma eylemi üzerinde durulmuş ve buna paralel olan diğer hususlar da irdelenerek açıklanmıştır. Sözlü gelenekten gelen bazı ciddi olguların Moğol devrinde yazılan tarihi eserlerde yer almadığı belirtilmiş, Moğol-Türkmen siyasi karşıtlığının meydana çıkma nedenleri aktarılmıştır. *Oğuznameler*'in Türk kültür alanındaki yeri ve etkisi üzerine aktarılan fikirler analitik bir şekilde tahlil edilmiş ve asıl *Oğuzname*'nin Türk etnokozmik dünya modelinin olağanüstü türü olduğuna dair fikirler ileri sürülmüştür. XVII. yüzyıla kadar varlığını sürdüren tarihi kaynaklardaki *Oğuznameler*'in yanlışlıklarla dolu olduğuna dikkat çekilmiş ve gerçek tarihsel olayları akis ettiren *Şecere-i Terakime* gibi bir eserin yazılma sebeplerine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Oğuznameler, Ergenekon, Moğollaştırma, Oğuz, Türkmen*

Oğuznames and Ergenekon Epic in the Context of Mongol-Turkmen Political Rivalry

Abstract: In this article actions and interventions made on Ouznames and Ergenekon epic were studied. In this case especially historical sources presented in Mongolian Era were referred, Mongolization activity in these sources was addressed and the points parallel to that were examined and explained. It was mentioned that some serious facts originated from verbal tradition do not take place in historical pieces of art written in Mongolian Era and the reasons why Mongol-Turkmen political contrast was aroused, were explained. The opinions conveyed related with the place and impact of Ouznames on Turkish culture were analytically analyzed and opinions related with the fact that original Ouzname is an extraordinary type in Turkish ethno-cosmic world model were emphasized. It was emphasized that the Ouznames in historical sources which continued to exist until XVII. Century, were full of mistakes and the reasons why an Ouzname exists at an historical dimension such as *Şecere-i Terakime* were mentioned.

Keywords: *Oğuznames, Ergenekon, Mongolization, Oğuz, Turkmen*

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rovsenali@aydin.edu.tr

Giriş

Oğuz mit ve ritüellerinin aktarıldığı Oğuz eposu, *Oğuzname* kavramıyla şifrelenen sözlü ve tarihi bir abidedir. Bu abide, Moğol devrinden önce de sözlü gelenekte var olmuş, daha sonra Doğu ve Batı varyantlı tarihi kaynaklarda varlığını sürdürmüş ve *Oğuznameler* adı ile Oğuz-Türk kültürüne dahil edilmiştir. Sözlü şekilde yaşayan ve Moğol devrine de sözlü bir şekilde ulaşan *Oğuznameler*'in yazıya aktarılma süreci yine Moğol devri olarak görülmektedir. Bu bağlamda hiçbir şüphe edilmeden denilebilir ki, *Oğuznameler*'in etnik sahipleri de kendi ecdatlarını anlatan kutlu metinlerle birlikte söz konusu devrin veya aşamanın içerisinde geçmişlerdir.

Moğol devrinde Moğollarla Türkmenlerin iyi ilişkiler içerisinde bulduklarını söylemek mümkün değildir. Moğollar Türkistan'da, Maverâünnehir'de, Horasanda, İran'da, Azerbaycan'da ve Anadolu'da bizzat Türkmenleri mağlup ederek bu topraklarda siyasi otoriteye sahip olmuşlar; bu bize, Moğol-Türkmen ilişkilerinin hangi seviyede olduğunu konusunda yeterince bilgi verir. Özellikle Orta Asya'dan Azerbaycan'a, Anadolu'ya ve Mısır Memlûk devleti arazisine yeni Türkmen akınlarının olması doğrudan Moğol yürüyüşleri ile ilintiliydi. Moğol ağalığından veya zulmünden, yalnız Mısır Memlûk devletine sığınan Türkmenler kurtulabilmişlerdi. Söz konusu Türkmenler, Çağatay ve İlhanlı hâkimiyeti döneminde benzer veya başka şekillerde Moğol ağalığına karşı mücadele etmekteydiler (Sümer, 1980: 10, 156-164, 605). Bu mücadelenin arkasında ise cihangir ecdat hakkında kutlu bir metin - *Oğuz Kağan Destanı* durmaktaydı. Bu kutlu metne istinat eden Türkmenler, kendi soylarının aliliğine inanarak Moğol ağalığı ile barışmamaktaydılar. Bu açıdan, destanda Moğollarla ilgili dikkat çeken bu durumu, bir karşıtlık olgusu niteliğinde ele alarak aşağıdaki ölçütlere göre incelemelerde bulunduk.

Oğuznameler ve Ergenekon Destanında Moğollaştırma Eylemi

Oğuz Kağan Destanı'nın muhtevasına daha uygun olan (yani İslamiyet'in etkisine daha az maruz kalan) Reşideddin *Oğuzname*'sinde Moğollar, Oğuzun baba ve amcalarını destekleyen bir toplum olarak değerlendirilmektedir. Bu ortamda Oğuz toplumu ile Moğolların akrabalığı itiraf edilmiş olur. Fakat Reşideddin'in eserinde Moğollar, Oğuz toplumunun dini-siyasi düşmanları olarak da gösterilir. Moğollar İslamiyet'i kabul etmedikleri için, Reşideddin *Oğuzname*'si onları tek Tanrı inancıyla fetihlere başlayan Oğuz'un düşmanları konumunda tanımlar. Reşideddin'in eserinde Oğuz Kağan, Moğolları Tanrının/Allah'ın teklifine inanmadıkları için ata yurttan - Türkistan'dan kovarak Karakurum'a, Tuğla çayına kadar dayanan bozkıra, yani çağdaş Moğolistan'a sürer. Oğuz Kağan'ın, Moğollara *muval*¹ adını vermesi gibi bir husus ise, onun Moğollarla ilgili olan tavır veya davranışının bir göstergesidir ve bunun bariz ifadesi ilk kez Reşideddin'in *Oğuzname*'si ile ortaya çıkmış olur (Reşideddin, 2003: 19). Fakat Moğollarla ilgili ortaya konulan söz konusu davranışın bizzat epik alanda ifade edildiğine ve bu davranışın epik olayın mantığından doğan bir nitelendirme olduğuna dikkat edilmelidir. Bu olgunun doğrudan sözlü gelenekten geldiğinde şüphe yoktur. Bu konuya eğilmemizin başlıca nedenlerinden biri, Oğuz Kağan destanının Uygur versiyonundan sonra ortaya çıkan *Oğuznameler*'deki Moğollaştırma eylemidir. Bu eylemin, *Oğuznameler*'i yazıya alan kâtiplerin müdahalesiyle gerçekleştiğini ve devrin siyasi ortamı dolayısıyla doğal karşılınması gerektiğini belirlemek yanlış değildir.

Oğuz soyunun Moğollaştırılması eylemi, özellikle *Oğuzname* tasvirlerinin soy kütüğü kısmında yer almaktadır. Buna örnek olarak, Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* eserinde soy kütüğünün Kara Han'dan önceki halkasına,

¹ Destan söyleyicisi bu adı "gamlı", "bedbaht" ve "zavallı" şeklinde anlamlandırmıştır.

Alınca Han'ın *Tatar* ve *Moğol* adlı oğullarının eklenmesini gösterebiliriz. Eserde *Kara Han* ve diğerleri (*Gur Han*, *Kır Han*, *Ur Han*) Moğol Han'ın oğulları gibi gösterilir ve bu şekilde Oğuz soyu Moğollaştırılmak istenir. (Ebulgazi Bahadır Han, 2002: 51).

Hafız Tanış Buhari'nin (XVI. yüzyıl) Şerefname-i-Şahi eserinde de Oğuz soyunun Moğollaştırıldığı görülmektedir (Buhari, 1983: 47-48). Yazıcıoğlu Ali'nin Oğuzname'sinde ise Moğollaştırma eyleminin olmadığına dair bilgi vardır. Bu meseleye ilişkin Kemal Erarslan Oğuz Kağan'ın "Moğollarla bağlantı kurmadan Türklerin atası olan Yafes'e bağlandığını" yazmakla beraber, Yazıcıoğlu'nun eserinde Moğollaştırma eyleminin olmadığı hususunu II. Murat dönemindeki "Türklük şuurunun kuvvetli olması" ile ilişkilendirmiştir (Erarslan, 1995: 31).

Fikrimizce, Yazıcıoğlu Oğuzname'sinin Moğollaştırma muamelesine maruz kalmadığını sözlü gelenek ile ilişkilendirmek mümkündür. Ele aldığımız Oğuzname'lerde de Oğuz'un Moğolları ve Tatarları din düşmanları olarak görüp onlara karşı savaştığına dair pek çok motif ve unsur da vardır. Söz konusu motif ve unsurlar doğrudan sözlü geleneğin izleri olarak dikkat çekmektedir. Hatta orta yüzyılların kaynaklarında Moğollarla Türklerin akrabalığı üzerine aktarılmış çeşitli görüşlerin, doğrudan Oğuzname'ye dayandırıldığı tespit edilmektedir. Örneğin, Şerefname-i-Şahi eserinin yazarı, Oğuz'un din düşmanlarını doğuya kovmasından bahsederken şunları yazar: "Türkler arasında böyle bir düşünce var ki, Moğollar onların soyundandır ve bu kökten dallanmışlardır." (Buhari 1983: 48).

Bu fikirlere istinat edilirse, Türk-Moğol akrabalığına ilişkin görüşün nereden kaynaklandığı da belirlenmiş olur. Ata Melik Cüveyni'nin Tarih-i Cihan Güşa eserinin Çağatay Türkçesine aktarılmış bir versiyonunda ise şu cümleleri

okumaktayız: “Bilgil kim Moğol ili bile Türk ulusunun aslı bünyadı bir türür basa” (Sertkaya, 1995: 10).

Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, *Oğuz Kağan* destanı ile *Ergenekon* destanının benzer fonksiyonlarla ve birbirine paralel nitelikte epik alanda yer almasıdır. Bu paralelliğin nedeni ise asıl *Oğuzname*'nin Türkmenlerin ecdatlarını anlatan mübarek bir metin, *Ergenekon*'un ise Moğolların ecdatları hakkında bilgi veren kutlu bir destan olmasıyla izah edilebilir. Bilindiği gibi, *Ergenekon* destanının Moğollar arasında sosyal, siyasi-ideolojik ve hukuksal bir anlamı vardı. Fakat Çağatay kültürü çevresinde yazıya geçirilen bazı eserlerde söz konusu iki destanın birbirine “müncer” edildiği görülmektedir ki, bu durum, bazı araştırmacıları yanlış sonuçlara da götürmüştür. Bu konuya ilişkin fikirlerimizi aktarmadan önce *Ergenekon* destanının kısa özetine bakalım:

“Sözlerine inanılır, doğru sözlü ve bilgili kişilerin anlattıklarına göre Türk boyları, Moğollara karşı galip gelmişler ve onları öldürmüşlerdi. Bu mağlup edilen boylardan, iki kadınla, iki erkekten başka bir kimse kalmamıştı. Bu iki ev halkı da (Türkler) gelir de bizi öldürür diye, sarp ve kayalık bir yere kaçıp, saklanmışlardı. Bu saklandıkları yerin etrafı hep dağlar ve ormanlar ile örtülü imiş. Dimdik dağlarla çevrili olan bu yerin, girilip çıkılacak bir geçidinden başka bir yeri de yokmuş. Bu geçitten bile bin bir güçlük ve zorlukla girilip çıkılmış. Dağların orta yeri ise, dümdüz ve çayırılık bir ova imiş. Bu ovanın adına da Ergenekon derlermiş. Kon sözünün manası, “dağ beli, geçit” demektir. Ergene ise “sarp” anlamına gelen bir sözdür.

Düşmanın kılıcından kurtularak sağ kalan bu iki kişinin adı, *Negüz ve Kıyan idi. Onlar senelerce o güzel ova içinde yaşadılar ve yavaş yavaş soyları da çoğalmaya başladı. Birbirleri ile evlenmek yolu ile gittikçe çoğaldılar. Bölüm bölüm ayrıldılar. Böylece meydana gelen onların oymakları,*

ayrı ayrı adlar almağa başladılar ve birbirlerini o adla çağırmağa başladılar. Bu oymaklara obak denirdi. Her obak, belirli bir kan birliğinden ve soydan olurdu.

Bu dağların arasında sıkışarak çoğalmaya başlayan halklar, artık bu dağ ve ormanlıklar içinde yaşayamaz hale gelmişlerdi. Çünkü buralar, onlara çok dar geliyordu. Yaşamak da, artık çok güçleşmişti. Dağlar arasındaki tek geçitten geçmek de yine çok zor idi. Hepsi bir araya gelip, bu dar geçitten nasıl geçeceklerini düşündüler ve kurtuluş için bir yol aradılar. Hemen bu geçitte bir demir madeni vardı. Bu madeni işletir ve onları eriterek, daima demir çıkarırlardı. Başka bir yol bulamayınca, bu demir kapıyı eritip, oradan çıkmağa karar verdiler. Hepsi bir araya gelip, ormandan odunlar topladılar ve eşeklerle, yük yük kömürler getirdiler. Ayrıca da körükler yaptılar. Bu körükleri yapmak için de, yetmiş at ve öküz kestiler. Bunların derilerini soyup sepilediler. Topladıkları dağ gibi odun ve kömürleri geçidin önüne yığdılar. Körükleri öyle dizdiler ki, ateş yanıp da körükler üflenmeye başlayınca, dağ hemen eriyip, delinecekti. En sonunda ateşler yandı, körükler işledi ve geçit de eriyip parçalandı. Bu sırada, pek çok da demir elde edilmişti. Tabii olarak yol da açılınca içeride hapsolan halkın hepsi dışarıya kolaylıkla çıkabildi” (Sakaoğlu, Duymaz, 2002: 208-209).

Bu kısa özetin verdiği ipuçlarına istinaden de denilebilir ki, “müncer” etme olayı özellikle Moğol devrinden itibaren uygulamaya konulmuştur. Birbiriyle paralel fonksiyona sahip söz konusu iki kutlu destan (*Oğuzname* ve *Ergenekon*) ile ilgili müncer edilme veya kontaminasyon² olayı, Mirza Uluğbek’in *Tarih-i Abira Ulusu* (Dört Ulus Tarihi) adlı eserinde de vardır. Bu kaynakta Gün Han zamanında yaşayan İrkıl Hocanın, epik geleneğe uygun bir şekilde Oğuz Kağan’ın yirmi dört torunu arasında hâkimiyet dağıtımını yaptığı görülmektedir (Ömer, 1997: 101-102).

² Orijinal metnin müdahalelere maruz kalması veya yabancı unsur ve motiflere “bulaşması”.

Bu epizodun peşinden *Ergenekon* destanının geleneksel kahramanı İl Han ile Oğuz Han arasında akrabalık ilişkisinin kurulduğuna dair motif gelmektedir. Burada İl Han, Oğuz Han'ın altıncı göbekten torunu gibi verilmektedir. Kaynakta Tatarların sekizinci hanı olan Sevinç Han'ın, o zamanlar Maveraiünnehir'i yöneten Tur bin Feridun ile anlaşarak İl Han'ı mağlup ettiği ve bütün Moğol toplumunu kılıçtan geçirdiği söylenmekte ve bu savaşta aileleri ile birlikte Kıyan (İl Han'ın asıl oğlu) ve Negüz'den (İl Han'ın manevi oğlu) başka kimsenin sağ kalmadığı aktarılmaktadır (Ömer, 1997: 102-103).

Hafız Tanış Buhari'nin Şerefname-i Şahi eserinde *Ergenekon* destanının kahramanı İl Han'ın Oğuz Han'la olan irtibatı Deniz Han aracılığıyla sağlanmaktadır. Burada Sevinç Han'dan hiç bahis edilmeden geçilir ve savaşın Feridun ile İl Han arasında olduğuna ilişkin tasvir verilir: “*Oğuz Han devletinin parçalanmasından sonra, bin yıl içinde Moğol ve Türk toplumları arasında düşmanlık ve tartışma çıktı. Savaşlar ve dalaşlar oldu. Hakimiyet İl Han bin Dingiz Han bin Oğuz Han'a geçende o zaman Maveraiünnehir'de hükümdar olan Tur bin Feridun ona galip geldi. O kadar Moğol kırdı ki, çok binli Moğollardan ikisi sağ kaldı: Kıyan ve Negüz*” (Buhari, 1983: 64-65).

Bu aktarımın peşinden *Ergenekon* destanının kısa özeti ile *Kıyan* ve *Negüz*'den türemiş kavimlerden söz edilmektedir. Burada dikkat çeken bir mesele de, her iki eserin (Buhari'nin ve Mirza Uluğbek'in eserleri) Şehname'nin etkisine maruz kalmasıdır. Söz konusu eserlerde *Ergenekon* destanının diğer geleneksel kahramanı -Tatar hanı Sevinç de tamamen metinden çıkarılmıştır. Onun yerine Şehname kahramanı Tur bin Feridun'un metine dahil edildiği ve öncül kahraman konumuna getirildiği görülmektedir. Bu olayın Emir Timur devrinde Farslara karşı Türklük şuurunun uyanmasından veya uyandırılmasından kaynaklandığını

söylemek mümkündür. Metinlerde bu durumla ilgili olan önemli bir hususu görmekteyiz. Şöyle ki, Moğolların Türkistan'a ve Maverünnehir'e ettikleri tarihi yürüyüşler metinlerde çeşitli motiflerde verilmektedir. Ve Feridun'un ön planda gösterilmesi olayının, Feridun evlatlarından veya onun soyundan türeyenlerden intikam almak niyeti ile ilgili olduğu vurgulanmaktadır. Bu verilerin yanı sıra, bahsi geçen eserlerde *Ergenekon* destanının bu duruma getirilmesinin doğrudan sarayla ilgili olduğu da görülmektedir.

Tarih-i Abira Uлуу'nun metnine istinat eden Ş. Ömer, *Oğuzname* ve *Ergenekon*'daki *kontaminasyon* olayını halkın sözlü geleneği ile ilişkilendirerek *Ergenekon*'u *Oğuzname*'nin devamı saymaktadır (Ömer, 1997: 102). Fakat *Oğuz Kağan* (*Oğuzname*) destanı ile *Ergenekon* destanında yapılan *kontaminasyon* olayının halkın sözlü geleneği ile bağlantılı olması mümkün değildir. Söz konusu *kontaminasyon* olayını yalnız Çağatay kültür çevresinde yazılmış ve müellifleri belli olan eserlerde görmekteyiz.³ Buna ilişkin Emir Timur'un ve onu destekleyenlerin, genel olarak Özbek toplumunun Moğol geleneklerine ve kutlu metin *Ergenekon*'a inandıklarını veya bu metni mübarek bildiklerini söylemek mümkündür. Bu çerçevede yukarıda değindiğimiz eserlerde de İl Han soyunu Oğuz Han'a bağlamak için gerçekleştirilmiş müdahalelerin siyasi niteliği anlaşılmaktadır.

Çağatay kültür çevresi olarak bildiğimiz ortamda nüfus çoğunluğunun Türk olduğuna, bu ortamda Türkmen kitlelerinin yoğun yaşadığına ve Moğolların Türkleşmesi dolayısıyla "Moğol" sözünün yalnız siyasi anlam taşıdığına dikkat edilerek denilebilir ki, söz konusu çevrede *Ergenekon* ile *Oğuz* destanının "barışması" tamamen doğal bir olay idi.

Elde edilen "barış" olgusuna rağmen, Moğol ve Oğuz toplumunun istinat ettiği ve kutlu bildiği ulu ecdat hakkındaki

³ Cengiz Han'ın oğullarından yalnız Çağatay'ın adı sülalesine ve bu sülalenin kurduğu devlete alem olarak devam etmiştir.

söz konusu metinler, tarihin dolaylarında zamanla bir karşıtlık olgusu da doğurmuştur. Emir Timur'un Yıldırım Beyazıt'a yazdırmış olduğu mektupta *kayı* sözünü *kayıkçı* şeklinde kullanması ve ona “sen bir kayıkçı Türkmen'in neslindensin” demesi de bizzat kaydettiğimiz karşıtlığın göstergesi konumundadır. Z. V. Togan, Emir Timur'un bu ifadesini, Osmanlıların ecdadının kayıkçılık etmesiyle ilgili bir rivayetle ilişkilendirmektedir (Togan, 1981: 321). Fakat kaynaklarda *kayı/kayık* şeklinde kullanılan bu kavramın (Köprülü, 1944: 434) *kayıkçı* şekline getirildiğini tespit etmek zor olmasa gerekir. Emir Timur'la ilgili tarihi kaleme almış Şerefeddin Ali-i Yezdi'nin (XV. yüzyıl) Oğuz Türklerinin aleyhine ifadeler kullanması da (Barthold, 1963: 1020), Moğol gelenekleriyle donatılmış Timur taraftarlarının Türkmenlere karşı olan tavırlarını göstermektedir.

Emir Timur'un soyu için çok önemli kaynaklardan biri, *Muizzu'l-Ensab* adlı eserdir. Bu eser, 1426 yılında Timur'un küçük oğlu ve halefi Mirza Şahrüh için düzenlenmiş ve oldukça değerli bilgiler ihtiva etmektedir (Aka, 2010: 20).

Moğol ve Türk tarihi ile en çok meşgul olan şarkiyatçılardan D'Ohsson ve Barthold, Timur'un soyunu küçümseyerek, bu nesebnamenin bizzat Timur'un kendisi veya oğulları tarafından kasten meydana getirildiğini söylemişlerdir. D'Ohsson, Timur'un soy ağacında bulunan Emir Karaçar'ın adının Reşideddin'in *Camiü't-Tevarih* adlı eserinin Moğol tarihi kısmında anılmadığını söylemektedir. Buna karşılık Barthold, bu iddianın yanlış olup, Karaçar'ın adının bulunduğunu, ancak nesebnamenin geri kalan kısmının kasten Timur ve onun tarihçileri tarafından hazırlandığını iddia etmektedir. O, *Uluğ Bey ve Zamanı* adlı eserinde, Timur'un aşağı tabakadan, yol kesici ve asil olmayan birisi olup, kendini asilzade olarak tanıtmak ve Cengiz Han ile aynı soydan geldiğini göstermek için sahte bir nesebname düzenlemiş olduğunu söylemektedir (Barthold, 2015: 30-31).

Yukarıda değindiğimiz karşıtlık olgusunun aksini ifade eder nitelikte tarihi kayıtlar da vardır. Örnek olarak Yazıcıoğlu Ali'nin kendi *Selçukname*'sinde Osmanlılar hakkında yazdığı şu satırlara bakabiliriz: “*Padişahımız Sultan Murat bin Mehmet Han... Oğuzun kalan hanları uruğundan, belki Cengiz Hanları uruğunun dahi mecmuundan ulu asıl ve ulu sükkükdür. Şer ile örf ile dahi Türk hanları ve Tatar hanları, kapısına gelip selam vermeğe ve hizmet etmeye layıktır*” (Turan, 1993: 26). Moğollar ve bütün Türk-Tatar kavimlerine yönelmiş olan bu fikirlerin ise, Oğuz Han hakkında var olan kutlu metne istinaden aktarıldığı şüphe doğurmamaktadır.

Oğuznameler Üzerine Aktarılan Bazı Teorik Fikirlerin Analizi

Oğuznameler'i milli düşüncenin veya şuurunun ifade şekli olarak ele alıp inceleyen Faruk Sümer, Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nın XIV. yüzyılın başlarında İran'da, İlhanlı devrinde, Gazan Han zamanında yazıldığından şüphe etmediğini yazmakta, net olarak “bu eserin başka bir yerde, hele Uygur ülkesinde yazılmış olması mümkün değildir” (Sümer, 1999: 363) fikrini ileri sürmektedir. F. Sümer, destanın yazılma sebebine ilişkin fikirlerini ise şöyle belirtmektedir:

“*Oğuz Kağan Destanı'nın yazılmasına sebep olan manevi hava ancak İran'daki İlhanlı sarayı ve çevresinde görülmektedir. Bu manevi havayı kuvvetli bir Türkçülük şuuru aydınlatıyordu. İşte her iki eserin (Uygurca Oğuzname ve Camiüt-Tevarih - R. Alizade) meydana getirilmesine amil olan bu Türkçülük şuurudur. Esasen her iki eserin ehemmiyeti de, bize göre, burada, yani böyle bir şuurun mevcudiyetini göstermiş olmalarındadır. Değilse onlar ne hakiki bir destanın vasıflarını taşırlar, ne de tarihi kaynak olmak bakımından değerli sayılabilirler*” (Sümer, 1999: 364).

Görüldüğü gibi, araştırmacının *Oğuznameler*'in mahiyetini bütün argümanlarıyla Türkçülük şuuruyla ilişkilendirmesi, aslında onun tarihçi mesleğinden değil, "Oğuznamecilik" geleneğinin Türk etnokozmik şuurunun fevkalade kaynaklarından biri olduğunu belirtmek isteğinden kaynaklanmaktadır.

Bahaeddin Ögel ise "*Oğuzname uzun devir içinde sözlü şekilde kaynak kişilerin hafızasında bulunmuştur*" fikrini ileri sürerken, destanın muhteva bakımından Türklerin siyasi tarihlerini anlattığını da belirtmektedir (Ögel, 1995: 1).

B. Ögel'in bu tespitlerine dayanarak şu tezi ileri sürmekteyiz ki, *Oğuzname*'nin tema yapısında Türk töresinin değiştirilemez olması ile ilgili hususlar vardır ve bu destanın Türk etnokozmik geleneklerinin (etnik-siyasi yapısının) yaşatılma ve devredilme mekanizmasını oluşturan ciddi bir kanıt konumundadır. B. Ögel, *Oğuzname*'yi tam olarak bir mitolojik destan niteliğinde ele almasa da, proto-Türk mitolojik motiflerinin destanın iskeletini ve çerçevesini oluşturduğunu yazmaktadır. Ögel'e göre, yüksek devlet düşüncesi ve büyük devlet sistemi Türkleri hayal dünyasından (mitolojiden) ayırmıştır. Bu açıdan mitoloji, simgeler aracılığıyla gerçek bir hayat ve düşünce sistemine çevrildi. Bunun yanı sıra, proto-Türk düşünceleri ve mitolojik motifler bütünüyle ortadan kaldırıldı (Ögel, 1995: 1).

Haluk Koroğlu, *Oğuznameler*'deki eylem veya müdahalelere ilişkin şu fikirleri yazmaktadır: "*XIII-XIV. yüzyıllarda Kıpçak Türkleri arasında eski Türk folklorundan çok şeyi benimsemiş "Cengizname"⁴ eposu meydana geldi. Onun giriş kısmında Cengiz'in ecdatları arasında Oğuz Han'ın ve Gök Han'ın adları geçer, yani Oğuzlardan bahseden tarihçilerin eserlerinde ve Oğuznameler'de rast geldiğimiz burada da tekrarlanmaktadır*" (Koroğlu, 1999: 72).

⁴ Cengizname eposunun dört el yazma nüshası SSCB İlimler Akademisi El Yazmaları Vakfının Leningrad şubesinde bulunmaktadır.

Söz konusu *Cengizname*'de Moğol efsaneleri dikkat çekmektedir ki, bu efsanelerde Altın Han'dan (Moğol hanı gibi) bahsedilmektedir. Uygur *Oğuzname*'sinde ise Altın Han'dan Oğuz Han'ın hâkimiyetini ilk tanıyan ve ona hediyeler gönderen han olarak söz edilmektedir (Şerbak, 1959: 34-35).

Yukarda değindiğimiz *Oğuzname*'lerdeki Türk-Moğol akrabalığına ilişkin Ahmet B. Ercilasun'un aktarmış olduğu fikir (araştırmacı bu akrabalığın Mete Han döneminden başladığını söylemektedir) de dikkat çekmektedir, ancak bu fikrin her hangi bir kanıtla istinat edilmeden aktarılması, bunun öznel bir değerlendirme olduğunu göstermektedir (Ercilasun, 1988: 14-15).

Mustafa Aça, Oğuz Kağan Destanı'nın nüshalarını yedi nüsha olarak tespit edip şu şekilde sıralamaktadır: Uygur harfli Oğuz Kağan, Reşideddin *Oğuzname*'si, Ebulgazi *Oğuznameler*'i, Cüveyni'nin Çağatay Türkçesine çevrilen tarih bölümündeki *Oğuzname*, Yazıcıoğlu Ali *Oğuzname*'si, Uzunköprü *Oğuzname*'si, Kazan *Oğuzname*'si (Aça, 2003: 110). Bu hususa ilişkin belirtilebileceğimiz bir veri, XIV. yüzyıla kadar yazılan tarihi eserlerde yer alan Oğuz olayıdır ki, bu da belli olmayan eski Oğuz Destanı alıntıları konumunda dikkat çekmektedir. Çünkü Orta Çağ'ın tarihçileri için de uygun olan sözlü gelenekten yararlanma yöntemi, *Oğuzname*'den bahseden tarih kitaplarında da vardır.

Oğuz Destanının epik versiyonun XIV. yüzyıl öncesinde Uygur alfabesi ile yazıldığı bilinmektedir. Bu yazma eserin el yazısıyla kopyalanmış nüshasının (Oğuz Kağan'ın Uygur versiyonunun) ise daha boyutlu bir destan yazmasının varyantı gibi ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Mısır Memlük tarihçisi ed-Devadari'nin (XIV. yüzyıl) gördüğü ve hakkında bilgi verdiği yazma nüshası (Aça, 2011: 104) büyük ihtimalle V. yüzyıldan önce tertiplenmiştir. Ancak bu yazma nüsha günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca ed-Devadari'nin

yararlandığı yazma nüshası, Dede Korkut boylarını da içinde bulundurmuştur.

Fuzuli Bayat, Reşideddin'in Oğuzname'sinde Türklerle Moğolların mitolojik ataları olan Moğol ve Tatar'a kadarki soy şeceresinin çıkartıldığına (ihtisar edildiğine) dikkat çekerek *Oğuzname* terimine ilişkin şu açıklamalarda bulunur: “*Oğuzların içtimai-siyasi, tarihi-mitoloji, dini-felsefi görüşlerini ve epik-bedii tefekkürünü akis ettiren numunelere ilmi edebiyatta Oğuzname denilir*” (Bayat, 2004: 255). F. Bayat'ın “*Oğuzname Oğuz Yabgu devletinde destan gibi yeniden kurulmuştur*” (Bayat, 1993: 5) fikrini yorumlayan R. Kafarlı, bunun “*Oğuznamelerin umum Türk destan yaratma geleneğinin mühim bir kolu ve tarihi aşaması niteliğinde kabul edilen görüşe uygun olduğunu*” (Kafarlı, 2002: 570) söylese de, bu fikre tam olarak ortak olmadığını şöyle belirtmektedir: “*Ancak burada bir hususun dikkate alınmadığı görülmektedir. İlmi-nazari fikirde her bir destan, masal tarihle yolculuk yapmaktadır. Tabii ki, Oğuznameler de tarihi olaylara ayna tutmuştur. Oğuznameler'in epostan farklı olan ayrı bir biçim ölçütleri yoktur, muhteva taşıyıcıları ise farklı ve rengârenktir*” (Kafarlı, 2002: 574).

Ortaya konulan yukardaki fikirlere dayanarak düşüncemizi şu şekilde ortaya koyabiliriz: *Oğuzname*'nin Türk etnokozmik dünya modelinin fevkalade türü olduğunu, başka bir deyişle *Oğuzname* geleneğinin Türk etnokozmik şuurunun ciddi etkenlerinden birine dönüştüğünü, *Oğuzname* olgusunun içinden bakarak tespit etmek gerekir. Çünkü *Oğuzname* olgusuna dışarıdan (araştırmacı mantığı ile) yönelen bakış açısı ile içeriden (metnin kendi mantığından) yönelen bakış açısının farklı manzaralar ortaya çıkardığı görülmektedir. Dikkate alınan bu olguya göre şöyle denilebilir ki, *Oğuzname*, Türk (Oğuz) milli şuurunun yapısal ögelerini oluşturmuştur ve bunun bariz örneklerinden biri Ebulgazi Bahadır Han *Oğuzname*'sidir.

XVII. yüzyıl tarihçisi Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soy Kütüğü) eseri Oğuz Türklerinin ritüel-mitolojik dünya modelinin araştırılması açısından kıymetli abidelerden biridir. Bu abidenin dikkat çeken yapısal değeri şundadır ki, bu kaynak anlamsal bütünlüğüyle “Oğuz mitinin dönüştürüm paradigmalara sistemi olan” Oğuzname eposunu “tarih” olgusuyla gerçekleştirir. Şecere-i Terakime’de verilen Oğuzname eposu tarihi-kronolojik biçimde yer almıştır. Bu veri dolayısıyla Oğuz-Türk tarihine ilişkin yapılan araştırmalarda Şecere-i Terakime’den itibarlı tarihi kaynak gibi yararlanılmıştır. A. N. Kononov, Ebulgazi'nin istinat ettiği kaynaklar sırasında onun epik bilgiye olan yaklaşımını şöyle değerlendirmiştir: “Ebulgazi halk efsanelerini, Türkmenler arasında geniş yayılmış soy kitaplarını pekiyi bilmiştir, bu kapsamda epik destanları, öncelikle bunlara kuşkusuz etki sağlayan Oğuzların efsanevi atası Korkut Ata'nın adı ile ilgili olanları da gösterebiliriz” (Kononov, 2002: 29).

Bu değerlendirmede, araştırmacının XVII. yüzyıldaki tarihi düşünce olgusuna (yani sistem içine) ilişkin, XX. yüzyılın tarihi düşünce olgusuna (yani sistem dışından) dayanarak belirtmiş olduğu bakış açısı görülmektedir. Bununla da Ebulgazi'nin söz konusu olguya kendi çağından yönelmiş olan bakışı, tarihi düşüncenin diyakronik katmanları arasındaki diyalektik gelişmeyi de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kononov'un “epik-mitolojik” bilginin bulunduğu metnin değerinden bahsettiği görülürken, Ebulgazi Bahadır Han'ın eserinde kutsal ve gerçek olan bir tarihten söz edildiği görülmektedir.

Ebulgazi'nin eserinin yazılış sebebiyle ilgili dikkat çeken bilgi, “mit-tarih” alakasının etnokozmik yapısının farklı katmanlarında görülmektedir. Söz konusu bilgiyi, yapısal katmanlar ölçütünde ele alıp bazı onarım işlevinde bulunduktan sonra şu değerlendirmeleri takdim etmekteyiz: 1. Şecere-i Terakime'nin yazıldığı devirde Oğuzname eposu farklı

varyantlar şeklinde mevcut idi; 2. Varyantlarla ilgili kullanılmış “her hangi bir iyisi yoktur”, “onların hepsi yanlışlıklarla doludur”, “bir biriyle uyuşmamaktadır”, “onların her biri bazı ölçütlere göredir” ve “...doğru, güvenilir tarih olsaydı...” gibi ifadelerin her biri, aslında XVII. yüzyıla kadar ulaşmış Oğuz Türkünün (Türkmen’in) etnokozmik belleğindeki Oğuz ritüel-mitolojik dünya modeliyle ilgiliydi. Bizzat bu veri, yapısal katmanları belirlemeye imkân tanıyan ciddi bir argümandır. Bu bağlamdaki diğer argümanları ise şöyle sıralaya biliriz:

a) Oğuz-Türkmenlerinin veya Oğuz Türklerinin Oğuz Han hakkında ortada bulunan *Oğuznameler*’in hiç birini “iyi” saymaması doğrudan urform-paradigma alakasına dayanır. Şöyle ki, Oğuz-Türkmenlere göre, mevcut Oğuznameler (paradigmalar) Oğuz Hanla ilgili “tarihi hakikati” (kutlu bilgiyi) iyi bir şekilde yansıtan metinler değildir.

b) Oğuz-Türkmenlere göre, mevcut *Oğuznameler*’deki “Oğuz Kağan” bilgisi tahriflere maruz kalmıştır. Fakat bu durum, bünyesinde mit olan kutlu bilginin XVII. yüzyıl Oğuz-Türk şuur yapısında işlevsellik kazandığını belli eden durum gibi yorumlanabilir. Çünkü Oğuz-Türk etnik düşüncesi, söz konusu çağda kutlu-mitolojik şecereye bağlı idi ve kendi etnokozmik davranış kalıbı da “Oğuz Han fonksiyonel kalıbı”na dayanarak ortaya çıkmıştır. Oğuz-Türkmenlere göre, etnik işlevselliğin XVII. yüzyıldaki durumu kutlu bir kalıbı kendinde bulundurmamaktaydı ve bunun tek sebebi kutlu bilgiyi taşıyan mevcut metinlerin artık yararsız olması, başka bir deyişle yanlışlıklarla dolu olması idi. Böylelikle, Oğuz-Türkmen düşünce yapısını modelleştirmiş olursak, Şecere-i *Terakime*’nin yazılmasını aktüel eden sebebin de ritüel-mitolojik boyutta olduğu görülebilir. Burada etnokozmik işlevsellik katmanında “entrika”nın olduğu dikkat çekmektedir. Bu “entrika” yapısını şu unsurlar oluşturmaktadır: a) etnos; b) etnokozmik belleğin başlangıcı (Oğuz Han miti); c) etnokozmik belleğin bugünü (*Oğuznameler*). Bu unsurlar eşliğinde görülen

bir katman da, dönemin şeyh ve beylerinin Ebulgazi'ye "tarih yaratmak" ricasıyla müracaat ettikleri durumdur. Aslında bu durum "klasik" ritüel durumudur. Ritüel durumun "klasik" tertibine göre, entrikanın son bulması uygun bir "ritüel"⁵, o da aynı zamanda kozmik bellekle alakası olan "mediator" (şaman, kahin, irtibatı sağlayan kişi) talep eder. Ritüellerle ilgili alanın söz konusu mediator'u ise tipolojik-terminolojik bağlamda "şair" diye adlanmaktadır. Bu duruma ilişkin V. N. Toporov şunları yazmaktadır: "Kozmolojik çağın en önemli kişilerinden biri kendi tahayyülü ile geçmişe, "yaratılış zamanı" ile irtibata geçmek yeteneğine malik olan şair idi ve bu şair ilahi "belleğin" taşıyıcısı olarak bütün toplumsal geleneklerin koruyucusu gibi rol üstlenir" (Toporov, 1982: 20). Demek ki, Şecere-i Terakime yazarının tarihi şuur çağında gerçekleştirdiği misyon, kozmolojik çağ şairinin (Kam-Şamanın veya Korkut Ata'nın) gerçekleştirmiş olduğu misyonun devamı niteliğinde ele alınabilir. Çünkü yukarıda söz ettiğimiz müracaat olayı, Ebulgazi'nin bizzat etnik geleneklerin koruyucusu olduğu için gerçekleşebilmiştir.

Ebulgazi *Oğuzname*'sinin ortaya çıktığı devirde Oğuz-Türkmen topluluğunda *Töre* (genel düzenleme yasası) bakımından doğrudan ciddi tehlikenin olduğu görülmektedir. Bu tehlike, toplumun genel kurallara uyum sağlamamasından, törenin inkâr edilmesinden yahut da boy ve boy birliklerinin töreyi kendi menfaatlerine göre yorumlamalarından kaynaklanırdı. Buna ilişkin olarak Şecere-i *Terakime*'de yer alan ifadeye ("onların her biri bazı ölçütlere göredir") bir daha dikkat edebilmekteyiz (Ebulgazi, 2002: 46).

V. N. Toporov'un yukarıdaki fikirlerinden de gördüğümüz gibi, kozmolojik çağın şairi (Kam-Şaman) etnokozmik belleğin koruyucusu olduğu için aynı belleğin "yorumcusu" yetkisine de sahip idi. Bu açıdandır ki, kozmolojik çağ şairinin işlev

⁵ Geniş bilgi için bakınız: Terner V, Ritualnyy Proses. Struktura i Antistruktura / Simvol i Ritual (sbornik trudov). Moskova, Nauka, 1983, s. 104-269.

ve rolünü tarihi çağda gerçekleştiren Ebulgazi'den, "Töre-Gerçeklik" karşıtlığının halli için bizzat etnokozmik belleği "yorumlaması" rica edilmektedir. Bu duruma ilişkin Ebulgazi kendi eserinde şu fikirleri aktarmaktadır: "Bundan çok yıllar geçtikten sonra bu Türkmenlerin hocaları, şeyhleri ve beyleri duyduklar ki, ben tarihi iyi bilirim; budur bir defa onların hepsi bana geldiler ve dediler: eğer bir tane doğru, güvenilir tarih olsaydı iyi olurdu" (Ebulgazi, 2002: 46).

Yukarıda belirttiğimiz hususlardan da görüldüğü gibi, Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* eseri, Oğuz etnosunun kozmik ve yapısal bir olayı olarak Oğuz-Türkmen düşüncesinde (yani dünya modelinde) "Töre-Tarih" entrikasına son verecek eser niteliğinde yer almıştır. Söz konusu "töre" olgusu ise sosyal ve siyasal katmanların durağan-yapısal modeli gibi ele alınabilir.

Sonuç

Oğuz Türklerinin (Türkmenlerin) kutlu metni olan *Oğuznameler*'in tarihi kaynaklara dayanarak incelenmesi sonucu, söz konusu kültürel yapıtların bazı eylem ve müdahalelere maruz kaldığı belirlenmekle birlikte, bu abidelerin sıkıntılı devirlerden geçerek günümüze ulaştığı da tespit edilmektedir. Tespit edilen hususlardan biri de, tarihi kaynaklardaki Oğuzname ve Ergenekon destan parçaları üzerinde yapılan "müncer" etme olayıdır. Bu olayın özünde ise Moğol devri siyasi otoritesinin telkinleri dolayısıyla kaynak müelliflerinin gerçekleştirdiği muamelelerin yattığı görülmektedir. Bazı Oğuznameler'in sözlü gelenekte yaşayarak varlığını sürdürmesi ve bu gerçekliğe yazılan tarihi eserlerde önem verilmesi gibi bir husus ise Türk folklor alanında "sağlam" *Oğuznameler*'in de yer almasına neden olmuştur.

Ebulgazi Bahadır Han'ın yazmış olduğu *Şecere-i Terakime* eserinde de herhangi eylem ve müdahalelerin etkisiyle oluşan unsurlar dikkat çekse de, bu eserin *Oğuzname*

geleneğinde ciddi etkenlerden birine dönüştüğü görülmektedir. Ebulgazi'nin söz konusu eserinin yazılma sebeplerinden biri, Oğuz-Türkmen toplumunun önde gelenlerinin “tarih yaratmak” isteği idi ve bu “isteğin” irdelenmesi sonucu *Oğuznameler*'in mevcut varyantlarının durum ve etkisine ilişkin net bilgiler de aktarılmıştır.

Kaynaklar

- Aça, M. (2003). *Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Aça, M. (2011). “Kaynaklar”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker, s: 93-128.
- Aka, İ. (2010). *Timurlular Devleti Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Barthold, V. V. (1963). *Oçerki İstorii Turkmenskogo Naroda, Soçineniya*, T, II, (1): 547-626, Moskova: Vostoçnoy Literaturı.
- Barthold, V. V. (2015). *Uluğ Bey ve Zamanı*, çev: İsmail Aka, Ankara: TTK Yayınları.
- Bayat, F. (1993). *Oğuz Epik Enekesi ve “Oğuz Kağan” Dastanı*, Bakü: Sabah Yayınları.
- Bayat, F. (2004). *Oğuznameler, Dede Korkut Kitabı*, Ansiklopedik Lüğet, Bakü: Önder Yayınları.
- Buhari, Hafız-i Tamış. (1983). *Şaraf-Nama-iy Şahi*, Moskova: Nauka.
- Ebulgazi Bahadır Han (2002). *Şecere-i Terakime*, Rusçadan çeviren İ.M. Osmanlı, Bakü: Azerbaycan Milli Ansiklopedi Yayın Evi.
- Erarslan, K. (1995). Yazıcızade'nin Oğuzname'si, *TDAY, Belleten*, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet, B. (1988). *Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler*, TDAY, Belleten, Ankara.
- Kafarlı, R. (2002). *Mif, efsane, Nağıl ve Epos* (şifahi epik ananede türler arası alaka), Bakü, ADPU Yayınları.

- Kononov, A. N. (2002). *Giriş, Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime*, Rusçadan çeviren İ.M. Osmanlı, Bakü: Azerbaycan Milli Ansiklopedisi Yayın Evi.
- Koroğlu, H. (1999), *Oğuz Kahramanlık Eposu*, Bakü: Yurt Yayınları.
- Köprülü, F. (1944). Kai Kabilesi Hakkında Yeni Notlar, *TTKB*, Cilt VIII, (31): 421-452.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, Ankara: TTK Yayınları.
- Ömer, Ş. (1997). Oğuznameye Dair Bazı Meseller, *TDDDED*, Sayı (4): 88-106.
- Reşideddin (2003). *Oğuzname*, Azerbaycan Türkçesine çeviren İ.M. Osmanlı, Bakü: Azerbaycan Milli Ansiklopedi Yayın Evi.
- Sakaoğlu S., Duymaz, A. (2002). İslamiyet Öncesi Türk Destanları, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sertkaya, Ö. F. (1995). Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar, s. 9-27. *TDAY, Belleten*, Ankara.
- Sümer F. (1980). *Oğuzlar (Türkmenler)*, 3. Baskı, İstanbul: Ana Yayınları.
- Sümer F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. Baskı, İstanbul: TDAV Yayınları.
- Şerbak, A. M. (1959). *Oguz-name. Muhabbat-name. Pamyatniki Drevneuygurskoy Starouzbekskoy Pismennosti*, Moskova: Nauka.
- Terner, V. (1983). *Ritualnyy Proses. Struktura i Antistruktura / Simvol i Ritual* (sbornik trudov), Moskova: Nauka, s: 104-269.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk tarihine Giriş*, 3. Baskı, İstanbul: Enderun Yayınları.
- Toporov, V. N. (1982). *Pervobitniye Predstavleniya o Mire (öbşiy vzglyad), Oçerki İstorii Yestetvenno-Nauçnih Znaniy v Drevnosti*, Moskova: Nauka.
- Turan, O. (1993). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Cilt 1-2, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Bir “Kitâb-ı Mu’cizât-ı Muhammed” Metni Üzerine

Müjgân ÇAKIR*

Özet: Klasik Türk Edebiyatında beyitlerde mu’cizelerden bahsedilebileceği gibi bir takım eserlerin muhtelif bölümlerinde, kimi zaman da müstakil olarak mu’cizelerin anlatıldığı görülebilir. Müstakil mu’cizat metinlerinden biri Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi’nde iki nüshası kayıtlı bir metin olup burada Hz. Muhammed’in Ebû Cehil ile yaptığı güreşten, olay öncesi ve sırasında gerçekleşen mu’cizelerden bahsedilmektedir. Bu makalede bahsi geçen mu’cizât metni tanıtılacak, aynı konuyu ihtiva eden metinlerden tespit edilenleriyle kısmen mukayesede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mu’cize, Hz. Muhammed, Ebu Cehil

On the Text of “Kitâb-ı Mu’Cizât-ı Muhammed” Located in Sarajevo Gazi Husrev Bey Library

Abstract: The verses of the miracles can be mentioned in Classical Turkish Literature, also can be seen in the parts of the various works and sometimes in separate works. One of the detached miracle work is registered in Gazi Husrev Bey Library in Sarajevo, has two copies. Text mentions about Prophet Muhammad’s wrestling with Abu Jahl and depicts miracle events before and during the wrestling. In this paper the miracle text about these extraordinary events will be introduced. The texts of the same theme will be determined from various works and will be compared partially.

Keywords: Miracle, Prophet Muhammad, Abu Jahl

---

* Doç.Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mjgan.cakir@gmail.com

Kaynaklarda mu'cize konusunu ilk ele alan yazarın Ebu'n-Nadr Muhammed b. Mes'ûd el-Iyâşî (ö. 932) olduğu ve elde bulunmayan eserinin ise *Kitâbu İhticâci'l-mu'cize* adını taşıdığı kayıtlıdır. Onun ardından ise Bakillânî (ö. 1013)'nin *el-Beyân* isimli eserinin önem arzettiği belirtilmekte¹ ve konuyla ilgili eserler arasında Beyhakî (ö.1169)'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve*'si, Muhammed b. İbrâhîm el-İşbilî'nin *Mu'cizâtü'n-nebî*'si, İbn Temiyye (ö. 1328)'nin *el-Mu'cizât ve'l-kerâmât*'ı, İbn Merzûk el-Hâfid (ö. 1439)'in *el-Âyâtü'l-beyyinât fi vechi delâleti'l-mu'cizât*'ı, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 1449)'nin *el-Âyâtü'n-neyyirât li'l-havârik ve'l-mu'cizât*'ı, İbrâhîm Edirneli'nin *Mu'cizât-ı Nebeviyye*'si, Uzun Ali Efendi'nin *Risâle-i Mu'cize*'si sıralanmaktadır.² Bahsi geçen eserler mu'cizenin kimler tarafından gösterildiği, bir hadisenin mu'cize sayılabilmesi için hangi özellikleri ihtiva etmesi gerektiği gibi konuların tartışıldığı teorik planlı metinlerdir. Bizim kültürümüzde ise bu konuyla ilgili ilk örneklerden olması bakımından İbn Kemâl (ö. 1534)'in yazmış olduğu Arapça risale dikkati çekmektedir.³ Bu sebeple onun "Mu'cize, peygamberlik iddia eden kimsenin elinde, inkârcıları muarazadan âciz bırakacak şekilde zuhur eden bir hâdisedir. Bu hâdisenin alışılmış olmayan (leyse bi-mu'tâd) bir tarzda zuhur etmesi ya da alışılmış (mu'tâd) olan şeyden alıkoymak şeklinde olması eşittir." ifadelerindeki "mu'cize" tanımını zikretmek gerekir.⁴

Klasik Türk Edebiyatında, bazen beyitlerde, bazen bir takım eserlerin muhtelif bölümlerinde, bazen de müstakil olarak kaleme alınan eserlerde çeşitli mu'cizelerin anlatıldığı görülebilir. Kütüphanelerde tespit edebildiğimiz manzum, mensur veya manzum-mensur karışık olarak yazılmış müstakil yaklaşık 43 metinden yola çıkarak "mu'cizât"

¹ H. İbrahim Bulut, "Kemal Paşazâde ve Fî Hakikati'l-Mu'cize Adlı Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi", Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 6, 2002, s. 191-2.

² Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", DİA, C. 30, İstanbul, 2005, s. 352.

³ a.g.m., s. 192.

⁴ a.g.m., s. 195.

metinlerini; “içinde kimi zaman yalnızca bir mu’cizenin, kimi zaman sadece Hz. Muhammed’in mu’cizelerinin, kimi zaman diğer peygamberlerin mu’cizelerinin anlatıldığı ve bu mu’cizelerin ardından Hz. Muhammed’in benzer ama daha üstün bir mu’cizesinin hikâye edildiği, kimi zaman da Hz. Muhammed’in mu’cizeleri anlatıldıktan sonra diğer peygamberlerin mu’cizelerinin sıralandığı metinler” şeklinde tanımlayabiliriz.⁵

Tespit ettiğimiz mu’cizât metinlerinden 13’ü mensur olup bunların içinde Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi’nde iki nüshası kayıtlı bir metin de bulunmaktadır. Bu makalede bahsi geçen mu’cizât metni tanıtılacak, aynı konuyu ihtiva eden eserlerden kısaca söz edilecektir.

Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi’nde bulunan bu konuyla ilgili yazmaların başında Hz. Muhammed’in doğumunda gerçekleşen bazı mu’cizeler anlatılmasına rağmen, temelde Hz. Peygamber’in Ebû Cehil ile güreşmesi hadisesi üzerinde durulmaktadır. 8364/5 numarada, 90b-102a yaprakları arasında kayıtlı “Hazā Kitāb-ı Mu’cizāt-ı Muḥammed” başlıklı nüshada

Baş:

Bismi’llāhi’r-raḥmani’r-raḥīm. Ḥaḳ Te’ālā henûz yiri gögi ‘arşî kürsi(yi) levḥ(i) kâlemi on sekiz biñ ‘âlemi yarat[ma] mış idi. Didi kim ḥabîb Muḥammed Muştafâ’nuñ rûḥ-ı pâk[in] yarada.

Son:

Ya’nî Ḥaḳ Te’ālā buyurdı dilersem ‘azîz kıldum ve kimi dilersem ḥor kılıram didüğüm benüm dilemedigüm faẓl benüm faẓlumdur. Ne kim dilersem iderem benüm işümdür kimesnenüñ nesnesi yoḳdur. Temmet tamām.

⁵ Konuyla ilgili olarak bkz. Müjgân Çakır, Mu’cizeler Kitabı (Klasik Türk Edebiyatında Müstakil Mu’cizât Metinleri), Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2015.

şeklinde olup her yaprakta 18 satır bulunmaktadır. Başlık ve bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin bir bölümünde su lekesi bulunmaktadır.

Eserin aynı kütüphanede R-5782 numarada, 1b-10a yaprakları arasında "Hazâ Kitâb-ı Mu'cizât-ı Muḥammed Muştafâ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve bihi kalem" başlıklı bir nüshası daha bulunmaktadır. Burada da

Baş:

Ḥaḳ Te'ālā henüz yiri ve gögi 'arş u kürs(î) levḥ ü kalemî on sekiz biñ 'ālemi yaratmamış idi. Diledi-kim ḥabîb Muḥammed Muştafâ'nuñ şalla'llāhu 'aleyhi vesellem rûḥ-ı pākini yarada.

Son:

Ya'nî Melik Te'ālā buyurdu-ki kimi dilersem 'azîz kıldum ve kimi dilersem ḥor kıluram dilek benüm dilegümdür faẓl benüm faẓlumdur. Ne dilersem iderüm benüm işümdede kimesnenüñ nesnesi yoḳdur. Va'llāhu a'lem bi's-şavāb. Temmet tamām.

şeklinde olup her yaprakta 16 satır yer almaktadır. Metnin en son yaprağının yarısı kopmuştur. Yazmada bazı yerlerde bir takım ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Bu iki yazmada anlatılan hikâyeler şöyle özetlenebilir: Allah her şeyden önce Hz. Muhammed'in ruhunu yaratmıştır. Peygamberin cismi yeryüzünde, gölgesi ise arştaydı. Bu durum şöyle gerçekleşmiştir: Bir gün Hz. Muhammed kalemi eline alıp "Bismi'llâhi'r-rahmani'r-rahîm" yazmak ister, fakat elinin gölgesinin Allah'ın adı üzerine düştüğünü görünce bundan vazgeçer. Allah da habibinin gölgesine kimseler ayak basmasın diye gölgesini arşa kaldırır. Hz. Muhammed'in gözü uykuda olduğunda gönlü uyanıktır. Yukarı baktığında

her şeyi arşa kadar, aşağı baktığında ise yer altına kadar görür. Doğduğu gece rahmet yağmurları yağmış, kuru ağaçlar yeşermiş, yaş ağaçlar ise çiçek açmıştır, kuru pınarlardan sular akmış, hastalar iyileşmiş, yüklüler yükünden kurtulmuş, bin bir kilisenin kubbesi yıkılmış, Kısra'nın dağı yarılmıştır. Hz. Muhammed'in doğduğu gece Mekke'de onunla birlikte kırk oğlan daha doğar. Ona bir dadı aranır ve Halime dadısı olur. Hz. Muhammed altı yaşındayken dedesi Abdulmuttalib hastalanır, ölümünün yakın olduğunu anlayınca oğullarını yanına çağırır Hz. Muhammed'i onlardan birine emanet etmek ister. Oğullarının hepsi bu işe talip olsa da Abdulmuttalib sadece Ebû Talib'i uygun görür. On dört yaşına geldiğinde Hz. Muhammed'in alnında peygamberlik nuru parlamaya başlamıştır. Bir gün kendisine yoldaş ve tâbi olan arkadaşları Hz. Muhammed'e çok acıktıklarını söylerler. Peygamber amcasının evine gelir, ondan hurma ister, fakat evde yiyecek yoktur. Amcasından bu durumu işiten Hz. Muhammed evin önündeki kuru hurma ağacının yanına gider, mu'cizesiyle ağaç yeşerir, hurma verir, rüzgâr hurmaları yere döker, peygamber de arkadaşlarına vererek doymalarını sağlar. Bu arada Ebu Cehil peygambere kin beslemektedir. Bir gün yanındaki dört yüz yandaşıyla peygamberin karşısına çıkar, ona ve arkadaşlarına zarar vermek ister. Mu'cizeyle peygamber ve yanındaki kırk yoldaşı bunları mücadelede yenerler. Ebû Cehl'in peygambere kini artmaktadır. Sonunda onu kabile büyüklerinden birinin yönlendirmesiyle güreşe çağırır. Metnin en dikkat çekici bölümü burasıdır. Güreş öncesinde ve sırasında gerçekleşen hadiseleri yazar ayrıntısıyla anlatır. Buna göre Ebu Cehil peygamberle güreşmeden evvel kendi kardeşlerinden biri ve kabilenin meşhur bir pehlivanıyla güreşir, onları yenince kendisine güveni artar. O gün, peygamber onun güreş teklifini reddeder, ertesi gün güreş vuku bulur. Öncesinde bir taşı kaldırıp Kubeys dağına fırlatan Ebu Cehl'in fırlattığı taşı Hz. Muhammed geri getirir, fakat Ebu Cehil taşı bir daha kaldırmaya muvaffak olamaz. Güreş öncesinde süslü elbiseler giyen Ebu Cehl'in karşısında

mahcup olmaması için peygamber Hz. Hatice'nin getirdiği kıyafetleri giyer. Burada yazar Hz. Muhammed'in peygamber olacağını Hz. Ebu Bekir ve Hz. Hatice'nin bildiği ayrıntısını verir. Hz. Ebu Bekir İncil'de bunu okumuştur. Hz. Hatice ise kendisine miras kalan bir halı vasıtasıyla öğrenmiştir. Bu halı Fil hadisesinden sonra Ebrehe'den Hz. Hatice'ye ulaşmıştır. Üzerinde dünyadaki yaratıkların tasvirleri yanında peygamber ile Ebu Cehl'in güreşi de resmedilmiştir. Güreş esnasında bu halı Hz. Hatice'nin isteğiyle alana getirilip serilir. Mücadelede peygamber ilk hamleyi Ebu Cehl'in yapmasına müsaade eder. Fakat peygamberlerin ne derece kuvvetli olduğunu bilmeyen Ebu Cehl peygamberi yerinden kıpırdatamaz. Daha sonra Hz. Muhammed hamle eder, Ebu Cehl'i gökyüzüne fırlatıp yener. Amcaları onun için kutlamalar tertip ederler.

Klasik Türk Edebiyatında yukarıda özetlenen hikâyelerin anlatıldığı manzum, mensur, manzum-mensur karışık çeşitli metinlere tesadüf edilmektedir. Bunların en dikkat çekicilerinden biri, şüphesiz Kadı Darîr (ö. 1510?)'in *Sîretü'n-nebîs*idir. Darîr, peygamberin doğduğu gece doğan kırk arkadaşının içinde yedi tanesinin ona daha yakın olduğu ayrıntısını verip bazılarının adlarını zikreder. Peygamberin halası Âtike'nin evi önündeki hurma ağacına yoldaşları için nasıl meyve verdiğini de hikâye eder. Daha sonra Abdulmuttalib'in ölmeden evvel Hz. Muhammed'i Ebu Talib'e ısmarladığını söyleyip metnimizde bahsi geçen güreş hadisesine gelir. Darîr'de Mekke'deki güreş âdeti şöyle anlatılır: "Ammâ 'Arab içinde ol kâ'ide var-ıdı kim er oğlanlar toğsa ulalsa güleş tuta ulalurlar-ıdı, taş dikerler-ıdı, yay çekerler-ıdı, dâyimâ gürüh gürüh yigitler turlurlar-ıdı. Ulular otururlar-ıdı, kiçi oğlanlar orta yire girürler-ıdı, güleşürler-ıdı. Mekke ehli dâyimâ Ebtaha çıkup kiçi oğlanlar güleşine temâşâ kılurlar-ıdı."⁶

⁶ Mustafa Erkan, *Sîretü'n-nebî (Tercümetü'z-zarîr) İnceleme Metin*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1986, s. 454.

Aynı hadiselerden bahseden bir diğer metin Âmil Çelebioğlu'nun verdiği bilgilere göre, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümü, nu. 544'te 5a-12b yaprakları arasında kayıtlı 269 beyitlik Tursun Fakîh (ö. 1326'dan sonra)'e ait eserdir. Müstakil olarak bu hikâyeleri anlatan mesnevi, aruzun fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.⁷ Telif olan eserin sonunda nasihat ve telkinlerde bulunulup kissadan hisse çıkarılır.⁸ Çelebioğlu'nun verdiği bilgiye göre eserde şu hadiseler anlatılmaktadır: Ebû Cehil ve Hz. Muhammed çocuk yaşlardayken “Birgün Ebû Cehil, arkadaşlarıyla birlikte Hz. Muhammed'i dövmek ister, fakat Hz. Muhammed'in de yanında akranları olduğu için kaçmak zorunda kalır. Hz. Muhammed acıktıklarını söyleyen arkadaşlarını amcasının evine getirir. O da üç gündür yemek yemediğini söyleyince oradan ayrılırlar. Yolda kuru bir hurma ağacına rastlarlar. Hz. Muhammed'in duasıyla ve onun mûcizâtından olarak ağaç yeşerip hurma verir, hepsi karınlarını doyururlar. Ebû Cehil, babasına Hz. Muhammed'i şikâyet eder ve onunla güreşmek için izin alır.” Mekke halkı bir meydanda toplanmıştır. Ebû Cehil, önce birkaç kişiyle güreşip onları yener. Sonra Hz. Muhammed'e meydan okur. O da “Bugün yoruldum, yarın güreşelim” der, teklif kabul edilir. Hz. Hatice, Hz. Muhammed'i düşünde görmüştür. Ona, şerefi Ebû Cehil'den aşağı kalmasın diye ipek bir elbiseyle kuşak, kılıç v.s. gönderir.”⁹ Bu olayların ardından peygamberin Ebu Cehl'i yendiği güreş hadisesi gerçekleşir.

Türk Edebiyatının ilk manzum siyeri olduğu belirtilen Velî (XV. yüzyıl)'nin *Sîretü'n-nebîs*inde de “Kıssa-i Küştî-gîrî Giriften-i Muştafâ 'aleyhi's-şalavâtu ve's-selâm bā-Ebû Cehl-i

⁷ Âmil Çelebioğlu, Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. yy.'a kadar), Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 72. Eser için ayrıca bkz. Neslihan Yazıcı, Tursun Fakî'nin Cumhûr-nâme Adlı Eserinin Metin ve İncelemesi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 8; Ahmet Kartal, Doğunun Uzun Hikâyesi, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2014, s. 269.

⁸ Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 74.

⁹ a.g.e., s. 73.

la'în" başlığı altında hikâyeye tesadüf edilmektedir.¹⁰ Burada da Hz. Peygamber sekiz yaşına geldiğinde oğullarını yanına toplayan dedesi Abdu'l-muttalib Hz. Ebû Tâlib'e peygamberi emanet eder:

Pes ulu oğlına ol ısmarladı
Muştafâ'yı ey Ebû Tâlib dedi

Şaklamağa sen kefil olğıl aña
İllâ diñle gör ne direm ben saña

Toymanınca Muştafâ sen toymağıl
Anı koyup özge işe uymağıl

Ol yatmayınca döşegine yatmağıl¹¹
Loğmayı ol yimedim sen tatmağıl

Andan öñdin kendü oğlanlaruña
Kaftân itme evvel eylegil aña

Şaklağıl şovukdan ıssıdan anı
Anı yig bil kamu aşşından dağı

Şaklağıl düşmenlerinden hâzır ol
Gice gündüz da'im aña nâzır ol

Kendü özin özünden hîç ırmağıl¹²
Hâk-i pâyıñ başuña tâc eylegil

Gözünü bir sâ'at andan ırmağıl
Ger saña devlet gerekse şöyle bil

Pes Ebû Tâlib didi kıldum kabûl
Ol didiğüñden dağı yig baña ol¹³

¹⁰ Bayram Özfirat, "Türk Edebiyatının Manzum İlk Siyeri: Veli'nin Sîretü'n-Nebî'si", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul, 2014, s. 123.

¹¹ Mısram vezni problemlidir.

¹² Mısram vezni problemlidir.

¹³ Veli, Sîretü'n-nebî, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Böl., nu. 1544, yk. 1b-2a.

Hikâyenin devamında Abdulmuttalib'in ölümünden sonra gerçekleşen hadiselerden bahsolunur.

Hız Muhammed'in arkadaşları için kurumuş ağacı yeşertmesi ve hurma verdirtmesi mu'cizesi, Ebû Cehil ve yandaşlarını yine arkadaşlarıyla yenmesi, Ebû Cehl ile gürüşmesi anlatılır. Şair peygamberin gürüş meydanına şu şekilde çıktığını hikâye eder:

Key tonanmış-ıdı ol gün Muştafâ
Geymiş idi egnine atlas kabâ

Hem 'imâme şarmış-ıdı bî-naẓîr
Yüzi aydın günden olmuşdı münîr

Yüzine bakan kişi hayrân olur
Dirler-ıdı bu nice oğlan olur

Ay mıdur bu gün midür yâ nûr mıdur
Yâho cennetden mi geldi hûr mıdur

İşbu hûsn-ile 'aceb bu cân-mıdur
Yâ beşerdür Yûsuf-ı Ken'ân mıdur¹⁴

Manzum siyer metinlerinden biri olan Münirî (ö.1521?)'nin *Siyer-i Nebî*'sinde ise, aynı hadiseler 2912-3718. beyitler arasında anlatılmaktadır. Bu metinde peygamberin Ebu Cehl'i gürüşte alt etmesi şu şekilde vuku bulur:

Çöküp töndürdi kılından havâyâ
Koşup baş n'oldı gör bād-ı hevâyâ

Yuğaru bir iki er boyı çıkdı
Gözinden gördüğü ol demde çıkdı

İnerken tutdı atdı yine tekrâr
Degül gam sıklet aña virse tekrâr

¹⁴ a.g.e., yk. 8a.

Ebū Ṭālib didi iy nūr-ı çeşmüm
Di atgıl yine görsün anı çeşmüm

Velī tıtma k'ine ḥāk-i siyāha
Budur lāyık hemān ol rû-siyāha

Diyince atdı yine mişl-i ayva
Görenler didiler ḥayretle ey vā

Töñüp gider havāya nitekim top
Diyeydük çarḥa oldı degmelü top

Olurdı ḥurd u ḥām irseydi yire
Ne uğradı ḳazāya yire yire

Dönüp ine ki yaklaşdı zemīne
Girürdi tıtmasa ḳa'r-ı zemīne

Esirgeyüp yine ol kân-ı şefḳat
Ebū Cehl-i la'īne itdi şefḳat¹⁵

Peygamberin gazalarının anlatıldığı kitaplarda da bu hikâyelerle karşılaşılabılır. Mesela Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nu. 5342'de kayıtlı "Ḥikāye-i Vilādet ve Ğazavāt-ı Resūlu'llāh" başlıklı gazavat-nâme bunlardan biridir. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde anlatılan peygamberin arkadaşlarının yemesi için kuru ağaçtan hurma bitirmesi mu'cizesi ile Ebu Cehl ile arasındaki güreş hadisesi burada da mevcut olup Hz. Hatice'nin güreş alanına getirtip serdirdiği halı hakkında metinde şöyle açıklamalarda bulunmaktadır: "Meger ol ḥalıyı ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām zamānında ḥavāriyün tokumışdı. Ya'nī ol zamānda İncil okuyanlar çok idi. İncil içinde görmişler idi. Āḫır zamānda bir peygamber gelecekdür. Adı Muḥammed olacaḳdur ve bu

¹⁵ Ümran Ay, Müniri(öl. 1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebi'si, Cilt. 1 (İnceleme-Metin), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 491.

aḥvāli Rūmiyye didiler. Ol zamānda ol pādişāh idi. Hüküm itdi ol ḥalıyı toḫudılar. Resūl ‘aleyhi’s-selām ile Ebū Cehl’i resm itdiler. Bunuñ üzerine bir zamān geçdi ol ḥalı Hind sultānı Ebrehe ibni Şabāḥ eline girdi.”¹⁶ “Anuñ gibi ḥalıyı hīç bir kimse görmüş degül idi kim ibrişimden idi. Haḫ Te’ālā ne-ḫadar kim gökyüzinde ve yeryüzinde yürür ḥayvānāt var ise ve yaratdıysa ol ḥalınuñ içinde taşvīr olınup reng-ā-reng ortasında bir çarḫ ol çarḫuñ içinde iki taşvīr resm olınmış. Muḥammed ‘aleyhi’s-selāmuñ ḥūb cemāli ve iki bölük müşgīn kara saçı ve birisi daḫı Ebū Cehl’uñ çirkin şüreti. Resūl ḥazreti şaḡ eliyle Ebū Cehl’uñ boynına yapışmış.”¹⁷

Görüldüğü gibi yaklaşık aynı dönemlerde yazılmış muhtelif metinler bazı farklılıklarla da olsa bu hikâyelerden bahsetmişlerdir. Kadı Darir’in Ebu Cehl ile Hz. Muhammed’in güreşini anlatmadan evvel “Sözümüz Ebu’l-Ḥasan el-Bekrī raḥimahu’llāh rivāyetinde, sīre kitābında Ebū Cehl sözine geldi”¹⁸ şeklindeki ifadesi yazarın hikâyeyi nereden aldığı konusunda aydınlatıcıdır. Makale konumuzu oluşturan metinde ise kaynaklardan bahsedilmediği gibi yazar ve/veya müstensihin adlarının da yer almadığı görülmektedir. Metinlerin yazılış tarihlerine dair bir kayıt da bulunmamaktadır. Burada metnin başka bir eserin bir parçası olduğu ihtimali de gözardı edilmemelidir.

Aşağıda bahsi geçen metnin çevriyazısına yer verilmiştir. Metin tesis edilirken aynı kütüphanede tespit edilen iki nüshası üzerinden edisyonkritik yapılmış, farklılıklar dipnotlarla gösterilmiştir. Anlamı tamamlamak üzere yapılan eklemeler ise köşeli paranteze alınmıştır. Okunmasında tereddüt bulunan yerlere soru işareti konulmuştur. Metin genel olarak Eski Türkiye Türkçesi özellikleri gözetilerek oluşturulmuştur.

¹⁶ yk. 26a-26b.

¹⁷ yk. 27b.

¹⁸ a. g. t., s. 351-2.

[G 1 90b, G2 1b]

Hazâ Kitâb-ı Mu'cizât-ı Muḥammed¹⁹

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm²⁰

Haḳ Te'âlâ henüz yiri²¹ gögi 'arşı kürsi²² levḫi ḳalemi²³ on sekiz biñ 'âlemi yaratmamış idi diledi²⁴ kim ḫabîbi Muḥammed Muştafâ'nuñ²⁵ rûḫ-ı pâkini yarada. Pes kendü cemâli nûrından bir ḳabza nûr aldı daḫı nâm-ı şerîfin Muḥammed virdi. Şol Muḥammed ki²⁶ vücûdı dünyâda ḫareket eylerdi sâyesi 'arşda seyrân eylerdi. Muḥammed'üñ dünyâda gölgesi olmayup 'arşa varduğına sebep budur ki bir gün Muḥammed Muştafâ eline ḳalem²⁷ aldı ki bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm yaza görđi-kim mübârek elinüñ gölgesi Allâh'üñ ismi üzerine düşer der-ḫâl²⁸ ḳalemi elinden ḳodı²⁹. Eyitdi edeb ola maḫlûḳuñ gölgesi Allâh'üñ ismi³⁰ üzerine düşe didi öyle olıcaḳ Allâh'dan nidâ geldi ki yâ Muḥammed 'aleyhi'-selâm ben-daḫı nete revâ görem kim³¹ senüñ gölgeñ yire düşe düşmânlarum ayađ-ıla başa ol sebebden gölgesin³² 'arşa götürđi şol Muḥammed eydür "lâ yenâmu ḳalbehu velâ 'aynâhu"³³ iki gözi uyḳuda idi gönli uyanığ-ıdı gündüz nice görürse gice³⁴ daḫı öyle idi.³⁵ [G1 91a] Şöyle kim yukarı baḳsa

¹⁹ Muḥammed: Muḥammed Muştafâ şalla'llâhu 'aleyhi vesellem ve bihi ḳalem G2.

²⁰ Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm: G2 -.

²¹ yiri: yiri vü gögi G2.

²² 'arşı kürsi: 'arş u kürsi G2.

²³ levḫi ḳalemi: levḫ ü ḳalemi G2.

²⁴ diledi: didi G1.

²⁵ Muştafâ'nuñ: Muştafâ'nuñ şalla'llâhu 'aleyhi vesellem G2.

²⁶ Muḥammed ki: Muḥammed'üñ mübârek G2.

²⁷ eline ḳalem: ḳalemi eline G2.

²⁸ der-ḫâl: G1 -.

²⁹ ḳodı: bırakdı G2.

³⁰ ismi: gölgesi G2.

³¹ kim: G2 -.

³² gölgesin: G1 -.

³³ G1 -. "Gözlerim uyur ancak kalbim uyumaz." (Hadîs-i şerîf). Hadîs kaynaklarda "inne ayneyye tenâmâni ve lâ-yenâmu kalbi" şeklinde geçmektedir. (Bkz. Mehmet Yılmaz, Kültürümüzde Ayet ve Hadîsler, Kesit Yay., İstanbul, 2013, s. 352).

³⁴ gice: gice ile G2.

³⁵ idi: görürdi G2.

‘arşa degin görürdi aşığa baksa tahte’s-serāya degin görür ve dağı Muhammed Muştafa şalla’llāhu ‘aleyhi vesellem doğduğı gice rahmet yağmurı yağdı kuru ağaçlar yeşerdi yaş ağaçlar çiçek virdi kuru bınarlardan şular ağıdı şayrular sağaldı yüklüler yükünden kırtıldı³⁶ ol gün biñ bir kilīsānuñ **[G2 2a]** kubbesi aşığa giçdi. Kisrā’nun tağı yarıldı ve dağı ol doğduğı gice Mekke’de anuñla kırk oğlan³⁷ doğdı³⁸. Pes ‘Abdu’l-muţtalib bu kerāmeti böyle gördi oğlanlarına³⁹ eyitdi iy oğlanlarum siz baña bir ‘avrat bulmağ gereksiz ki bu oğlanı besleye zīrā kim hazret-i peygamberi anası doğurduklayın āhırete intikāl⁴⁰ eyledi. Pes oğlanları⁴¹ vardılar bir ‘avrat getürdiler ve ol ‘avratuñ⁴² adı Hālīme idi. Andan ‘Abdu’l-muţtalib bu ‘avratı halvet kılup eyitdi. İy Hālīme⁴³ bu oğlanı saña⁴⁴ şol şart-ıla virürüm ki bu oğlanda her ne kim⁴⁵ görürseñ kimseye⁴⁶ nesne dimeyesin didi. Hālīme dağı⁴⁷ bu sözi kabül eyledi çünkü⁴⁸ Muhammed alt[1] yaşına irdi ‘Abdu’l-muţtalib hasta oldu. Oğlanların kırkırdı⁴⁹ ve cümle begleri ve re’isleri hāzır oldu⁵⁰ bunlara didi ki ey⁵¹ ulular ben dünyādan⁵² gitmege⁵³ yakın **[G1 91b]** oldum⁵⁴ hıç nesne için guşşalanmazın illā Muhammed’üm için guşşalanurum umardum⁵⁵ ki bir kaç gün diri olam anı besleyem ve mertebesin görem dirdüm⁵⁶ müyesser

³⁶ kırtıldı: kırtıldı G2.

³⁷ oğlan: oğlan bile G2.

³⁸ doğdı: toğdı G2.

³⁹ oğlanlarına: oğullarına G2.

⁴⁰ intikāl: nakl G2.

⁴¹ Pes oğlanları: G1 -.

⁴² ve ol ‘avratuñ: G1 -.

⁴³ idi. Andan ‘Abdu’l-muţtalib bu ‘avratı halvet kılup eyitdi. İy Hālīme: G1-.

⁴⁴ saña: G1-.

⁴⁵ ne kim: kim ne G1.

⁴⁶ kimseye: kimseneye G1.

⁴⁷ dağı: G1-.

⁴⁸ çünkü: çünkü G2.

⁴⁹ kırkırdı: kırğırdı G2.

⁵⁰ oldu: eyledi ve G2.

⁵¹ ey: G1-.

⁵² dünyādan: dünyāda G1.

⁵³ gitmege: gitme G1.

⁵⁴ oldum: oldı G1.

⁵⁵ umardum: umarum G1.

⁵⁶ dirdüm: didi G1.

olmadı iy oğlanlarum sizlerden dilegüm budur ki⁵⁷ benüm Muḥammed'ümi⁵⁸ gökçek dutuñ eyle diyicek Ebū Leheb ki oğlanlarunuñ⁵⁹ ulusu idi⁶⁰ cümlesinden⁶¹ ilerü geldi dizin çökdi⁶² eyitdi iy 'Arab meliki v'iy Kureyş serveri niçe yıllar bākī ve esen olasin Muḥammed'üñ 'izzeti niçe olur göresin baña ışmarla ne deñlü⁶³ [G2 2b] şartı idersin yirine getüreyüm⁶⁴ didi. 'Abdu'l-muḥtalib eyitdi eger ki⁶⁵ sen oğlanlarumuñ⁶⁶ ulusısın ammā biraz şevkatüñ eksikdür yetimleri hor görürsin ve katı ulu gönüllüsün ola kim Muḥammed'üñ gönlin haste kılasın yetîmi besleyümezsın didi⁶⁷ andan 'Abbās ilerü geldi⁶⁸ dizin çökdi ve hıżmet eyledi ve eyitdi kim iy ulum ve⁶⁹ atam çok yıllar bākī olgıl⁷⁰ velikin çün işāret buyurduñ Muḥammed'i cān-ıla kabül kıldum ve şartlaruñı⁷¹ yirine getürem pes Muḥammed'i⁷² baña ışmarla didi 'Abdu'l-muḥtalib eyitdi iy 'Abbās sen şefkatlü ve [G1 92a] yumuşak⁷³ gönüllüsün velikin oğ[l]ancuqlaruñ çokdur sen kendü oğlanlaruñdan geçüp Muḥammed'i taḳdīm idemezsin⁷⁴ ve ben revā görmezem ki Muḥammed'üm üzerine ayruḳ kişiler taḳdīm olına⁷⁵ ve bundan şöña Ḥamza raḍia'llāhu 'anh⁷⁶ dizin çökdi atasına du'ā kıldı ve eyitdi yā ata ben Muḥammed'i cān u gönülden⁷⁷ kabül kıldum 'Abdu'l-muḥtalib daḥı cevāb virdi ki sen benüm eyü ve

⁵⁷ dilegüm budur ki: kim durur kim G1.

⁵⁸ Muḥammed'ümi: Muḥammed'üm G1.

⁵⁹ oğlanlarunuñ: oğlanlaruñ G1.

⁶⁰ ulusu idi: ulusıydı G1.

⁶¹ cümlesinden: dükelisinden G2.

⁶² çökdi: çöküp G2.

⁶³ deñlü: deñlü kim G2.

⁶⁴ getüreyüm: getüreyin G2.

⁶⁵ eger ki: egerçi G2.

⁶⁶ oğlanlarumuñ: oğlanlaruñ G1.

⁶⁷ didi: G1-.

⁶⁸ geldi: gelüp G2.

⁶⁹ ulum ve: G1-.

⁷⁰ olgıl: olup G2.

⁷¹ şartlaruñı: şartlarına G1.

⁷² pes Muḥammed'i: G1-.

⁷³ yumuşak: G1-.

⁷⁴ idemezsin: G1-.

⁷⁵ olına: oluna G2.

⁷⁶ 'anh: G2-.

⁷⁷ cān u gönülden: cān dil-ile G2.

sevgülü⁷⁸ oğlumsın velîkin oğluñ kızuñ yokdur ve kimüñ oğlı kıızı olmaya oğul kıız dadın bilmez ve hem sen av⁷⁹ şikâr kovarsın ola kim sen gâ'ib iken Muhammed'i kimesne incide ben-dahı senden incinem didi⁸⁰ andan Ebû⁸¹ Tâlib dizin çöküp⁸² du'â kıldı ve eyitdi iy 'Arab meliki ve iy sevgülü⁸³ 'azîz atam ve iy Kureyş'üñ⁸⁴ ulusu ben dilerem ki⁸⁵ ulu kardaşlarumdan evvel bu emâneti kabûl idem ammâ ulu kardaşlarumdan **[G2 3a]** utandum ve ihtiyât idem-ki bu hizmete lâyıķ olmayam dükeli 'aybumla beni Muhammed hâzretine kabûl idersüñ cân dil-ile hizmet ideyüm⁸⁶ baña ışmarla didi. 'Abdu'l-muṭṭalib çünki⁸⁷ Ebû Tâlib'den bu haberi işitdi şefkat-ıla söyledi ve eyitdi⁸⁸ sen yetim **[G1 92b]** beslersin zîrâ müşfik ü mihrübânsın velâkin şartlarum budur ki Ka'be Tañrısı ve hâzır cemâ'at tanuķ olsun⁸⁹ çün yimege oturasın Muhammed'i kendü yanına geçüresin ve Muhammed'üm üzerine ayruķları⁹⁰ taḳdîm itmeyesin şartlarum kabûl itdüñ-mi didi Ebû Tâlib eyitdi Ka'be Tañrısı ve hâzır cemâ'at tanuķ olsun kim didügümden⁹¹ ziyâde şefkat u maḥabbet gösterem andan 'Abdu'l-muṭṭalib anuñ sözini⁹² cân u gönülden⁹³ kabûl eyledi ve Muhammed'üñ elin eline alup Ebû Tâlib'e virdi ve dahı zarı zarı ağladı andan cânın Haḳḳ'a teslim eyledi. Pes Ebû⁹⁴ Tâlib Muhammed'i besledi tā on dört yaşına degin ve peygamberlük nürü⁹⁵ anuñ alnında peydâ oldu ve her kanda varsa ol kırķ oğlanlar kim

⁷⁸ ve sevgülü: G1-.

⁷⁹ sen av: G1-.

⁸⁰ didi: G1-.

⁸¹ Ebû: Ebî G2.

⁸² çöküp: çökdî G1.

⁸³ sevgülü: G1-.

⁸⁴ Kureyş'üñ: Kureyş G1.

⁸⁵ ki: G1-.

⁸⁶ ideyüm: ideyin G2.

⁸⁷ çünki: çünkim G2.

⁸⁸ eyitdi: eyitdi hâ G2.

⁸⁹ olsun: olsun kim G2.

⁹⁰ ayruķları: ayruķları G1.

⁹¹ didügümden: didügüñden G2.

⁹² anuñ sözini: anı G2.

⁹³ gönülden: gönül ile G2.

⁹⁴ Ebû: Ebî G2.

⁹⁵ nürü: G2-.

Muhammed ile⁹⁶ toğmişlar idi⁹⁷. Muhammed'ün öñince ve ardınca yürürlerdi Muhammed anlara her⁹⁸ ne buyurursa⁹⁹ dutarlardı. Günlerden¹⁰⁰ bir gün Muhammed ve yārānları¹⁰¹ Kubeys tağına teferruce çıkdılar pes¹⁰² ol oğlanlar¹⁰³ eyitdiler yā Muhammed biz seni beglüge¹⁰⁴ kabül itdük [G2 3b] gel¹⁰⁵ sen dahı bizi kulluğa kabül eyle ve devlet [G1 93a] ü sa'adet bizüm bu kırk oğlanuñ dostluğı Muhammed Muştafā¹⁰⁶ ile hük-m-i Allāh'dan idi dükelisi neçün degül(?) idi. Pes 'ahd u bī'at eyleyüp¹⁰⁷ and içdiler ki¹⁰⁸ kaçan böyle olsa bir gün Muhammed Muştafā 'aleyhi's-selām¹⁰⁹ ol kırk oğlan-ıla Mekke yazusunda seyrān iderlerdi andan öñdin Ebū Cehl-i la'in¹¹⁰ dört yüz nevkerle¹¹¹ ol yazuda yürürlerdi. Ebū Cehl Hişām¹¹² oğlu idi. Hişām Mekke'nüñ begi idi üç yüz 'Arab kabilesi anuñ fermānında idi. Çün Ebū Cehl-i mel'ūnuñ¹¹³ gözi hāzret-i Muhammed'e¹¹⁴ tutaş¹¹⁵ oldu güldi ve eyitdi¹¹⁶ gerçek iderler bu¹¹⁷ yetimler edepsüz olurlar¹¹⁸ görüñ Ebī Tālib yetimin kim kendü¹¹⁹ edepsüzlüg-ile¹²⁰ neyler varuñ anuñ edepsüzlüğün bildürüñ çok çok döğüñ ayruğ eyle¹²¹ itmesün didi. Pes ol

⁹⁶ ile: ile bile G2.

⁹⁷ toğmişlar idi: doğmişlardı G2.

⁹⁸ Muhammed anlara her: G1-.

⁹⁹ buyurursa: buyurur-ısa G2.

¹⁰⁰ Günlerden: Günlerde G1.

¹⁰¹ Muhammed ve yārānları: G1-.

¹⁰² pes: G1-.

¹⁰³ oğlanlar: oğlanlar Muhammed'e G2.

¹⁰⁴ beglüge: beglüce G1.

¹⁰⁵ gel: G1-.

¹⁰⁶ Muştafā: G2-.

¹⁰⁷ eyleyüp: itdiler G2.

¹⁰⁸ ki: G1-.

¹⁰⁹ Muştafā 'aleyhi's-selām: G1-.

¹¹⁰ la'in: G1-.

¹¹¹ nevkerle: nevker ile G2.

¹¹² G1 nüshasında bu kelime devamlı "Hişşām" şeklinde kaydedilmiştir.

¹¹³ mel'ūnuñ: G1-.

¹¹⁴ hāzret-i Muhammed'e: Muhammed'e G1.

¹¹⁵ tutaş: tuş G2.

¹¹⁶ ve eyitdi: eydür G1.

¹¹⁷ bu: G1-.

¹¹⁸ olurlar: olur G2.

¹¹⁹ kendü: kendüyi G1.

¹²⁰ edepsüzlüg-ile: edepsüzlüg-ıla G2.

¹²¹ eyle: bunuñ gibi edepsüzlük G2.

mel'ünüñ ol¹²² dört yüz oğlanı¹²³ bu kırk oğlandan¹²⁴ yaña hamle kıldılar Muḥammed'üñ mu'cizât berekâtında ol kırk oğlan¹²⁵ dört yüz oğlana muḳâbil¹²⁶ olup şıdılar¹²⁷ kahr eylediler birbirine¹²⁸ taşlar bırağup **[G1 93b]** başlar yardılar¹²⁹ nicelerin¹³⁰ helâk eylediler kanlar revân¹³¹ olup aqđı. Allâh'üñ 'inâyetiyle Ebü Cehl'üñ dört yüz nevkerin şöyle dögdiler¹³². Ebü Cehl-i la'tın anı görüp düşmânluğı dağı ziyâde oldı. Ol mel'un ol¹³³ vaqt¹³⁴ on alt[ı] yaşında idi. Pes Ebü Cehl'üñ¹³⁵ ol qahrdan **[G2 4a]** şabrı vü qararı qalmadı göñlinde kibri dađı¹³⁶ ziyâde oldı. Andan bir gün Muḥammed¹³⁷ yārânlarınıñ ta'âmı qalmadı qarınları aç oldı. Eyitdiler yâ Muḥammed bu gün qarımız açdur. Bunlar böyle diyecek Tañrı resüli 'ammüsü¹³⁸ evine geldi.¹³⁹ Eyitdi yâ 'ammî ta'âmuñ var mı¹⁴⁰ kim yārânlarım yiye. Pes 'ammüsü¹⁴¹ resüli çoçdı ve eyitdi iy ciger-küşem ve iy gözüm nûrı evümde hîç¹⁴² ta'âm yoçdur. Pes¹⁴³ Muḥammed şalla'llâhu 'aleyhi vesellem 'ammüsından bu ḥaberi işidicek¹⁴⁴ ta'âmdan nevmîz olup girü evinden taşra¹⁴⁵ çıçdı ev öninde bir kuru ḥurmâ ağacı¹⁴⁶ var idi¹⁴⁷. Tañrı resüli ol ağaca nazar eyledi

¹²² mel'ünüñ ol: G1-.

¹²³ oğlanı: oğlan G1.

¹²⁴ kırk oğlandan: kırk oğlan dört yüz oğlandan G1.

¹²⁵ oğlan: oğlan ol G2.

¹²⁶ muḳâbil: muḳâbele G1.

¹²⁷ şıdılar: şıdık-ıla G2.

¹²⁸ birbirine. birbirlerine G2.

¹²⁹ yardılar: yaraları G1.

¹³⁰ nicelerin: niceleri G1.

¹³¹ revân: revâne G2.

¹³² nevkerin şöyle dögdiler: nigâruñ şehre degdiler G1.

¹³³ mel'un ol: G1-.

¹³⁴ vaqt: vaqt Muḥammed G1.

¹³⁵ Cehl'üñ: Cehl-i la'tınüñ G2.

¹³⁶ dağı: G2-.

¹³⁷ Muḥammed: Muḥammed'üñ ve G2.

¹³⁸ 'ammüsü: 'Atiçe'nüñ G1.

¹³⁹ geldi: geldi 'ammüsü idi G1.

¹⁴⁰ mı: mıdur G2.

¹⁴¹ Pes 'ammüsü: 'Atiçe G1.

¹⁴² hîç: G1-.

¹⁴³ Pes: G1-.

¹⁴⁴ şalla'llâhu 'aleyhi vesellem 'ammüsından bu ḥaberi işidicek: G1-.

¹⁴⁵ evinden taşra: G1-.

¹⁴⁶ ḥurmâ ağacı: ağaç G1-.

¹⁴⁷ var idi: var-ıdı G2.

ol ağaç hemân ol sâ'at¹⁴⁸ yaşardı¹⁴⁹ hürmâları bitdi anadan yıl esdi ağacı depretdi hürmâları dökildi. Muḥammed hürmâları etegine koyup yârenleri önüne¹⁵⁰ kodı ağaç girü bayağılayın oldu. 'Ammüsü¹⁵¹ çün [G1 94a] anı gördi 'aklı başından gidüp¹⁵² girü kendüye geldi. Eydür¹⁵³ iy ciger-küşem sen itdügün işi kimse itmedi¹⁵⁴. Muḥammed Muştâfâ 'aleyhi's-selâm¹⁵⁵ ol hürmâları getirüp yârânları yidi Hâk Te'âlâ ol oğlanlarınuñ gönüllerine îmân bırağdı eyitdiler¹⁵⁶ yâ Muḥammed karnumuz aç idi¹⁵⁷ şimdi toydı bu gün göresin kim¹⁵⁸ Hişâm oğlınuñ yârenlerinüñ¹⁵⁹ cânlarına neler kılavuz cengler eyleyüp senüñ dostluğına didiler. Pes ol gün Ebü Cehl oğlanlar ile pusuya¹⁶⁰ girdi durdılar¹⁶¹ tâ kim Muḥammed'ün [G2 4b] ser-vağtın gâfil iken uralar. Pes iki cihân fahrı kırk oğlan-ıla geçerken Ebü Cehl-i la'în¹⁶² nâ-gâh pusudan¹⁶³ çıkup dört yüz oğlan-ıla hâzret-i resül ile yârânlarına¹⁶⁴ hamle kıldılar der-hâl¹⁶⁵ ol kırk oğlan-ıla¹⁶⁶ hâzret-i resül-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi vesellem gayrete gelüp ol dört yüz oğlanı şıyup başların yardılar¹⁶⁷ kanlar döktiler ve niçesinüñ dahı¹⁶⁸ ellerüñ bağlayup getürdiler. Pes Ebü Cehl-i la'în¹⁶⁹ anı görüp ağlayu evine geldi¹⁷⁰. Bir re'ıs

¹⁴⁸ hemân ol sâ'at: G1-.

¹⁴⁹ yaşardı: yaşarup G2.

¹⁵⁰ yârenleri önüne: yârânlarına getirüp önlerine G2.

¹⁵¹ 'Ammüsü: 'Atîçe: G1.

¹⁵² başından gidüp: gitdi G1.

¹⁵³ Eydür: Eyditi G2.

¹⁵⁴ kimse itmedi: kimesne itmiş degüldür G2.

¹⁵⁵ 'aleyhi's-selâm: G1-.

¹⁵⁶ Hâk Te'âlâ ol oğlanlarınuñ gönüllerine îmân bırağdı eyitdiler: G1-.

¹⁵⁷ aç idi: aç-ıdı G2.

¹⁵⁸ kim: G2-.

¹⁵⁹ yârenlerinüñ: yârânlarınuñ G2.

¹⁶⁰ pusuya: busıya G1.

¹⁶¹ durdılar: derdiler G1.

¹⁶² la'în: G1-.

¹⁶³ pusudan: busıda G1.

¹⁶⁴ hâzret-i resül ile yârânlarına: G1-.

¹⁶⁵ der-hâl: G1-.

¹⁶⁶ oğlan-ıla: oğlan G1.

¹⁶⁷ hâzret-i resül-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem gayrete gelüp ol dört yüz oğlanı şıyup başların yardılar: Muḥammed mu'cizâtıyla ve Allâh'ün fermânıyla dutup ol arada ceng eylediler. Kırk oğlan ol dört yüz oğlanı şıyup başlar yaradılar G1.

¹⁶⁸ dahı: G1-.

¹⁶⁹ Pes Ebü Cehl-i la'în: Bū Cehl G1.

¹⁷⁰ evine geldi: evlerine geldiler G2.

var-ıdı Hancer-i Harb adlu gördi-kim ol mel'ün ağlayu evine geldi bu re'îs¹⁷¹ eydür¹⁷² yâ Ebâ'l-ḥakîm¹⁷³ nolduñ ağlarsın ol mel'ün¹⁷⁴ eyitdi hîç **[G1 94b]** beni¹⁷⁵ şorma şol Ebî Tâlib yetimi¹⁷⁶ elinden ağlarum didi¹⁷⁷ ol re'îs eyitdi utanmaz mısın bir yetimüñ elinden ağlarsın 'arlanmadın¹⁷⁸ saña bir nesne diyeyin¹⁷⁹ Ebû Tâlib yetimi¹⁸⁰ ayruķ saña karşı durmasun Ebû Cehl-i la'în¹⁸¹ eyitdi buyur ol re'îs eyitdi kullarına¹⁸² buyur meydâni ârâste eylesünler süpürsünler sen-dahı¹⁸³ var bir ulu taş¹⁸⁴ eline al oynat havâya gönder¹⁸⁵ Ebû Tâlib yetimi göre¹⁸⁶ heybet¹⁸⁷ ala didi¹⁸⁸. Pes Ebû Cehl kullarına¹⁸⁹ buyurdı meydâni ḥâzır eylediler mel'ün dahı varup bir ulu¹⁹⁰ taş¹⁹¹ getürdi ol taş dört yüz batmân idi ağırlukda Ebû Cehl tönin¹⁹² çıkardı mîzân biline¹⁹³ bağladı ol taş getürdi eli üstinde¹⁹⁴ oynatdı girü yire kodi Muḥammed Muştafâ¹⁹⁵ ol kırk oğlan-ıla ardınca ve öñince¹⁹⁶ gelürlerdi. Ebû Cehl-i la'în¹⁹⁷ taş¹⁹⁸ oynatdı¹⁹⁸ **[G2 5a]** gördi¹⁹⁹ Muḥammed Emîn diledi kim muḳayyed olmaya. Pes

¹⁷¹ var-ıdı Hancer-i Harb adlu gördi-kim ol mel'ün ağlayu evine geldi bu re'îs: G1-.

¹⁷² eydür: eyitdi G2.

¹⁷³ Ebâ'l-ḥakîm: Ebâ'l-ḥakem G2.

¹⁷⁴ ol mel'ün: G1-.

¹⁷⁵ beni: G2-.

¹⁷⁶ yetimi: yetim G1.

¹⁷⁷ didi: G1-.

¹⁷⁸ 'arlanmadın: G1-.

¹⁷⁹ diyeyin: didin G2.

¹⁸⁰ yetimi: yetim G1.

¹⁸¹ la'în: G1-.

¹⁸² kullarına: kullaruna G1.

¹⁸³ sen-dahı: G1-.

¹⁸⁴ taş: taş G2.

¹⁸⁵ oynat havâya gönder: oynada havâda döndür G1.

¹⁸⁶ göre: anı görüp G2.

¹⁸⁷ heybet: hey'et G2.

¹⁸⁸ didi: G1-.

¹⁸⁹ kullarına: G1-.

¹⁹⁰ mel'ün dahı varup bir ulu: G1-.

¹⁹¹ taş: taş G2.

¹⁹² tönin: donın G2.

¹⁹³ biline: G2-.

¹⁹⁴ üstinde: üstine G1.

¹⁹⁵ Muştafâ: G1-.

¹⁹⁶ ardınca ve öñince: öñince ve ardınca G2.

¹⁹⁷ la'în: G1-.

¹⁹⁸ oynatdı: oynatduğın G2. "Taşı oynatduğın" ifadesi G2 5a yaprağı başında tekrar edilmiştir.

¹⁹⁹ gördi: gördilerdi G2.

mübârek hâtırına bu geldi kim şimdi geçüp gidersem korkdı dirler ol iki cihân fahrı andan yaña nazâr eyledi. Ebû Cehl Muḥammed Muştâfâ 'aleyhi's-selâm²⁰⁰ gördi eydür²⁰¹ iy Ebû Tâlib yetimi sen kanda benümle²⁰² berâber olmağ istersin²⁰³ zühdüñ [G1 95a] varsa²⁰⁴ gel sen daḥı bu²⁰⁵ taşı getür didi²⁰⁶ eyle diyicek ol iki cihân fahrı Kubeys tağından yaña revâne oldı. Ol kırk oğlan bilesince²⁰⁷ gitdiler²⁰⁸ Ebû Cehl eyitdi. Ebû Tâlib yetimi kaçdı diyü şâz oldı²⁰⁹ zamân-şoñra²¹⁰ gördiler kim Muḥammed Emîn tağdan²¹¹ inüp gelür mübârek eli üstinde bir ulu taş getürür kim Ebû Cehl-i la'înüñ²¹² getürdüğü taşuñ dördi var büyüklükde geldi meydân içinde²¹³ kodı andan ilerü varup Ebû Cehl'üñ taşın²¹⁴ mübârek elinüñ üstine alup havāya degdürdi şöyle kim vardı²¹⁵ görünmez oldı andan inüp yarusı²¹⁶ yire batdı. Pes Muḥammed Muştâfâ 'aleyhi's-selâm²¹⁷ eyitdi Ebû Cehl²¹⁸ ben senüñ taşuñı getürdüm gel²¹⁹ sen daḥı benüm taşumı getür didi. Ebû Cehl ilerü geldi kim Muḥammed²²⁰ Emîn taşını²²¹ getüre. Melik Te'âlâdan fermân geldi kim yâ hacir ağır ol Kâf tağı gibi tâ kim dostumuzdan ululuğı biline

²⁰⁰ Muḥammed Muştâfâ 'aleyhi's-selâm: Muḥammed'i G1.

²⁰¹ eydür: eyitdi G2.

²⁰² kanda benümle: benümle kanda G2.

²⁰³ istersin: kandan G1.

²⁰⁴ varsa: var-ısa G2.

²⁰⁵ bu: işbu G2.

²⁰⁶ didi: G2-.

²⁰⁷ bilesince: bile G2.

²⁰⁸ gitdiler: G1-.

²⁰⁹ diyü şâz oldı: didiler G1.

²¹⁰ zamân-şoñra: zamândan şoñra G2.

²¹¹ tağdan: tağından G2.

²¹² la'înüñ: G1-.

²¹³ içinde: yirinde G2.

²¹⁴ taşın.taşı G1.

²¹⁵ vardı: var G1.

²¹⁶ yarusı: yarusı G1.

²¹⁷ Muştâfâ 'aleyhi's-selâm: G1-.

²¹⁸ Ebû Cehl: iy la'în üstine G2.

²¹⁹ Gel: G1-.

²²⁰ Muḥammed: Muḥammed 'aleyhi's-selâmuñ G2.

²²¹ taşını: taşın G2.

tâ²²² bileler kim ben²²³ ‘azîz kılduğum²²⁴ kimesneyi²²⁵ kimse²²⁶ ħor kılmaz ve ben ħor kılduğum kimesne ‘azîz kılamaz²²⁷. Ebū Cehl ilerü gelüp zūr u kuvvet eyledi kim **[G2 5b]** ol taşu getüre ašlā yirinden ayrılmadı²²⁸ ‘aciz qaldı utandığından yüzi kızardı ve şarardı andan Muḥammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi vesellem²²⁹ **[G1 95b]** eyitdi yā Ebū Cehl Kubeys taşını²³⁰ getürmedüñ ola mı didi. Ebū Cehl ašlā²³¹ cevāb virmedi. Resülün²³² yārenleri²³³ Ebū Cehl’i maşaraya alup²³⁴ bir uğurdan hey hey didiler. Pes²³⁵ Ebū Cehl maḫhūr olup ağlayu evine geldi yine Ebū Ṭālib yetimi elinden ‘aciz qaldum o²³⁶ getürdüğü taşu getüremedüm şöyle var²³⁷ kim vāy²³⁸ bu işden baña ölüm yegdür²³⁹. Andan ol re’îs eyitdi²⁴⁰ utanmaz mısın bir yetim²⁴¹ elinden ağlarsın²⁴² saña bir nesne diyeyin işbu vilāyetde senden qutlu pehlevān yoğdur var ataña eyit saña destūr virsün meydāna girüp güreş tutasın²⁴³ ol²⁴⁴ meydān içinde getüresin²⁴⁵ yire urasın sünükleri uvana²⁴⁶ ol zamān²⁴⁷ ol qatı töhmetden qurtulasın. Ebū Cehl ol²⁴⁸ cāhilden bu çürük naşīhatın işitdi şāz

²²² tā: G1-.

²²³ ben: G1-.

²²⁴ kılduğum: kılduğımı G1.

²²⁵ kimesneyi: G1-.

²²⁶ kimse: kimesne G2.

²²⁷ ve ben ħor kılduğum kimesne ‘azîz kılamaz: G1-.

²²⁸ ayrılmadı: ayırmadı G2.

²²⁹ Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi vesellem: G1-.

²³⁰ taşını: taşın G2.

²³¹ ašlā: G1-.

²³² Resülün: Resül ‘aleyhi’s-selāmuñ G1.

²³³ yārenleri: yārānları G2.

²³⁴ Ebū Cehl’i maşaraya alup: G1-.

²³⁵ Pes: G1-.

²³⁶ o: ol G2.

²³⁷ var: G1-.

²³⁸ vāy: G2-.

²³⁹ yegdür: yegdür diyü G2.

²⁴⁰ eyitdi: işitdi G1.

²⁴¹ yetim: yetimün G2.

²⁴² ağlarsın: ağlarsın ‘arlanmaz mısın G2.

²⁴³ tutasın: dutasın G2.

²⁴⁴ ol: anı G2.

²⁴⁵ getüresin: getürüp G2.

²⁴⁶ uvana: ufana G2.

²⁴⁷ ol zamān: G1-.

²⁴⁸ ol: çün G1.

oldı fi'l-ḥāl²⁴⁹ atasına vardı²⁵⁰ eyitdi iy ata bana destür vir Ebū Ṭālib yetimi ile güreş tütayum²⁵¹ meydān içinde yire urayın²⁵² ol katı töhmetden kurtılayın²⁵³. Hişām bu sözi işidicek hışm u ğazaba²⁵⁴ geldi²⁵⁵ eydür²⁵⁶ iy oğlum bu²⁵⁷ güreş bir heybetlü²⁵⁸ işdür ortada düşmānluḡ ḥāşıl olur eger sen anı başarsañ biz Ḥamza elinden cān²⁵⁹ kanda iletürüz ve eger²⁶⁰ ol seni başarsa 'ārumuz nāmumumuz²⁶¹ virürüz. Hişām²⁶² böyle²⁶³ diyicek **[G1 96a]** Ebū Cehl ağladı ve²⁶⁴ eyitdi iy ata sen²⁶⁵ beni Ebū Ṭālib yetimi ile berāber mi kılırsın **[G2 6a]** eyle diyicek Ebū Cehl-i la'īne²⁶⁶ destür virdi yarındaşı gün hemān²⁶⁷ Hişām buyurdi²⁶⁸ Mekke kavmi bir yire²⁶⁹ cem' oldılar naḡāreler çalındı şāzīlūklar²⁷⁰ eylediler 'Arab kabīlelerine ḥaber oldu ve iklīm uluları hep bir yire²⁷¹ geldiler meydāna dirildiler kim Muḥammed 'aleyhi's-selām²⁷² Ebū Cehl-ile²⁷³ kanda berāber olur. Pes ḥalāyık cem' olup 'Arab begleri kürsiler üzerinde oturdılar. Ebū Cehl tonın²⁷⁴ çıkardı biline mīzān bağladı altun kuşak kuşandı meydāna girdi elin eline urdı bir kardaşı²⁷⁵ var

²⁴⁹ fi'l-ḥāl: G1-.

²⁵⁰ vardı: G1-.

²⁵¹ tütayum: dutayum G2.

²⁵² urayın: urayum G2.

²⁵³ kurtılayın: kurtulayum G2.

²⁵⁴ hışm u ğazaba: hışma G1.

²⁵⁵ geldi: gelüp G2.

²⁵⁶ eydür: eyitdi G2.

²⁵⁷ bu: G1-.

²⁵⁸ heybetlü: ta'aşşublu G1.

²⁵⁹ cān: G1-.

²⁶⁰ iletürüz ve eger: kırtaravuz G1.

²⁶¹ nāmumumuz: nāmumuz G1.

²⁶² Hişām: G1-.

²⁶³ böyle: öyle G2.

²⁶⁴ ve: G1-.

²⁶⁵ sen: G1-.

²⁶⁶ Ebū Cehl-i la'īne: G1-.

²⁶⁷ hemān: G2-.

²⁶⁸ buyurdi: buyurdi ki G2.

²⁶⁹ bir yire: G1-.

²⁷⁰ şāzīlūklar: şāzluḡ G1.

²⁷¹ bir yire: G1-.

²⁷² 'aleyhi's-selām: G1-.

²⁷³ Cehl-ile: Cehl'e G2.

²⁷⁴ tonın: donın G2.

²⁷⁵ kardaşı: karındaşı G2.

idi aña eyitdi²⁷⁶ gel güreş tütalum²⁷⁷ ol kardaş²⁷⁸ ilerü gelüp
Ebū Cehl-i mel'ün²⁷⁹ anuñ kuşağından yapışdı yirden
kaldurup²⁸⁰ getürdi başı üstine çevürdi andan bir qara pehlevān
var idi her bir²⁸¹ bāzūsında bir ādem otururdu. Güreşçi pehlevān
idi Ebū Cehl aña eyitdi gel güreş tütalum²⁸² ol qara pehlevān
eyitdi sen bir beg oğlusun²⁸³ ben haremideyin saña 'ārdur kim
benümle muqābil olasın didi. Ebū Cehl eyitdi şimdi aşl neseb²⁸⁴
güni²⁸⁵ degüldür. Zūr u kuvvet günidür tiz turugel²⁸⁶ güreş
tütalum²⁸⁷. [G1 96b] Eger sen beni başarsan işbu altun
kuşağımı²⁸⁸ saña vireyüm ve eger ben seni başarsam fırsat
benümdür. Ebū Cehl²⁸⁹ böyle diyicek hemān-dem²⁹⁰ qara
pehlevān yirinden turugelüp²⁹¹ tonın²⁹² çıkardı meydāna girdi.
Ebū-Cehl-ile²⁹³ muqābil oldı. Ebū Cehl katında qara pehlevān
bir tağ gibi idi. Pes Ebū Cehl na'ra urdu eliyle qara pehlevānı²⁹⁴
kuşağından dutup getürdi başı üstine çevürdi Hişām kavminden
iki biñ kişi irişüp altun [G2 6b] tabaqlarla üstine saçu saçdılar.
Hişām şāz oldı eyitdi²⁹⁵ iy 'Arab uluları siz ne dirsiz bu hāle
kim bu āna degin²⁹⁶ qara pehlevāna kimesne muqābil olmazdı
'aceb Ebū Tālib yetimi şimdi nice ola didi²⁹⁷ cümlesi eyitdiler

²⁷⁶ aña eyitdi: G1-.

²⁷⁷ tütalum: dutalum G2.

²⁷⁸ kardaş: kardaşı G2.

²⁷⁹ mel'ün: G1-.

²⁸⁰ kaldurup: G1-.

²⁸¹ bir: G2-.

²⁸² tütalum: dutalum G2.

²⁸³ oğlusun: oğlu olasın G2.

²⁸⁴ neseb: nesil G2.

²⁸⁵ günü: vakt G1.

²⁸⁶ turugel: durugel G2.

²⁸⁷ tütalum: dutalum G2.

²⁸⁸ kuşağımı: kuşağı G2.

²⁸⁹ Ebū Cehl: G1-.

²⁹⁰ hemān-dem: hemān G1.

²⁹¹ turugelüp: durugeldi G2.

²⁹² tonın: donın G2.

²⁹³ Cehl-ile: Cehl'e G2.

²⁹⁴ qara pehlevānı: G1-.

²⁹⁵ eyitdi: G1-.

²⁹⁶ bu āna degin: G1-.

²⁹⁷ 'aceb Ebū Tālib yetimi şimdi nice ola didi: G1-.

bu²⁹⁸ Ebû Tâlib yetiminüñ ne zehresi ola kim²⁹⁹ oğlına muqâbil ola anuñ hoş³⁰⁰ ne atası var³⁰¹ ne anası var. Ebû'l-ḥüküm iki parmağını³⁰² Muḥammed'üñ üstine korsa ḥurd u ḥām eyler³⁰³ didiler Hişâm şāz oldı ve³⁰⁴ eyitdi ey³⁰⁵ oğlum ne ṭurursın³⁰⁶ tüz ṭurup³⁰⁷ yetiminüñ işin bitür Ebû Cehl ilerü gelüp³⁰⁸ Muḥammed 'aleyhi's-selâmuñ³⁰⁹ katına vardı ve³¹⁰ eyitdi iy Ebî Tâlib yetimi bu gün ol gündür kim göñlümde ne kînüm ve ne 'aczum vardur³¹¹ hep senden çıkaram ve tekebbür kuşağın³¹² başından uçuram ṭur³¹³ imdi er-iseñ **[G1 97a]** meydâna gel ne hünerüñ var göreyüm veyâ hüner nicedür göstereyüm didi. Kaçan Ebû Cehl eyle didi Muḥammed Muştafâ 'aleyhi's-selâm³¹⁴ ilerü geldi eyitdi bu gün senüñle güreş dutmazın anuñçun kim seni başarsam idesin bu gün ben çok dürişdüm yorılmışam dimeyesin imdi var bugün rāhat ol yarın güresem hîç bahâneñ kalmaya didi³¹⁵. Dükeli ulular bu sözi işidicek 'aceblediler hoş gördiler ve hem didiler ki³¹⁶ bu kelecı oğlan kelecısı degüldür. Pes Mekke kavmi ol gice meydânda³¹⁷ yatdılar bir niceler³¹⁸ eydürler³¹⁹ kim şāyed ola³²⁰ kim Muḥammed'üñ eli üstün ola dirdi³²¹. Pes çün kim ol gice gitdi gündüz oldı ḥalâyık

²⁹⁸ bu: G2-.

²⁹⁹ ola kim: var G2.

³⁰⁰ hoş: G1-.

³⁰¹ var: G1-.

³⁰² parmağını: parmağın G2.

³⁰³ eyler: eylerdi G2.

³⁰⁴ ve: G1-.

³⁰⁵ ey: G2-.

³⁰⁶ ṭurursun: durursun G2.

³⁰⁷ ṭurup: dur ol G2.

³⁰⁸ gelüp: geldi G1.

³⁰⁹ 'aleyhi's-selâmuñ: G1-.

³¹⁰ ve: G1-.

³¹¹ vardur: var-ısa G2.

³¹² kuşağın: kuşım G2.

³¹³ ṭur: dur G2.

³¹⁴ 'aleyhi's-selâm: G1-.

³¹⁵ didi: G1-.

³¹⁶ ki: kim G2.

³¹⁷ meydânda: meydân içinde kaldılar G2.

³¹⁸ niceler: nicesi G2.

³¹⁹ eydürler: eyitdiler G2.

³²⁰ ola: G2-.

³²¹ dirdi: G2-.

durugeldiler meydân içi tolu³²² oldu ve rāste oldu³²³. Ebū Cehl dürlü Mıṣrî ṭonlar³²⁴ giyüp yidekler yidilüp re'isler ve begler öñince [G2 7a] vāridince şaf şaf olup naḳāre vü nefir çalınup³²⁵ ve kösler dögilüp hāy hūy āvāz ile ve şāzluḡ-ıla gelüp meydân içinde durdılar³²⁶. Muḥammed Muṣṭafā³²⁷ 'aleyhi's-selām ol tertible ol mel'ūnı³²⁸ göricek ağlayu 'ammūsı Ḥamza ḳatına irdi³²⁹ eyitdi iy 'ammū baña daḡı anuñ gibi don gerek-idi didi eyle diyicek 'ammūsı³³⁰ iy ciger-küşem niçe idelüm ve ne ḳılalum anlarda³³¹ var bizüm yoḡdur³³² didi līkin³³³ 'ammūsı [G1 97b] daḡı melül oldu³³⁴ nā-gāḡ Ḥadīce³³⁵ Ḥatun ḳapudan iḳerü girdi evinden bir boḡca ṭon³³⁶ getürdi Muḥammed'üñ öñinde ḳodı Muḥammed'üñ 'ammūları³³⁷ anı görüp müteḡayyir ḳaldı. Zīrā³³⁸ Muḥammed Muṣṭafā'nuñ³³⁹ peyḡamber olacaḡın iki kiṣi bilürdi³⁴⁰ biri Ebū Bekri'ş-şiddīḳ İncil'de bulmuş-ıdı ve bir Ḥadīce³⁴¹ Ḥatun düşde³⁴² görmüş-ıdı. Pes Ḥadīce³⁴³ Ḥatun ḳullarına³⁴⁴ buyurdi meydân içinde çāder ḳurdılar ve kendisi çāder altına³⁴⁵ girüp³⁴⁶ oturdi ḳullarına eyitdi³⁴⁷ ṭabaḳla³⁴⁸ altun

³²² tolu: dolu G2.

³²³ ve rāste oldu: G2-.

³²⁴ ṭonlar: donlar G2.

³²⁵ vü nefir çalınup: G2-.

³²⁶ gelüp meydân içinde durdılar: geldiler G1.

³²⁷ Muṣṭafā: G1-.

³²⁸ ol tertible ol mel'ūnı: ol mel'ūnı ol tertible ve ol zīnet-ile G2.

³²⁹ irdi: geldi G2.

³³⁰ iy 'ammū baña daḡı anuñ gibi don gerek-idi didi eyle diyicek 'ammūsı: G1-.

³³¹ anlarda: anlaruñ G2.

³³² yoḡdur: yoḡ G2.

³³³ līkin: G1-.

³³⁴ daḡı: Muḥammed'üñ bu yiri niceliḡın G2.

³³⁵ Ḥadīce: Ḥafice G2.

³³⁶ ṭon: don G2.

³³⁷ 'ammūları: 'ammūsı G1.

³³⁸ Zīrā: G1-.

³³⁹ Muṣṭafā'nuñ: 'aleyhi's-selāmuñ G2.

³⁴⁰ bilürdi: görmüş bilmiş idi G2.

³⁴¹ Ḥadīce: Ḥafice G2.

³⁴² düşde: düşinde G2.

³⁴³ Ḥadīce: Ḥafice G2.

³⁴⁴ Ḥatun ḳullarına: G1-.

³⁴⁵ ve kendisi çāder altına: G1-.

³⁴⁶ girüp: girdi G1.

³⁴⁷ eyitdi: buyurdi G2.

³⁴⁸ ṭabaḳla: ṭabaḳlar ile G2.

elüñüzde dutuñ saçu saçmak için Hādīce Hātun iderdi vefālī³⁴⁹ Muḥammed bin 'Abdu'llāh ya'nī benüm muştulaqluğum dirdi andan kullarına buyurdi³⁵⁰ eyitdi her kim Muḥammed'üñ³⁵¹ yigin olduğın ve la'ini³⁵² başduğın muştularsa ol kıl mālumdan³⁵³ āzād olsun ve daḥı anı māl-ile bay³⁵⁴ kılayın didi. Pes bir zamāndan-šoñra ol risālet güneşi ol peygamberler serveri ol dürlü tonları giyüp hūb yüzünñ nūrī güneşe ğalebe virürdi. Mekke münāfıqları anı görüp müteḥayyir oldı³⁵⁵ ve çünki Muḥammed [G2 7b] yakın geldi Hādīce Hātun çāderinden [gördi] Ebū Cehl'üñ ayağı altında bir ḥalıyı döşetdiler. Pes Hādīce Hātun anı gördi³⁵⁶ Müyesser adlu bir ḥādimi³⁵⁷ var idi aña buyurdi³⁵⁸ var şol³⁵⁹ sarāydağı büyük³⁶⁰ [G1 98a] ḥalıyı getür Muḥammed'üñ ayağı altına döşe³⁶¹ didi. Pes Müyesser fi'l-ḥāl³⁶² vardı getürdi döşedi³⁶³ ol ḥalı bir³⁶⁴ ḥalıdur kim³⁶⁵ şarkān ve ğārben hīç āferīde anuñ gibi ḥalıyı³⁶⁶ görmiş degül³⁶⁷ ibrişimden her cān-ver ki³⁶⁸ dünyāda vardur şüreti andadur³⁶⁹ ve dürlü³⁷⁰ rengle³⁷¹ ortasında bir ḥarc var idi ve içinde şüret yazılmış idi bir Muḥammed 'aleyhi's-selāmuñ mübarek şüreti³⁷² iki bölük saçıla ve biri Ebū Cehl şüreti idi

³⁴⁹ vefālī: G2-.

³⁵⁰ buyurdi: G2-.

³⁵¹ Muḥammed'üñ: Muḥammed G1.

³⁵² la'ini: G1-.

³⁵³ mālumdan: G1-.

³⁵⁴ māl-ile bay: mālum ile ğanī G2.

³⁵⁵ oldı: oldılar G2.

³⁵⁶ Ebū Cehl'üñ ayağı altında bir ḥalıyı döşetdiler. Pes Hādīce Hātun anı gördi: baqardı. Ol ḥalıyı gördi G1.

³⁵⁷ ḥādimi: ādem G1.

³⁵⁸ aña buyurdi: eyitdi G1.

³⁵⁹ şol: G1-.

³⁶⁰ büyük: G1-.

³⁶¹ döşe: tüşet G2.

³⁶² Pes Müyesser fi'l-ḥāl: G1-.

³⁶³ vardı getürdi döşedi: varup getürüp döşetdi G2.

³⁶⁴ bir: G1-.

³⁶⁵ kim: ki G2.

³⁶⁶ ḥalıyı: G1-.

³⁶⁷ degül: degüldür G2.

³⁶⁸ ki: kim G2.

³⁶⁹ şüreti andadur: şüretin anda naqş eylemişlerdür G2.

³⁷⁰ dürlü: tūrlü tūrlü G2.

³⁷¹ rengle: rengler G2.

³⁷² şüret yazılmış idi bir Muḥammed 'aleyhi's-selāmuñ mübarek şüreti: G1-.

ikisi³⁷³ birbirine hamle kılmış-ıdı³⁷⁴. Muḥammed ‘aleyhi’s-selām³⁷⁵ şüretinüñ eli Ebū Cehl şüretinüñ bir eli kuşağına yapışmış idi ve ol ḥalī Rūm’da tokınmış-ıdı İncīl’de görmişler idi ki ‘İsā peygamber ‘aleyhi’s-selām³⁷⁶ zamānından soñra bir peygamber gelecekdür ve āḥır zamān peygamberi olacaqdur ve ol cemī’ peygamberlerüñ ḥātemi olacaqdur ve mübārek ism-i şerīfi Muḥammed olacaqdur³⁷⁷. Bir oğlan aña düşmen³⁷⁸ olacaqdur ve anuñla güreş dutacaqdur şüretlerin yazmışlar idi ve³⁷⁹ Ebrehe’ye virmişler idi³⁸⁰. Ebrehe Aşḥāb-ı Fīl pādīşāhıydı Mekke üzerine geldi biñ kezın³⁸¹ biñ dil-āver ve dört³⁸² biñ fīl ile³⁸³ geldi kim Mekke’yi yıka. Ḥaḳ Te‘ālā ebābīl kuşına³⁸⁴ buyurdı siccīn ṭamusından her biri iki³⁸⁵ buçuk dirhem taş burınlarıyla alıp geldiler her taşda bir kāfirüñ [G2 8a] adı yazılmış-ıdı her bir taşı bir kāfirüñ [G1 98b] üstine bıraktılar başı delindi³⁸⁶ etinden ve³⁸⁷ teninden ve yidi kat yirden geçüp ebābīl burnıyla aldığı yire irdi³⁸⁸ ol kāfirüñ cümlesin helāk kıldı³⁸⁹ ol vaktin³⁹⁰ o ḥalī Ḥadīce’ye degdi tā ol güne degin³⁹¹ gizlü idi. Çünkim resül ‘aleyhi’s-selām³⁹² Ebū Cehl-ile güreş dutdı şart yirine geldi çıkardı Muḥammed ‘aleyhi’s-selāmuñ³⁹³ ayağı altına döşedi³⁹⁴. Hişām anı gördi tākati tāk oldu eydür³⁹⁵.

³⁷³ ikisi: G2-.

³⁷⁴ kılmış-ıdı: kılmışlar idi G2.

³⁷⁵ ‘aleyhi’s-selām: G1-.

³⁷⁶ peygamber ‘aleyhi’s-selām: G1-.

³⁷⁷ ve mübārek ism-i şerīfi Muḥammed olacaqdur: G1-.

³⁷⁸ düşmen: düşmān G2.

³⁷⁹ dutacaqdur şüretlerin yazmışlar idi ve: duta diyü şüretlere yazdılar G1.

³⁸⁰ virmişler idi: virdiler kim G1.

³⁸¹ kezın: kez G2.

³⁸² dört: G1-.

³⁸³ ile: G1-.

³⁸⁴ kuşına: kuşlarına G2.

³⁸⁵ iki: ikişer G2.

³⁸⁶ başı delindi: başın delüp G2.

³⁸⁷ etinden ve: G2-.

³⁸⁸ irdi: varup karar eyledi G2.

³⁸⁹ kıldı: kıldılar G2.

³⁹⁰ vaktin: vaktten berü G2.

³⁹¹ güne degin: günden G1.

³⁹² ‘aleyhi’s-selām: G1-.

³⁹³ Muḥammed ‘aleyhi’s-selāmuñ: Muḥammed’üñ G1.

³⁹⁴ döşedi: döşetdi G2.

³⁹⁵ eydür: eyitdi G2.

İy Mekke uluları görüñ ol ħala kıızın neler eyler Ebü Tâlib yetimi için didi ħışma geldi eydür³⁹⁶. İy ciger-küşem tiz ol yetimüñ işin bitür³⁹⁷ bağrın çıkar ħala kıızına kebâb (?) idevir. Pes Ebü Cehl ilerü tırdı³⁹⁸ tonın çıkardı kükremiş deve gibi meydân ortasında³⁹⁹ kükreyüp meydân ortasında durdı el ele kaçup na'ra urup eydür iy Ebü Tâlib yetimi dün benüm korqumdan⁴⁰⁰ kaçduñ bu gün elümden cân kanda iletisin⁴⁰¹ didi. Ebü Cehl böyle diyicek ol arz zemîn⁴⁰² pehlevânı ħazret-i Ħamza rağia'llâhu 'anh dönüp Tañrı resüli Muĥammed'üñ mübârek yüzine bağdı. Ħamza'nuñ⁴⁰³ gözine za'tif görindi. Der-ĥâl ħazret-i Ħamza rağia'llâhu 'anhu⁴⁰⁴ ilerü yürüdi⁴⁰⁵ Muĥammed 'aleyhi's-selâm⁴⁰⁶ çoçdı pehlevân⁴⁰⁷ diliyle kulağına söyledi eyitdi⁴⁰⁸. İy ciger-küşem ġayret atına [G1 99a] biñ ġayret kuşanın kuşat düşmândan korqma ben bunda [G2 8b] seni gözedirin⁴⁰⁹ eger sen andan ġâlib gelürsen⁴¹⁰ devlet senüñ ve eger⁴¹¹ ol senden kavî⁴¹² olacağ olursa sen⁴¹³ baña işâret eyle tırugeleyin⁴¹⁴ kılıç eline alayum⁴¹⁵ ne Ebü Cehl koyayın⁴¹⁶ ne anuñ hevâdârların cümlesin kılıçdan geçüreyin⁴¹⁷. Andan Muĥammed 'aleyhi's-selâmuñ mübârek⁴¹⁸ elin eline⁴¹⁹

³⁹⁶ eydür: oğlma eyitdi G2.

³⁹⁷ işin bitür: G1-.

³⁹⁸ tırdı: gelüp G2.

³⁹⁹ ortasında: içinde G2.

⁴⁰⁰ benüm korqumdan: benden korqup G2.

⁴⁰¹ iletisin: iledürsin G2.

⁴⁰² arz zemîn: rüy-ı zemîn G2.

⁴⁰³ pehlevânı ħazret-i Ħamza rağia'llâhu 'anh dönüp Tañrı resüli Muĥammed'üñ mübârek yüzine bağdı. Ħamza'nuñ: pehlevân Ħamza'nuñ G1.

⁴⁰⁴ Der-ĥâl ħazret-i Ħamza rağia'llâhu 'anhu: Ħamza G1.

⁴⁰⁵ yürüdi: gelüp G2.

⁴⁰⁶ Muĥammed 'aleyhi's-selâm: Muĥammed'i G1.

⁴⁰⁷ pehlevân: pinhân G2.

⁴⁰⁸ eyitdi: eyitdi virdi G1.

⁴⁰⁹ gözedirin: gözedürüm G2.

⁴¹⁰ gelürsen: olursan G2.

⁴¹¹ ve eger: G1-.

⁴¹² kavî: ġâlib G2.

⁴¹³ sen: G1-.

⁴¹⁴ tırugeleyin: durıgeleyüm G2.

⁴¹⁵ eline alayum: ile G2.

⁴¹⁶ koyayın: koyayum G2.

⁴¹⁷ hevâdârların cümlesin kılıçdan geçüreyin: hevâdârları G1.

⁴¹⁸ 'aleyhi's-selâmuñ mübârek: G1-.

⁴¹⁹ eline: G1-.

alup Ebū Cehl'e berāber getürdi meydān içinde qodı. Pes gökleriñ⁴²⁰ qapısı açıldı feriştehler nevhā vü⁴²¹ zārılıq kıldılar. Cebrā'ıl ü Mikā'ıl ü⁴²² İsrāfıl göklerden temāşā iderlerdi. Hişām yirinden tırugeldi⁴²³ çağırđı kim gelüñ ortada qavl eyleyelüm dir Ebū Tālib eyitdi revādur Hişām eyitdi eger senüñ yetimüñ benüm oğlum⁴²⁴ başarsa ben iki yüz koyun ve kırık deve boğazlayayum⁴²⁵ ve eger benüm oğlum senüñ oğlunu⁴²⁶ başarsa ne viresin⁴²⁷. Ebū Tālib eyitdi eger⁴²⁸ dünyāmuz yoğ-ısa erlükle ad çıkaruruz⁴²⁹ didi. Pes Muḥammed 'aleyhi's-selām başından 'imāmesin çıkardı feriştehler⁴³⁰ nevhā vü zārılıq kıldılar eyitdiler. İy Bārī Ḥudāyā destür viresün yir qa'rına çekelüm⁴³¹ didiler. Nidā geldi kim iy benüm⁴³² feriştehlerüm siz fāriğ oluñ kim⁴³³ ben dostumu **[G1 99b]** celā (?) kılsam gerek. Pes Tañrı resüli Ebū Cehl-i la'ıne⁴³⁴ yakın geldi Ebū Cehl eyitdi ilk ḥamle kim kıla. Muḥammed 'aleyhi's-selām eyitdi ilk ḥamle senüñ olsun didi. Pes Ebū Cehl **[G2 9a]** na'ra urdı ilerü geldi şunup bir elin Muḥammed'üñ kuşağından ve bir elin boynından tıtdı⁴³⁵. Ḥadice Ḥatun Ebū Cehl'üñ elin Muḥammed'üñ yaqasında gördi cān başına şıçradı eyitdi. İy Bārī Ḥudā⁴³⁶ nolaydı ol gördüğüm düş şimdi⁴³⁷ gerçek olaydı didi. Ebū Bekri's-şiddik iderdi iy Bārī Ḥudāyā⁴³⁸ ne olaydı İncıl'de gördüğüm şimdi⁴³⁹ gerçek olaydı. Ebū Cehl

⁴²⁰ gökleriñ: gökler G2.

⁴²¹ nevhā vü: āh u G2.

⁴²² Mikā'ıl ü: G1-.

⁴²³ tırugeldi: durugeldi G2.

⁴²⁴ oğlum: oğlumu G2.

⁴²⁵ boğazlayayum: boğazlayayın G2.

⁴²⁶ oğlunu: yetimini G2.

⁴²⁷ ne viresin: siz ne viresiz G2.

⁴²⁸ eger: G2-.

⁴²⁹ çıkaruruz. çıkarasız G2.

⁴³⁰ feriştehler: G1-.

⁴³¹ yir qa'rına çekelüm: bir na'ra çekelüm G2.

⁴³² iy benüm: G1-.

⁴³³ kim: ki G2.

⁴³⁴ la'ıne: G1-.

⁴³⁵ boynından tıtdı: boynında qodı G2.

⁴³⁶ Ḥudā: Ḥudāyā G2.

⁴³⁷ gördüğüm düş şimdi: gördüm kim G1.

⁴³⁸ iy Bārī Ḥudāyā: G1-.

⁴³⁹ gördüğüm şimdi: gördüm kim G1.

na'ra urup sağından ve solından şöyle kim⁴⁴⁰ zür kuvvet eyledi kim⁴⁴¹ var gözleri çıkarazdı. Muḥammed Muştafâ'nuñ⁴⁴² mübârek⁴⁴³ ayağın yirinden ayıramadı. Haḫ⁴⁴⁴ Te'âlâ kudretiyle pes Ebū Cehl fûru-mânde ḫaldı. Beñzi şarardı Muḥammed'ün zebûnı oldı eyitdi⁴⁴⁵ meger bu yetimün ayağların demür ile yire berkitmişler ola mı didi bilmez misin kim bir mürsel peygamberün kırık erce kuvveti vardır. 'İsâ peygamberün⁴⁴⁶ kırık mürsel peygamberce⁴⁴⁷ kuvveti vardır. Mūsâ peygamberün⁴⁴⁸ kırık 'İsâ peygamberce kuvveti vardır ve ḫazret-i İbrâhîm⁴⁴⁹ peygamberün kırık Mūsâca kuvveti vardır ve ḫazret-i Muḥammed⁴⁵⁰ Muştafâ'nuñ⁴⁵¹ kırık İbrâhîmce kuvveti vardır. Ebū Cehl'i-la'îm⁴⁵² Muḥammed 'aleyhi's-selâmuñ⁴⁵³ zebûnı oldı. **[G1 100a]** Ol füzül mel'un elin ḫazret-i resülün⁴⁵⁴ ḫuşağından çıkardı. Pes ḫazret-i resül-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi vesellem⁴⁵⁵ bir elin Ebū Cehl-i la'îmün⁴⁵⁶ ḫuşağına geçürdi **[G2 9b]** ve bir eliyle daḫı la'îmün boğazından tıtdı⁴⁵⁷ yirinden ayırıp⁴⁵⁸ getürdi. Pes ḡulgule vü şalavât melekût 'âlemine döşetdi eydürlerdi. Allâhümme⁴⁵⁹ Allâhümme şalli 'alâ Muḥammed ve 'alâ âli Muḥammed dirlerdi⁴⁶⁰. Andan Muḥammed Muştafâ 'aleyhi's-selâm⁴⁶¹ bir elin Ebū Cehl'ün

⁴⁴⁰ şöyle kim: G1-.

⁴⁴¹ eyledi kim: eyledi şöyle kim var G1.

⁴⁴² Muştafâ'nuñ: Muştafâ G1.

⁴⁴³ mübârek: G1-.

⁴⁴⁴ Haḫ: Melik G2.

⁴⁴⁵ Muḥammed'ün zebûnı oldı eyitdi: eydür G1.

⁴⁴⁶ 'İsâ peygamberün: Ḥazret-i 'İsâ'nuñ G2.

⁴⁴⁷ mürsel peygamberce: mürselce G2.

⁴⁴⁸ Mūsâ peygamberün: Ḥazret-i Mūsâ'nuñ daḫı G2.

⁴⁴⁹ ve ḫazret-i İbrâhîm: İbrâhîm G1.

⁴⁵⁰ ve ḫazret-i Muḥammed: Muḥammed G1.

⁴⁵¹ Muştafâ'nuñ: 'aleyhi's-selâmuñ G2.

⁴⁵² Cehl'i-la'îm: Cehl G1.

⁴⁵³ Muḥammed 'aleyhi's-selâmuñ: Muḥammed'ün G1.

⁴⁵⁴ ḫazret-i resülün: G1-.

⁴⁵⁵ ḫazret-i resül-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi vesellem: Muḥammed G1.

⁴⁵⁶ Cehl-i la'îmün: Cehl'ün G1.

⁴⁵⁷ ve bir eliyle daḫı la'îmün boğazından tıtdı: G1-.

⁴⁵⁸ yirinden ayırıp: yirden G1.

⁴⁵⁹ Allâhümme: G1-.

⁴⁶⁰ dirlerdi: didilerdi G1.

⁴⁶¹ 'aleyhi's-selâm: şalla'llâhu 'aleyhi vesellem G2.

boğazına dutdı⁴⁶² yakın oldu kim iki gözleri çıkayazdı tâ kim cümle halâyık⁴⁶³ gördiler Ebû Bekri's-şiddîk radia'llâhu 'anh ilerü gelüp⁴⁶⁴ altun tabaklarla⁴⁶⁵ nâfe müşglerle Muhammed'ün üzerine saçu⁴⁶⁶ saçdılar ve Hadîce Hatun ilerü varup⁴⁶⁷ dür cevâhir ile⁴⁶⁸ Muhammed'ün üstine saçu saçdılar altun u gümüş hazret-i resül-i ekremün⁴⁶⁹ ayağına⁴⁷⁰ dökdiler. Muhammed Muştafâ 'aleyhi's-şalavât ve's-selâm⁴⁷¹ Ebû Cehlî'l-la'îni⁴⁷² havâya döndürdi ve girü dutdı. Silahşörler⁴⁷³ süñü oynadurlar⁴⁷⁴ ve çalkân çevirür gibi Ebû Cehl'i parmakları üstinde⁴⁷⁵ çevirdi. İkinci kez havâya döndürdi şöyle kim halk gözinden mahcüb oldu görünmez oldu. Hişâm bakdı kim gördi⁴⁷⁶ oğlu görünmez oldu âh idüp yakasın yırttı. Meded diyü çağırdı⁴⁷⁷ bir zamândan-şoñra Ebû Cehl-i la'în⁴⁷⁸ girü döndi Muhammed Muştafâ 'aleyhi's-selâm⁴⁷⁹ mübârek eliyle [G1 100b] şunup arkunluğ-ıla dutdı⁴⁸⁰. Arkasın aşağa ve göbeğin yukarı yire kodı. Mübârek ayağıyla göbeğin başdı beli durmaz oldu. [G2 10a]⁴⁸¹ Henüz Muhammed Muştafâ 'aleyhi's-sleâm yirinden ayrıldı. Ebû Cehl'ün 'aklı başından⁴⁸² gitdi ve girü ögi geldi feryâd idüp başın açdı. Başına toprak koydı. Pes on⁴⁸³ iki biñ er Hişâm

⁴⁶² bir elin Ebû Cehl'ün boğazına dutdı: Ebû Cehl-i la'îni boğazından tutdı G2.

⁴⁶³ halâyık: G2-.

⁴⁶⁴ ilerü gelüp: G1-.

⁴⁶⁵ tabaklarla: tabaklar ve G2.

⁴⁶⁶ üzerine saçu: üstine G1.

⁴⁶⁷ varup: gelüp G2.

⁴⁶⁸ ile: G1-.

⁴⁶⁹ hazret-i resül-i ekremün:G1-.

⁴⁷⁰ ayağına: ayağı altına G2.

⁴⁷¹ Muhammed Muştafâ 'aleyhi's-şalavât ve's-selâm: Pes hazret-i resül-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi vesellem G2.

⁴⁷² Ebû Cehlî'l-la'îni: Ebû Cehl G1.

⁴⁷³ Silahşörler: Silahşör G2.

⁴⁷⁴ oynadurlar: oynadur G2.

⁴⁷⁵ üstinde: üzerinde G2.

⁴⁷⁶ gördi: G1-.

⁴⁷⁷ çağırdı: haykırdı G2.

⁴⁷⁸ Ebû Cehl-i la'în: Ebû Cehl G1.

⁴⁷⁹ 'aleyhi's-selâm: G2-.

⁴⁸⁰ dutdı: tutdı G2.

⁴⁸¹ G2 nüshasında 10a yaprağının yarısı yırtılıp kopmuştur, burada edisyonkritik okunabilen yerler üzerinden yapılmıştır.

⁴⁸² başından: G1-.

⁴⁸³ on: ol G2.

ķavminden el kılıca urdılar ĥazret-i resül ve 'ammülarına⁴⁸⁴ ĥaşd kıldılar. Ĥamza pehlevân yirinden geldi. Na'râ urdı eyitdi ĥây bilmez misin kim ben ol Ĥamzavan⁴⁸⁵ Őuĥa göre erlüĥüĥüz var ise ilerü gelüĥ aŐluĥuzda birüĥüzi ĥomayam toĥmuĥuzı kesem. Ĥaçan ĥazret-i Ĥamza⁴⁸⁶ eyle didi ĤiŐâm'uĥ ĥavmleri Őındılar zîrâ kim bilürlerdi Ĥamza niçe erdür⁴⁸⁷. Pes kılıĥların ĥınlarına ĥodılar. Ebü Cehl yine maĥhürlüĥ-ıla evine gitdi. Pes Muĥammed Muştafâ 'aleyhi's-selâm 'ammüları Őazlıĥ-ıla evlerine geldiler. Andan Melik Bârî tebârek ü⁴⁸⁸ te'âlâ bu âyet virdi-kim⁴⁸⁹ "vetu'izzu men teŐâu vetuzillu men teŐâu biyedike'l-ĥayru inneke 'alâ külli Şeyin ĥadîr"⁴⁹⁰. Ya'nî Ĥaĥ⁴⁹¹ Te'âlâ buyurdi ki kimi⁴⁹² dilersem 'azîz kıldum ve kimi dilersem ĥor ĥıluram dilek benüm diledüĥümdür fazl benüm fazlumdur ne kim⁴⁹³ dilersem iderüm. [G1 101a] Benüm iŐümde kimsenüĥ⁴⁹⁴ nesnesi yoĥdur. Va'llâhu a'lem bi'Ő-Őavab⁴⁹⁵. Temmet tamâm.

Kaynaklar

Ay, Ümran. (2007). *Münirî(öl. 1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebî'si, Cilt. I (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Bulut, Halil İbrahim. (2002). "Kemal Paşazâde ve Fî Hakikati'l-Mu'cize Adlı Risâlesinin Tahlil ve Deĥerlendirilmesi", *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* (6), s. 187-207.

Bulut, Halil İbrahim. (2005). "Mücize", *DİA*, C. 30, s. 350-52, İstanbul.

⁴⁸⁴ ĥazret-i resül ve 'ammülarına: resülün 'ammüsü G1.

⁴⁸⁵ Ĥamzavan: Ĥamzayam kim G2.

⁴⁸⁶ ĥazret-i Ĥamza: Ĥamza G1.

⁴⁸⁷ erdür: pehlevândur G2.

⁴⁸⁸ Bârî tebârek ü: G2-.

⁴⁸⁹ virdi-kim: viribidi-kim G2.

⁴⁹⁰ 3/Âli İmrân/26.

⁴⁹¹ Ĥaĥ: Melik G2.

⁴⁹² ki kimi: G1-.

⁴⁹³ kim: G2-.

⁴⁹⁴ kimsenüĥ: kimesnenüĥ G2.

⁴⁹⁵ Va'llâhu a'lem bi'Ő-Őavab: G1-.

- Çakır, Müjgân. (2015). *Mu'cizeler Kitabı (Klasik Türk Edebiyatında Müstakil Mu'cizât Metinleri)*, İstanbul: Büyüyen Ay Yay..
- Çelebioğlu, Âmil. (1999). *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. yy. 'a kadar)*, İstanbul: Kitabevi.
- Erkan, Mustafa (1986), *Sîretü'n-nebî (Tercümetü'z-zarîr) İnceleme Metin*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hikâye-i Vilâdet ve Gazavât-ı Resulullah*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Böl., nu. 5342.
- Kartal, Ahmet. (2014). *Doğunun Uzun Hikâyesi*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay..
- Özfirat, Bayram (2014), “Türk Edebiyatının Manzum İlk Siyeri: Velî'nin Sîretü'n-Nebî'si”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (12): 93-134.
- Velî, *Sîretü'n-nebî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Böl., nu. 1544.
- Yazıcı, Neslihan. (2005). *Tursun Fakı'nın Cumhûr-nâme Adlı Eserinin Metin ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Yılmaz, Mehmet. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, İstanbul: Kesit Yay.,

Türkiye Türkçesinin Geri Döner Alıntıları

Günay KARAAĞAÇ*

Özet: Diller arası etkileşimin doğal bir sonucu olan alıntılar, zamanla değişik biçim ve anlamlarla ödünç verildiği dilden kaynak dile geri alınabilir. Özellikle tarihsel açıdan sıkı bir ilişkiye sahip olan dillerde görülen bu sözlere geri döner alıntı (back borrowing) adı verilir. Bu tür alıntılar, Çinçe, Farsça, Rusça ve Arapça gibi eski komşuları ile Türkçe arasında oldukça fazla görülür.

Anahtar Kelimeler: *Diller arası etkileşim, alıntılar, geri döner alıntı, Türkiye Türkçesi*

Recurrent Citations of Modern Turkish

Abstract: Borrowings which is a natural consequence of interlanguage interaction can be retrieved from the language that was given to the source language with different forms and meanings over time. In particular, these words in languages that historically have a close relationship are named back borrowing. These kinds of borrowings have been observed quite a bit between Turkish and its old neighbours like Chinese, Persian, Russian and Arabic.

Keywords: *Interlanguage interaction, borrowings, back borrowings, Modern Turkish*

Alıntılar, bir dilin ses, biçim ve söz dizimi yapısının ve anlam örgüsünün değişmesinde önemli bir yere sahiptirler. Dilcilikte formüleştirilmesi zor hattâ sık sık imkânsız olan konulardan biri de alıntı sözlerin ses ve anlam bilgisidir; çünkü alıntılar, değişik yer ve zamanlarda, değişik kişiler ve sosyal gruplar tarafından yapılmakta ve yeni şekiller, alındıkları yeni ortamlara uygun hale getirilmekte, alıcı dilin ses yapısına ve anlam örgüsüne uyarlanmaktadır.

İşte bir dile verilen ve o dilde uğradığı biçim ve anlam değişiklikleriyle tekrar kaynak dile alınan sözlere geri döner

---

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gunaykaraagac@aydin.edu.tr

alıntı (*back borrowing*) denir. Bu çalışmada Türkçeden Moğolca, Çince, Macarca, Rusça, Farsça, Arapça gibi eski komşu dillere geçen ve tekrar bu dillerden Türkçeye dönen 94 kelime bir liste halinde ve alfabetik olarak verilmiş; bu kelimelerde ortaya çıkan biçim ve anlam değişiklikleri incelenmiştir.

armut (< Far. *emrūd*, *ermūd* < T. *erük* ~ *erteme*, *ertpe* ~ *kerteme*, *kerte* > Mac. *körte*): Armut ağacı veya meyvesi. // *armudi* (< Far. *ermūd* + Ar. *-i*): Armut biçimli. // *armudiye* (< Far. *ermūd* + Ar. *-iyye*): Armut biçimli eski bir altın.

baha (< Far. *bahā* < T. *baga*): Paha, değer. *bk.* paha.

bahadır (< Far. *bahādur* < *bagator* < T. *baga* + T. *tor*): 1. Korkusuz, yiğit. 2. Savaşlarda, çarpışmalarda gücü ve yılmazlığıyla üstünlük kazanan veya yiğitlik gösteren kimse.

bahş (< Far. *baḥş* < T. *bağış*): Bağış, bağışlama, sunma. // *bahşiş* (< Far. *baḥşiş* < T. *bağış* + Far. *-iden*): Bir hizmet görene hakkından ayrı olarak verilen para.

bedesten (< Far. *bezistan* < T. *bez* + Far. *-istān*): İçinde değerli eşya alınıp satılan kapalı çarşı.

bezzaz (< Ar. *bezzaz* < Ar. *bez* < T. *bez*): Kumaş alıp satan kimse, manifaturacı.

bilet (< Fr. *bilet* < İt. *bilyeto* < Mac. *bélyeg* < T. *bilig*, *belgü*): Para ile alınan ve konser, sinema, tiyatro vb. eğlence yerlerine girme, ulaşım araçlarına binme veya bir talih oyununa katılma imkanını veren belge.

borazan (< T. *boru* + Far. *-zen*): Boru, çalgı borusu, trampet.

borsa (< İt. *borsa* < T. *bor/bör* “deri; bez”+ Rus. *-s*): 1. Bazı tüccarların ve özellikle sarraflarla değerli kâğıt ve tahvil alışverişiyle uğraşanların alım satım ve değişim amacıyla devlet denetimi altında iş yaptıkları yer. 2. Banker locası.

borşç (< *Rus. borşç, Mac. borso* < *T. burçak*): Bir tür sebze çorbası.

boyar (< *Rus. boyarin* < *T. bayar* < *Moğ. bayar*): Tuna bölgesi, Transilvanya ve Rusyada soylulara verilen unvan.

bu (< *Far. bū* < *T. buğu*): Aroma, koku, parfüm, rayiha, buğu, buhar.

cafe (< *İng. cafe* < *T. kahve* < *Ar. kahva*): Kahvehane.

cephane (< *Moğ. cebe* + *Far. hāne*): Ateşli silahlarla atılmak için hazırlanan her türlü patlayıcı madde.

cibre (< *Yun. gibre, kopria, kebrés, kopriá, kópros, kübrés* < *T. gübre*): Sıkılıp suyu alınan üzüm ve benzeri meyvelerin posası.

civar (< *Ar. civār* < *T. çevre ~ tegre*): Yöre, yakın yer, dolayı.

cuşiş (< *Far. cūşiş* < *Far. cuş-iden* < *T. çoguş-* > *T. coş-*): Coşkunluk, coşma.

çarmıh (< *Far. çār* + *Far. mih* < *T. bigiz ~ ig ~ igne ~ tug, Moğ. bigir*): 1. Suçlunun öldürülmek amacıyla çivilendiği haç biçimindeki darağacı. 2. Ana direkleri ve gabya çubuklarını yandan tutan halatlar.

çerağ, çıra (< *Far. çerag* < *T. çıra, çirak ~ yaruk ~ Moğ. nar ~ sar, sarıg*): 1. Çıra. 2. Mum, şem.

çete (< *Bulg. çeta* < *T. çatug*): 1. Yasa dışı işler yapmak veya etrafındakileri korkutmak, yıldırımak amacıyla bir araya gelmiş topluluk. 2. Ordu birliklerinden olmayan silahlı küçük birlik.

çuha (< *Far. çuha* < *T. çok-*, çoka, çokmar ~ *toku-*, *tokum*): 1. Bir tür yünlü kumaş. 2. Dokumacılıkta tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş. // çuhane, çuhahane (< *Far. çuha* + *Far. hane*): Çuha kumaşı dokuma fabrikası. // çuhadar (< *Far. çuha* + *Far. -dar*): Çuhadar.

- çuval** (< *Far. çuvāl* < *T. çok-, çoka, çokal ~ toku-, tokum*): 1. Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba. 2. Bir çuvalın alabileceği miktar. // çuvaldız (< *Far. çuval + Far. -duz*): 1. Çuval vb. dokumalar dikmekte kullanılan, ucu yassı ve eğri, büyük iğne. 2. Büyük iğne.
- dikiz** (< *Yun. dikiz* < *dikdizo* < *T. dik + Yun. -izo*): 1 dikizlemek eylemi. 2 bakma, gözetleme, bakış, erkete.
- dragoman** (< *Fr. dragoman* < *T. tercüman* < *Ar. tercime*): Çevirmen.
- düşman** (< *Far. duşmān* < *Moğ. tustagsan, tus*): 1. Birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan kimse, yağı, hasım. 2. Birbirleriyle savaşan devletler ve bu devletlerin asker, sivil bütün uyrukları. 3. Aralarında birbirleriyle çatışmaya varacak ölçüde anlaşmazlık olan tarafların her biri. 4. Bir şeyin yaşamasına, barınmasına engel olan güç, tutum vb. 5. Bir şeyi büyük ölçüde kullanıp tüketen. 6. Bazı şeylerden nefret eden, tiksinen kimse.
- düziko** (< *Yun. duziko* < *T. düz rakı*): Düz rakı.
- fındık** (< *Ar. funduk* < *T. bunduk ~ boncuk*): 1. Kayıngillerden, kuzey yarım kürenin ılık yerlerinde ve yurdumuzun genellikle Doğu Karadeniz bölgesinde yetişen, boyu 6-7 metre, yaygın tepeli bir ağaççık. 2. Bu ağaççığın sert bir kabuk içinde bulunan yağlı, nişastalı ürünü. 3. Hileli zar.
- filenk** (< *Yun. philenk* < *T. felek* < *Ar. felek*): Deniz teknelerini karaya çekmek ya da denize indirmek, ağır cisimleri bir yerden bir yere kaydırmak için bunların altlarına sürülen yuvarlak ağaç, felek.
- gaseyan** (< *Ar. ğaseyān* < *T. kusmuk*): 1. İç bulantısı. 2. Kusma.
- gulaş, guyaş** (< *Mac. gulyas* < *T. kul aşı*): Etili, salçalı bir Macar yemeği.

hakan (< *Far. ḥākān* < *T. kağan*): 1. Türk, Moğol ve Tatar başbuğları için ‘hükümdarlar hükümdarı’ anlamında kullanılan bir unvan. 2. Osmanlı padişahlarına verilen unvan.

han (I) (< *Far. han* < *T. kan* ~ *kağan* ~ *apa* ~ *ağa* ~ *kam* ~ *şaman*): 1. Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan. 2. Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım Girayları için kullanılan unvan. *bk.* hakan.

han (II) (< *Far. ḥān* < *T. kon*): 1. Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarayan yapı. 2. Büyük şehirlerde serbest mesleklerde çalışanların oda veya daire tutup çalıştıkları birkaç katlı yapı. // hanüman (< *Far. ḥānmān*): Ev bark, ocak. // hanay (< *Far. ḥāney* < *T. kon*~ *konag*): 1. Çok katlı ev. 2. Sofa, hol. 3. Avlu. 4. Avlulu ev. *bk.* hane.

hane (< *Far. ḥāne, hanay* < *T. kon* ~ *konag*): 1. Ev konut. 2. Ev halkı. 3. Bir bütünü oluşturan bölümlerden her biri, bölük, göz. 4. Ondalık sayı sisteminde bir savının sağdan sola doğru rakamlarının derecelerine göre her birinin bulunduğu yer, basamak. 5. Klâsik Türk müziğinde, peşrev gibi saz parçalarının bölümlerinden her biri. 6. Birleşik kelimelerde ikinci kelime olarak bulunur, bina, yapı, yer, makam anlamlarını karşılar. // hanay (< *Far. ḥāne, hanay* < *T. kon* ~ *konag*): 1. İki ve daha çok katlı ev. 2. Sofa, hol. 3. Avlu.

hatun (< *Far. ḥātūn* < *T. ḫatun*): 1. Kadın. 2. Bayan, hanım. 3. Eş, zevce 4. Yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan.

hep (< *Far. hep* < *T. köp*): 1. Hiçbiri dışta tutulmamak veya eksik olmamak üzere, bütün, tüm olarak. 2. Sürekli olarak, her zaman, daima. 3. Bir şeyi oluşturan parçaların bütünü.

hun (< *Far. hūn* < *T. kan*): Kan. // *hunhar* (< *Far. hūn-hār*): Kana susamış, kan dökücü. // *hunriz* (< *Far. hūn-riz*): Kan dökücü, kanlı.

hurda (< *Far. horde* < *T. kurada*): 1. Parçalanmış, döküntü durumuna gelmiş. 2. İşe yarayamayacak derecede bozulup sakatlanmış, zarar görmüş. 3. Eski maden parçası.

kafe (< *Fr. café* < *T. kahve* < *Ar. kahve*): Oturup çay, kahve, gazoz gibi sıcak, soğuk içecekler içilen, kahvaltı da yapılabilen yer, kafeterya. // *kafesantan* (< *Fr. café chantant*): İçkili, çalgılı kahvehane, gazino. // *kafeterya* (< *Fr. cafeteria*): 1. Müşterilerin kendi kendilerine servis yaptıkları lokanta. 2. Çay, kahve vb. içeceklerle bazı yiyeceklerin satıldığı yer.

kağıt (< *Far. kāğaz, kāgiz* < *T. kakıt, kegede, kakaç*): 1. Hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, basmaya, bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yaprak. 2. Yazılı kağıt yaprağı, pusula, tezkere. 3. Yazılı sınav kağıdı. 4. İskambil kağıdı. 5. Kağıt para. 6. Kağıttan yapılmış. 7. Belge ve doküman. 8. Menkul kıymetler borsasında işlem gören tahvil, hisse senedi gibi malî değeri olan senet.

kakül (< *Far. kākul* < *Moğ. kekül*): Alnın üzerine düşen kısa kesilmiş saç.

karavan (< *Fr. caravane* < *T. kervan* < *Far. kar-van, kar-ban*): Başka bir aracın arkasında çekilebilir, çevresi kapalı ve pencereleli gezer ev; insanların genellikle tatillerini geçirirken barınak olarak kullandıkları, içinde yataklar, masa, sandalye gibi eşyalar bulunan, bir otomobilin arkasına takılarak çekilen, tekerlekli araç.

kef (< *Far. kef* < *T. köp, köpük*): Köpük.

kepçe (< *Far. kefçe* < *T. köp, köpük* + *Far. -çe*): Kepçe.

kepenk (< *Far. kepenk* < *T. kapak*): Kapak.

kevgir (< *Far. kef* < *T. köp, köpük* + *Far. -gir*): 1. Uzun saplı, yayvan ve delikli kepçe. 2. Haşlanmış yiyeceklerin sıvılarını veya bazı sıvıları süzmek için kullanılan, delikli, genellikle yuvarlak biçimli mutfak kabı, süzgeç.

kin (< *Far. kın* < *T. kıyın*): Kin, öç. // kindar (< *Far. kın-dār*): Kinci, kinli.

koç (< *İng. coach* < *Mac. kocsi* < *T. koş, koşa*): Çalıştırıcı, bir spor takımını çalıştıran, hazırlayan teknik adam. // koçu (< *Mac. kocsi* < *T. koş, koşa*): 1. Süslü bir çeşit gezme arabası. 2. Direkler üzerine, yüksekte kurulmuş zahire ambarı.

kopça (< *Mac. kapcsó* < *T. kapçug*): Bir giysinin iki yatınını bitişirmeye yarayan ve metal bir halka ile bir çengelden oluşan araç, tutturmalık.

kopoy (< *Mac. kopo* < *T. köpek*): Orta boylu, düşük kulaklı, tüyleri kısa bir tür av köpeği.

köçek (< *Far. kuçek* < *T. küçük*): 1. Kadın kılığına girip çengi gibi oynayan erkeklere verilen ad. 2. Ağır başlı davranışları olmayan kimse.

kravat (< *Fr. cravate* < *Srp.-Hrv. hurvat, horvat* < *T. Kubrat*): Bir ucu ince, diğer ucu daha geniş, gömlek yakasının altından geçirilerek önde üçgen biçiminde bağlanan, özel kumaştan yapılan giysi aksesuarı, boyun bağı.

kulak (< *Rus. gulak* < *T. kulak*): Varlıklı eski Rus köylülerine verilen ad.

matiz (II) (< *Yun. matis* < *mestizo* < *Osm. mest* + *Yun. -izo*): 1. Çok sarhoş kimse. 2. Karagözde ve ortaoyununda sarhoş.

matruş (< *Osm. matruş* < *Far. tiraş* < *T. taraş*): Tıraşlı.

mıh (< Far. meh, mih < T. biz, bigiz ~ Moğ. bigir): Tahta çivi, çivi, büyük çivi, enser.

narin (< Far. narin < Moğ. narın ~ T. tar): 1. İnce yapılı, yepelek, nazenin. 2. İnce, nazik.

paha (< Far. behā < T. бага): Değer, fiyat, paha biçilmez, değeri ölçülemeyecek kadar yüksek.

pamuk (< Far. panbuk < T. bambuk ~ yün ~ yapağı): 1. Ebe gümecigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi. 2. Bu bitkinin tohumlarının çevresinde oluşmuş ince, yumuşak tellerin adı. 3. İşlenmiş pamuk. 4. İşlenmiş pamuktan yapılmış.

pars (< Far. pārs < T. bars ~ arslan ~ burslan ~ borsuk/porsuk ~ urs-): Kedigillerden, genellikle Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, postu benekli, bazen de düz siyah, çevik, yırtıcı, etçil memeli hayvan, leopar.

paşa (< Far. paşa, beçe, beççe < T. beşe ~ başa ~ bala): 1. Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üst rütbede bulunan asker. 2. Cumhuriyet döneminde general. 3. Uslu, ağırbaşlı.

perçem (< Far. perçem < T. bürçek, bürçem): Kakül.

pestil (< Far. pestil < T. bastuk): 1. İnce yufka biçiminde kurutulmuş meyve ezmesi; üzüm, incir, kayısı gibi kimi meyvelerin ezilip güneşe serilerek yufka biçiminde kurutulmasıyla yapılan bir tür ezme. 2. Çok yorgun, güçsüz. 3. Hasta. 4. Tavan ile kömür damarı arasında yer alan ince, yumuşak killi tabaka.

pihti (< Far. pihti, buhti < T. pek ~ bekit- ~ Kaz. mıhti): Koyulaşmış sıvı.

pijama (< Fr. pyjama < T. payıcame < Far. pay + Far. came): İki parçadan oluşan yatak giysisi; yatakta giyilen, ipek, poplin, pazen, keten ve benzeri bir dokumadan yapılan,

genellikle kuşaklı bir ceketle bir pantolondan oluşan ev içi giysisi.

pirinç (II) (< *Far. birinç, pirinc* < *T. borş, burış ~ burçak*): Sulak ve bataklık yerlerde yetiştirilen bir tahıl türü.

pirog (< *Rus. pirog* < *T. börek*): Açıldıktan sonra küçük parçalar durumunda kesilen hamurun her parçası üzerine kıyma veya maydanozlu peynir konularak üçgen biçiminde kapatılıp suda haşlanmasıyla yapılan ve üzerine sarımsaklı yoğurt ve kızgın yağ eklenen hamur yemeği.

poğaç (< *İt. focaccia* < *T. boğaç*): İçine peynir, kıyma vb. konarak hazırlanan bir tür tuzlu çörek.

pul (< *Far. pül* < *T. bel, belgü ~ bil-*): 1. Posta parası karşılığı mektuplara, damga resmine karşılık kağıtlara yapıştırılan, basılı küçük kağıt parçası. 2. Eskiden kullanılan akçeden küçük metal para 3. Bazı giysilerde süs olarak kullanılan parlak, incecik, genellikle metal levhacık. 4. Tavla oyununda kullanılan, plastik, tahta vb.den yapılmış yassı yuvarlak levhacık. 5. Vida, cıvata gibi şeylerin boynuna geçirilen, ortası delik metal levhacık. 6. Balıkların, sürüngenlerin ve bazı kuşlarla memelilerin vücudunu kaplayan boynuzsu, sert levhacık. 7. Üzerinde bulunduğu organa yapışık, biçim ve yapıcı çok basit yaprakların her biri. 8. Propaganda amacıyla kullanılan yazılı küçük kağıt. 9. Pula benzeyen, pulu andıran.

safari (< *Fr. safari* < *T. seferi* < *Ar. seferi*): 1. Afrika'nın doğusunda toplu olarak yapılan vahşi hayvan avı. 2. Toplu olarak ava çıkma. 3. Katılımcıların vahşi hayatı yerinde görmelerini sağlayan turistik gezi. 4. Genellikle ketenden yapılan kısa pantolon, büyük cepli uzun ceket ve geniş kenarlı mantar şapkadan oluşan av kıyafeti.

sagar (< *Far. sāgar* < *T. çakır*): İçki bardağı.

salname (< *Far. sāl* < *T. sal ~ yaş ~ yıl* + *Far. nāme*): Yıllık.

şahin (< *Far. šāhīn* < *T. çakan*): Kartalgillerden, 50-55 santimetre uzunluğunda, Avrupa ve Asya'nın ormanlık ve çalılık yerlerinde yaşayan yırtıcı bir kuş.

şaman (< *Rus. şaman* < *Mançu. saman* < *samagan* ~ *samta-*): *Kam*, birtakım doğüstü gücü bulunduğu, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan ve ayrıca, büyü yapma, gelecekte haber verme gibi işler de yapan Türk din adamı.

şayka (< *Mac. sayka* < *T. çayka*): Türklerin, Karadeniz'deki ırmakların kıyılarını korumakta kullandıkları, altı düz, yayvan, birkaç topu, kırk elli savaççısı bulunan küçük bir savaş gemisi.

şıra (< *Far. şire*): 1. Henüz mayalanmamış üzüm suyu. 2. Bazı meyve ve sebzelerin özlerine verilen ad. 3. Süzölmüş afyon.

talika (< *Rus. telega*): Dört tekerlekli, üstü kapalı, yaylı bir tür at arabası.

taras (< *T. tara-* ~ *tarı-*): Tarlada kalan ürün.

taraz (< *T. tara-* ~ *tarı-*): Dokumacılıkta, kumaştaki tel tel iplik.

tarumar (< *Far. tarümar* < *T. tarma-*): Darmadağın, dağılık, düzensiz, karışık, savruk.

tay (II) (< *Far. tāy* < *T. tuş, tüş* ~ *-taş²* ~ *Moğ. -tay²*): 1. Denk, eşit, eş. 2. Hayvanın bir yanındaki yük.

tayga (< *Rus. tayga* < *T. tayga*): Kozalaklı bitkilerden oluşan orman kuşağı.

telaş (< *Far. telāş* < *T. talaş*): 1. Herhangi bir sebeple acelecilik. 2. Kaygı, tasa, sıkıntı, endişe. 3. Şaşkınlıktan doğan karışıklık kargaşa. // telaşe (< *Far. telāş* < *T. talaş* + *Ar. -i*): Telaş; kargaşa.

tez (II) (< *Far. tiz* < *T. tez ~ terk, terkin*): 1. Tez, acele, çabuk, ivedi. 2. Süratli, hızlı.

tıraş (< *Far. terāş* < *T. taraş ~ tara- ~ tarı- + Far. -iden*): 1. Dibinden kesme, kazıma, yülüme. 2. Belli bir biçim vererek kesme. 3. Kesilme ve kazınma zamanı gelmiş saç ve sakal. 4. Bir şeyin üzerindeki pürüzleri alma, belli bir biçim vermek için yontma. 5. Yalan, asılsız, biktirici söz.

tiz (< *Far. tiz* < *T. tez ~ terk, terkin*): İnce ve keskin ses. // *tez* (< *Far. tiz* < *T. tez ~ terk, terkin*): 1. Tez, acele, çabuk, ivedi. 2. Süratli, hızlı.

tüfek (< *Far. tüfeng* < *T. tübek, tüvek, dibek*): Tüfek.

türban (< *Fr. turban, tulipan* < *T. turban*): İnce kumaştan yapılmış, başı sıkıca kavrayan bir tür baş örtüsü.

ümit (< *Far. umîd, ummîd* < *T. umug, umınç*): Umma, beklenti, umut.

vamp (< *Fr. vamp* < *vampir* < *Rus. opir* < *T. obur*): Erkek peşinde koşan kadın, serüvene düşkün kadın. // *vampir* (< *Fr. vampire* < *Rus. opir* < *T. obur*): 1. İnsanların kanını emdiğine inanılan yaratık. 2. Yarasalardan, Yeni Dünya'nın tropik bölgelerinde yaşayan, kuyruksuz, kahverengi tüylü, arka bacakları yürümeye ve sıçramaya çok uygun, kan emici bir memeli türü.

viran (< *Far. vîrān* < *T. ören*): Yıkık, harap. // *virane* (< *Far. vîrāne*): 1. Yıkılmış veya çok harap olmuş yapı. 2. Yıkılmış veya yanmış olan yapılardan geriye kalan, yıkıntı, ören.

yar (< *Far. yār* < *T. yar, yarı ~ yarım*): 1. Sevgili. 2. Dost, tanıdık. 3. Yardımcı.

yek (< *Far. yek* < *T. tek?*): Bir, tek. // *yegah* (< *Far. yeg + T. âh*): Klasik Türk müziğinde kalın re notası karşılığı sayılan makam. // *yegan* (< *Far. yegân*): Birler, tekler.

// *yegane* (< *Far. yegâne*): Biricik, tek. // *yeknesak* (< *Far.: yeknesâk*): 1. Tekdüze, aynı seviyede. 2. Ahenk, uyum. // *yeksan* (< *Far. yeksân*): 1. Düz. 2. Bir, beraber aynı düzeyde, eşit. // *yekta* (< *Far. yektâ*): Tek, eşsiz. // *yekvücut* (< *Far. yek + Ar. vucūd*): Birlik.

zırh (< *Far. zirih < T. yarag*): Cebe, savaşlarda giyilen çokal.

Türkçe ile eski komşuları Moğolca, Çince, Macarca, Farsça, Rusça ve Arapça gibi diller arasında çok sayıda *geri dönen alıntı* (*back borrowing*) bulunmaktadır.

Kaynaklar

Türkçe Sözlük, TDK yay., Ankara, 2011.

Karaağaç, Günay. (2008). Türkçe Verintiler Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.

Karaağaç, Günay. (2015). Türkçenin Alıntılar Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.

Bâkî'nin Yayımlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla')

Beyhan KESİK*

Özet: Bâkî, klasik Türk şiirinin en büyük ve şöhreti en yaygın şairlerinden biridir. Şairi bu denli önemli kılan elbette *Dîvân*'ıdır. Şair, *Dîvân*'ının ilk tertibini Kanûnî'nin sağlığında ve onun isteğiyle yapmışsa da daha sonra yazdığı şiirleri de ilave edilerek eserin yeni ve farklı tertipleri ortaya konmuştur. Yazma nüshaları yüzü bulan *Dîvân*'ın bugüne kadar üç baskısı yapılmıştır. Ayrıca Bâkî'nin bu baskılarda yer almayan bazı şiirleri de *Dîvân*'ının diğer nüshaları ve çeşitli şiir mecmuaları taranmak suretiyle yayımlanmıştır. Bu mecmualardan biri de Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 10116'da kayıtlı şiir mecmuasıdır.

Mecmuada, XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar pek çok divan ve bazı halk şairlerinin çeşitli nazım şekilleri ile yazdığı şiirlerine de yer verilmiştir. Muamma, lugaz, şarkı, türkü, bazı halk inanışları ve dua gibi birçok örnek barındıran bu mecmuada Bâkî'nin basılı *Dîvân*'larında yer alan ya da bunlarda olmayıp da muhtelif yayımlarla gün yüzüne çıkarılan şiirlerinin yanı sıra daha önce yayımlanmamış üç gazeli ve bir matlaı bulunmaktadır. Çalışmada bu mecmua kısaca tanıtılacak ve Bâkî'nin yayımlanmamış şiirlerinin çeviri yazılı metinleri verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, mecmua, *Dîvân*, gazel, matla

Some Unpublished Poems of Bâkî (Three Gazelles One Matla')

Abstract: Bâkî, is one of the greatest and most famous poets of classical Turkish poetry. What makes him so important is certainly his *Divan*. Although the poet published the first edition of this work with Suleiman the Magnificent's request while he was still alive, after that new and different arrangements of this work were introduced by adding his later poems. Nearly a hundred copies of the *Divan* have been made three editions so far. Besides some of Bâkî's poems which aren't in these editions were published by scanning his different *Divan* copies and various poem collections (majmua). One of these poem collections is registered with 06 Mil Yz A 10116 in National Library Manuscripts Collection.

In the poem collection, poems written with various versifications of many *divan* and folk poets from 14th to 18th century together were given place. Having *muamma*, *lugaz*, *şarkı*, *türkü*, some folk beliefs and examples

* Doç.Dr., Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, beyhan.kesik@giresun.edu.tr

of prayers, in this poem collection, there are Bâkî's poems taking place in his published *divans*, poems; not in his published *divans* but uncovered with various publications, together with his unpublished three *ghazals* and one *matla*. In this study these poem collection will be introduced and translation and transcription of Bâkî's unpublished poems will be given.

Keywords: *Bâkî, poem collection, ghazel, matla*

Mecmualar, divan sahibi olmayan veya divanı ele geçmeyen, tezkirelerde ve(ya) başka kaynaklarda adına rastlanmayan şairlerin tanınmasına ve de unutulmamasına imkân sağlamanın yanı sıra şairlerin divanlarında ve(ya) divan neşirlerinde yer almayan şiirlerini içermesi bakımından da önemli kaynaklardandır. Bazı şiirlerin sadece mecmualarda bulunmasının birçok nedeni olabilir: Öncelikle şair, beğenmediği şiirlerini divanına almayı uygun görmemiş olabilir veya bu şiir(ler), karalama halinde kalmıştır ve mecmuayı tertip eden bunları görüp eserine almıştır. Belki bu şiirleri şair, divanını tertip ettikten sonra yazmıştır ve bunları divanına alması için ömrü yetmemiştir. Mecmuayı oluşturan müstensihnin yararlandığı nüsha kaybolmuş ve(ya) şairlerin divanlarını neşreden araştırmacılar tarafından görülmemiştir. Müstensihnin bu şiirleri ilave etmesi, aynı mahlaslı şairleri karıştırması, bazı şiirlerde sadece mahlasları değiştirmesi de mümkündür. Sebep ne olursa olsun mecmuaları, tıpkı divanlarda olduğu gibi şairlerin şiirlerini içeren birinci derecede önemi haiz kaynaklardan görmek gerekir. M. Fatih Köksal (2013: 327)'ın da dediği üzere *mecmualara hep şüpheyle baktığımız takdirde diğer yazmalara, söz gelimi dîvân nüshalarına da aynı kuşkuyla yaklaşmaktan bizi ne alıkoyacaktır?* Bu şiir mecmualarından biri de Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 10116'da kayıtlıdır. Mecmuanın tavsifi şu şekildedir:

Mecmû'a-i Eş'âr,

Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 10116.

75 yaprak olup satır sayısı değişiktir. Sırt bordo cilt bezi, üzeri ebru kâğıt kaplı yeni ciltten oluşmaktadır. Başta ilk üç yaprak ciltten kopuk, biri alt kısmından kesiktir, söz başları kırmızıdır. Kâğıt türü birleşik harf filigranlıdır. Nesih hat ile yazılmıştır. İstinsah tarihi ve derleyeni / müstensihi belli değildir.

Muhtevası: XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar pek çok divan şairinin çeşitli nazım şekilleri ile yazılmış şiirleri ile birlikte bazı halk şairlerinin şiirlerine; çeşitli muamma, lugaz, şarkı, türkü ve ilahi örneklerine; aşka dair bir tekerleme ile bazı halk inanışları, dua ve hadislere; ebced ve gün, ay ile yıllara dair bazı bilgilere yer verilmiştir. Mecmua, bunlardan başka şairi bilinmeyen, bazen “müfred” bazen de “beyt” başlığa altında verilmiş birçok manzume de ihtiva etmektedir.

Mecmuada şiirleri bulunan şairler, alfabetik olarak şu şekildedir:

‘Âlî, Abdî Çelebi, Agehî, Âhî, Ahmed Beg, Ahmed, Ahmed-i Rûmî, Âşık Ömer, Atâ, Atâyî, Avnî, Azîzî, Bahâ, Bâhî, Bâlî, Behiştî, Bostânzâde Efendi, Cemâlî, Dâ’î, Dervîş, Emrî, Evcî, Fehmî, Fevrî, Feyzî, Firdevsî, Fuzûlî, Gazâlî, Gubârî, Hâkî, Hâletî, Harîrî, Hasan Rûhî, Hâşimî, Hâverî, Hayâlî, Haydar Çelebi, Hayretî, Helâkî, Hevâyî, Hilâlî, Hüseyinî, İkbâlî, Kabûlî, Kemâlpaşazade, Keşfî, Latîfî, Lutfî, Mâ’îlî, Makâlî, Melîhî, Merâmî, Mihrî, Mislî Çelebi, Muhibbî (Kanûnî), Muhlisî, Murâdî (III. Murat), Nâbî, Nahîfî, Nakâlî, Nâmî, Necâtî, Nef’î, Nesîmî, Neşâtî, Neşrî, Nev’î, Nevâyî, Nihânî, Nişânî, Riyâzî, Rûhî-i Bağdâdî, Ruşenî Dede, Sâbit, Sadâ’î, Sadrî, Sânî, Sebâtî, Sehâvî, Selâmî, Selîkî, Sultân Bâyezid, Sultân Selîm?, Sun’î, Sürûrî, Şemsî, Şeyhülislâm Yahyâ, Şîrî, Taşlıcalı Yahyâ, Ubeydî, Ulvî, Ümîdî, Vahdetî, Vâlihî, Vassfî, Vehbî, Veysî, Zâtî. Ayrıca mahlassız manzumeler

de mevcuttur. Bu mecmuada şiirleri bulunan şairlerden biri de klasik Türk şiirinin şöhreti en büyük ve en yaygın şairlerinden biri olan Bâkî'dir. Şairi böylesine önemli kılan elbette *Dîvân*'ıdır. Eser, üç kez (Dvorak 1908-11; Ergun 1935; Küçük 1994) neşredilmiştir. Bu neşirler haricinde basılı *Dîvân*'larda yer almayan bazı şiirleri çeşitli çalışmalarla (Taş 2010; Öztürk Fidan 2010; Kesik 2012a; Kesik 2012b; Kesik 2013; Bahadır 2013; Köksal 2013) gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu mecmuada ise Bâkî'nin söz konusu neşirlerin bazılarında yer alan 79 gazeli (75'i Küçük 1994'te, üçü Ergun 1935'te ve biri de Kesik 2013'te), bir tahmisi, dört matla ile bir beytinin yanı sıra daha önce neşredilmemiş üç gazeli ve bir matla bulunmaktadır.

Şiirler

Bâkî (24b)

Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün

Mâ-beynüm ol mehile beyne's-semâ' ve'l-arz
Bilmem [ki] süz-ı 'aşkum kim eyleye aña 'arz

Mihrüñden özge ey meh bilsem nedür günāhum
Yazdı haṭ-ı 'izāruñ ḡatlı itmege beni 'arz

Ġamzeñle çeşmüñ aldı cān naḡdini gönülden
Söyletmediler aṣlā güyā ki virdiler ḡarż

Geşt itmek āsitānuñ vācibdür ehl-i 'aşka
Oldı ṭavāf-ı Ka' be hācīye nite kim farż

Beñzetediler hilāli ebrū-yı yāra Bâkî
Eksüklüye şorarsañ beyne's-semâ' ve'l-arz

Bāķī (45a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Çanda bir gül olsa bülbülden nidā eksük degül
Hüb olan yirlerde lâ-büd mübtelā eksük degül

Didi kim nergis gözün dünyāda olsun yār ile
Sağ olan başa bugün tāt u kabā eksük degül

Meclis-i vā' izde āh itsem n'ola ' aşkuñ görüp
Serv olıcağ bir maķām anda hevā eksük degül

Vireli cānāna dil her-dem aķar ķanlı yaşum
' Aşķ olan arada elbet mā-cerā eksük degül

Dir cemālini gören aġyāra yārün Bāķiyā
Dāyimā bu derdmende bir belā eksük degül

Bāķī (55a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

Açaldan sīne-i mecrūħa zaħmumdan deħān ħançer
O zaħm içre zebāndur şerħ ider ħālüm ' iyān ħançer

Ĥayāl-i naħl-i ķaddün serve beñzer bāğ-ı cān içre
Olupdur gūyiyā ol bāğda āb-ı revān ħançer

Meger derd-i derūnum bilmek ister söyledüp ey dil
Şoķar sīnemde zaħmum aġzına gelmiş zebān ħançer

Degüldür bāğ-ı deħr içre şuvarmış berg-i bīd ey cān
Şebē faşl-ı ħazāna bāğ çekdi zer-nişān ħançer

Ṭaķılmış pāyına yārün cevāhir ' arz idüp Bāķī
Miyānın ķucmaġı çün varın itmiş der-miyān ħançer

Bâkî (56a)

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Çün elüñ öpmek müyesser oldı ey meh tîr-veş
Gam degül şalınmasağ yanuñca ger şemşîr-veş

Kaynaklar

- Bahadır, Savaşkan Cem. (2013). “Bâkî'nin Pervâne Bey Mecmuası'nda Yer Alan Yayınlanmamış Gazelleri”. *Turkish Studies*, 8 (1): 187-213.
- Dvorak, Rudolf. (1908-11). *Bâkî's Dîwân-Ghazalijjât*, C. I-II, Leiden.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. (1935). *Baki Hayatı ve Şiirleri* C.1. İstanbul: Sühulet Yurdu Yayınları.
- Kesik, Beyhan. (2012a). “Bir Yazmadan Hareketle Hareketle Bâkî'nin Yayınlanmamış Şiirleri”. *Turkish Studies*, 7 (1): 1489-1500.
- Kesik, Beyhan. (2012b). “Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9): 115-122.
- Kesik, Beyhan. (2013). “Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler II”. *Turkish Studies*, 8 (13): 337-350.
- Köksal M. Fatih. (2013). “Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (10): 319-330.

- Küçük, Sabahattin. (1994). *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Taş, Hakan. (2010). “Bâkî’nin Dîvân’da Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyzî’nin Naziresi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (1):181-192.
- Öztürk Fidan, Gülşah Gaye. (2010). “Konya Mevlana Müzesi 2095 Numarada Kayıtlı Mevlevilikle İlgili Bir Mecmuadan Hareketle Bâkî’nin Yayınlanmamış Bir Şiiri”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (2): 95-108.

Mehmed Emîn'in *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm* Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme*

Hanife KONCU**

Özet: Özellikle *Kur'ân-ı Kerîm*'de yer alması münasebetiyle Ashâb-ı Kehf'ten bahseden, onların ilginç macerasını anlatan birçok eser olduğu görülmektedir. Bu makalede bu konuda yazılmış mensur metinlerden *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm*'in tespit edilebilen nüshaları belirtilip Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 855/2'de bulunan nüshasından hareketle tanıtımı yapılacaktır. Eser içerisinde pek çok manzume barındırmaktadır. Bu sebeple bu şiirlerin özellikleri bir çizelgede gösterilmiş ve şiirlerden örnekler verilmiştir. Ayrıca eserin dilinin ve üslûbunun nasıl olduğunu göstermek adına aynı konuda yazılmış metinlerden küçük birer kesit alınmış ve *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm*'in farklılığı belirtilmeye çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: *Ashâb-ı Kehf, Mehmed Emîn, Klasik Türk Edebiyatı, mensur eser*

An Appraisal of Mehmed Emîn's *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm*

Abstract: Due to its connection with the Qur'an, there are many works referring to the adventures of Ashâb-ı Kehf (Seven Sleepers). The present article will provide information on available copies of the prosaic text of *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm*, and introduce the text based on the copy no. 855/2 in Public Library of the Vezirköprü District, Samsun Collection, accepted by National Library. The text contain many poems. For this reason, the characteristics of these poems are outlined in a table, with examples. Furthermore, small excerpts are made from texts with similar themes in order to reveal the distinguishing lingual features and style of the studied copy.

Keywords: *Ashâb-ı Kehf (Seven Sleepers), Mehmed Emîn, Classical Turkish Literature, prose work*

---

* Bu yazı, 17-18 Nisan 2015 tarihinde Prag Charles Üniversitesi'nde düzenlenen *International Humanities and Social Sciences Conference*'da sunulan bildiri metninin makale hâline dönüştürülmüş şeklidir.

** Doç.Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, hkoncu@gmail.com

Uzun süre uyumaları ve uyanmaları kıyâmete misâl teşkil eden yedi genç ile köpeklerinin ilgi çekici macerasını anlatan *Ashâb-ı Kehf* kıssası/hikâyesi birçok esere konu olmuştur. Hiç şüphesiz bu konunun çok işlenmesinin en önemli sebebi, *Kur'ân-ı Kerîm*'de yer almış olmasıdır.

Araştırmalarımız¹ esnasında manzum metinlerin yanında bir hayli mensur metinle karşılaştık². **İşte bu metinler içerisinde ilk planda dikkat çeken eser, Mehmed Emîn tarafından kaleme alınmış olan *Ashâbü'l-Kehf* ve 'r-Rakîm'dir.** Makalede bu metin ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılacaktır.

Eserin müellifi olan Mehmed Emîn, metnin girişinde kendi adını, eseri neden kaleme aldığını, bu hikâyeyi yazmaktan amacının ne olduğunu şöyle açıklamaktadır:

Pes bu zümreden beyâbân-ı belâ müsâfirleri ve kehf-i rızâ mücâvirleri muqarrebân-ı dergâh-ı Hayy [u] Qadîm Ashâb-ı Kehf ve Rakîm'ün hikâye-i 'ibret-[nümâ]ları ki mûkız-ı niyâm-ı kehf-i gâflet ve mürîş-i efzûnî-i nûr-ı baş[î] retdür egerçi tefâsîr ü tevârîh bu 'arûs-ı dil-firîbüñ kınâ'ın açdı ve 'itr-ı fevâidid havâşş-ı 'âlemiyân üzere saçdı. Lîkin bir göz görmedi ve aña her meşâm irmedi. Binâberîn fakîr-i pür-takşîr Mehemmed Emîn dilerüm ki şikâtdan naql olınan kelimâtı terceme idüp *hayrû'l-kelem mâ-lem yekün 'âmiyyen sūkiyyen ve lâ garîben vahşiyen*³ mażmûnı üzere bu şahed-i dil-keş-hırâma bir münâsib libâsıla cilve virem ve bu şahbâ-yı rûh-fezâyı bir muraşşâ' câm ile miyâna getürem tâ ki küşenişîn-i hırmân ve şahrâ-neverd-i 'acz u nokşân olanlar dahı dîde[ye] nûr ve qalbe neşve ve sūrür vireler ola ki bu eser bir kerîmüñ hużûrında kâr-ger ve nazarında bir vechile mu'teber

¹ İsmail Muhtaroglu Haviyev, "Nahçıvan'da Eshabü'l Kehf Abidesi ve Halk İnançları", *Bilgi*, S. 6, Yaz 1997, s. 140.

² Bkz. Hanife Koncu, "Ashâb-ı Kehf Metinlerine Bir Bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S. 5, İstanbul, 2012, s. 9-57.

³ "Sözün hayırlısı; sıradan, argo, tuhaf ve yabancı olmayandır."

gelüp fakîr[i] hayr ile yâd ve bir du‘â ile şâd eyleye.” (yk. 86a)⁴

Osmanlı müellifleri içinde Mehmed Emîn adını taşıyan birçok kimse bulunmaktadır. Metinde müellifin kendisiyle alâkalı verdiği tek bilgi adıdır. Eserin tespit edebildiğimiz nüshalarından beş tanesinin sonunda istinsah tarihi vardır. Bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi, Sütluçe Dergâhı, nu. 111’de kayıtlı olan nüsha 1051/1641-42, Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 855/2’deki nüsha 1089/1678-79, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nu. 6703’te bulunan nüsha ise 1092/1681-82’ye tarihlendirilmiştir. John Rylands Kütüphanesi nüshası daha geç bir tarihte, 1174/1760-61 yılında,⁵ yine Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, nu. 144/1’deki nüsha ise 1177/1763-64’te istinsah edilmiştir. Dolayısıyla şu anki veriler ışığında eseri dolayısıyla yazarını 17. yüzyıl ve öncesine konumlandırmak mümkündür. Bunun yanında Jan Schmidt hazırladığı *A Catalogue of the Turkish Manuscripts in the John Rylands University Library at Manchester*’da eserin orada kayıtlı nüshası hakkında bilgi verirken yazar için “Mehmed Emîn Efendi Adanavî” kaydını düşürmüştür.⁶ Bu bilgilerden hareketle biyografi kaynakları incelenmiş ancak yazarın kimliğini belirleyici kesin bir bilgiye henüz ulaşılamamıştır.

Ashâbü’l-Kehf ve’r-Rakîm, pek çok nüshası olan bir eserdir. Metnin şu ana kadar tespit edilebilen nüshaları şöyledir:⁷

⁴ Metindeki alıntılar eserin Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 855/2’deki nüshasındandır. Bu nüshada problemlili ve eksik kısımlar metnin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümü, 1198 numarada yer alan nüshasından tamamlanmış ve eklemeler köşeli parantezde gösterilmiştir.

⁵ Jan Schmidt, *A Catalogue of the Turkish Manuscripts in the John Rylands University Library at Manchester*, Leiden, 2011, s. 198.

⁶ a.g.e., s. 197.

⁷ Nüshalar hakkında bilgilerin aktarılmasında www.yazmalar.gov.tr ile ilgili kütüphane kataloglarından da istifade edilmiştir. Nüshaların birkaçı hariç diğerleri daha önceki bir yazımızda da yer almaktadır. Hanife Koncu, a.g.m., s. 13-14.

• Mehmed Emîn, *Destân-ı Ashâb-ı Kehf*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nu. 6774, 35 yk.

• Mehmed Emîn, *Destân-ı Ashâb-ı Kehf*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nu. 6703, 26 yk.

• Mehmed Emîn, *Destân-ı Ashâb-ı Kehf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, nu. 1407, 28 yk.

• Mehmed Emîn, *Kıssa-i Ashâb-ı Kehf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Sütlüce Dergâhı Bölümü, nu. 111, yk. 1b-26b.

• Mehmed Emîn, *Hikâyât-ı Ashâb-ı Kehf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihad Tarlan Bölümü, nu. 94/2, yk. 23b-51a.

• Mehmed Emîn, *Dâsitân-ı Ashâb-ı Kehf*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nu. 4943/4, yk. 60b-86a.

• Mehmed Emîn Efendi, *Dâsitân-ı Eshâbü'l-Kehf*, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, nu. K.000144/1, yk. 1-17a.

• Mehmed Emîn, *Dâstân-ı Ashâb-ı Kehf*, Milli Kütüphane, Adana İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 1000/1, yk. 16b-43a.

• Mehmed Emîn, *Hikâye-i Ashâb-ı Kehf*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nu. 835/1, yk. 1b-31b.

• Mehmed Emîn, *Dâstân-ı Ashâb-ı Kehf*, Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 44/1, yk. 1b-22b.

• Mehmed Emîn, *Risâlefi Ashâb-ı Kehf*, Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 855/2, yk. 85b-106a.

• Mehmed Emîn, *Risâle-i Ashâb-ı Kehf*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümü, nu. 1198, 25 yk.

• Mehmed Emîn, *[Kitâb-i] Ashâb-i Kehf ü Rakîm*, John Rylands Kütüphanesi (Manchester), 26 yk.⁸

Eser, başında bir başlık olmadığından yukarıda da görüldüğü üzere kataloglarda *Risâle-i Ashâb-ı Kehf*, *Hikâyât-ı Ashâb-ı Kehf*, *Kıssa-i Ashâb-ı Kehf*, *Hikâye-i Ashâb-ı Kehf*, *Risâle fî Ashâb-ı Kehf*, *[Kitâb-i] Ashâb-i Kehf ü Rakîm* vb. adlarla kaydedilmiştir.⁹ Metnin 1264 yılına ait matbû nüshasında ise ismi *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm*'dir.¹⁰ Biz yazımızda bunu kullanmayı tercih ettik.

Eserin burada tanıtmak üzere seçilen nüshası, Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 855/2'de kayıtlıdır. Nasta'lik hatla yazılmıştır. 21 yapraktan meydana gelen bu nüshanın her sayfasında genelde 21 satır bulunmaktadır.

Nüshanın sonunda 1089/1678-79 tarihi vardır ve içinde yer alan başlıklarda sürh mürekkep kullanılmış, yer yer derkenârlara notlar düşürülmüştür.

Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm'in planı şöyledir:

- Giriş (Başlıksız) (yk. 85b)
- Āğâz-ı Dāstān-ı Aşhâbü'l-Kehf (yk. 86a)
- Aşhâbü'l-Kehf'de Olan İkinci Rivâyet (yk. 93a)
- Der-beyân-ı Murâd Ez-Aşhâb-ı Kehf ve Raqîm (yk. 103b)
- Der-beyân-ı Esmâ'-i Aşhâb ve Hâşşiyet-i Vey (yk. 105b)

Yukarıdaki plan dâhilinde esere baktığımızda müellifin giriş bölümünde önemli bir kavram üzerinde durduğu

⁸ Jan Schmidt, a.g.e., s. 197, 198.

⁹ Bu hususa bir başka araştırmacı da işaret etmiştir (Ashab-ı Kehf Hikâyesi, Haz. Songül Aydın Yağcıoğlu, İstanbul, 2015, s. 11).

¹⁰ Mehmed Emîn, *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm*, İstanbul, 1264.

gözlenir. Burada “cündullâh”¹¹ yani Allah'ın askerleri kavramı üzerinde duran Mehmed Emîn, Cüneyd-i Bağdâdî'den alıntı yaparak bunu şöyle açıklar: “Hâzret-i Cüneyd kıddise sırruhu buyurmuşdur *hikâyetü'l-meşâyiḥ cündün min cünüdi'llâh* ya'nî evliyâ-yı 'izâm ve meşâyiḥ-i kirâmuñ hikâyeleri Allâh Te'âlâ'nuñ leşkerlerinden bir leşkerdür ki her kaçığı şahşuñ kalbi memleketine 'azîmet ider her âyine andan nefis ü hevâ muḥâliflerin hezîmet ider.” Bu ifade, yazarın metninde *Ashâb-ı Kehf*'in hikâyesini anlatma amacına temel oluşturur. Müellifin kendi adını da belirttiği bu kısımdan sonra *Āğâz-ı Dâstân-ı Aşhâbü'l-Kehf* bölümü Allah ile Hz. Âdem arasındaki bir konuşmayla başlar. “Ehl-i nâr”, “ehl-i cennet” ile “Ye'cüc ve Me'cüc”ten bahseden bu konuşmanın ardından, Hz. Âdem'in yokluktan var oluşunun akabinde geçen zamanda İsâ b. Meryem'in geldiği ve sonra gökyüzüne yükseldiği, ehl-i İncil'in dağıldığı, yoldan çıktığı, puta taptığı, meliklerinin bile şeytana ibadet ettiği belirtilir ve hikâyenin önemli kahramanlarından biri olan Dakyânûs'un anlatımına geçilir.

Hz. İsâ dini üzerine ibadet etmeyen, “la'net-me'nûs” diye tanıtılan ve putlar ile şeytanlara taptığı belirtilen bu meliğin önemli özelliklerinden biri “zâlimliği”dir. O, kendisine tâbi olmayanları “yâ dest-i cebr ile kendüye çeker yâ tîḡ-ı cevr ile kanın dökerdi.” Metinde Dakyânûs'tan sonra *Ashâb-ı Kehf*'in tanıtılmasına başlanır ve bu konuda başlıca 2 rivâyet anlatılır. Bunlar Muhammed b. İshâk b. Yaser ile Amr Ubeyd b. Amru rivâyetleridir. Yazar, yer yer bu rivâyetlerin dışında başka rivâyetlerden de aktarmalar yapar.

Muhammad b. İshâk b. Yaser'in rivâyetine göre; büyükleri Mekselinâ olan gençler, Dakyânûs'a tâbi olmadıkları, “cümleden ulu ve 'azameti semavât ve 'arza tolu” olan bir Tanrı'ya ibadet ettikleri için yakalanırlar. Bunların

¹¹ Süleyman Uludağ, “cündullah” kavramı için “Allah'ın müminlere yardım için gönderdiği mânevî kuvvetler, ilâhî iradenin hâkim olmasına vesile kılınan tabiat varlıkları ve olayları anlamında kullanılan bir terim” dir bilgisini verir ve kimi mutasavvıflara göre bu kavramın farklı mânâlara geldiğini belirtir. Meselâ Kuşeyrî'ye göre “cündullah” “keşfî bilgiler”, Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre “velilerin menkıbeleri”dir (Süleyman Uludağ, “Cündullah”, *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 118, 119).

elbiseleri çıkarılır, tam katledilecekleri esnada Dakyânûs'un kalbine merhamet gelir, onlara acır ve yaptıklarından dönmeleri için mühlet verir. Bunun üzerine gençler biraz hazırlık yapıp Bencilus dağındaki Cîrem adlı mağaraya giderler. Bu kısımda Ashâb-ı Kehf'in köpeği olaya dâhil olur ve köpek hakkında rivâyetlerin anlatımına geçilir. Buna göre gençler şehirden çıkıp mağaraya doğru giderken yolda bir köpeğe rastgelirler. Köpek bunlarla gelmek ister, ancak kabul edilmeyince dile gelip "ey 'azîzler beni urmañ ve devlet-i şoħbetleri baña çok görmeñ ben eyülerüñ bendesi ve Hâk dostlarınıñ efgendesiyem" deyince gençler onu "yâr u refîk-ı vefâ-dâr" kabul ederek yanlarına alırlar.

Râvî İbn Abbâs'a göre ise; gençler Dakyânûs'tan kaçarken yolda bir çobana rastlarlar. Çobana durumlarını anlatınca o da Allah'a ibadet ettiğini belirtip bu gruba dâhil olur. Çobanın köpeği de bu gençlerle beraber gider. Bu bölümde Ashâb-ı Kehf kıssa/hikâyelerinde çok sık rastlanmayan bir konu, köpeğin rengi ile ismi konusu işlenir ve bu hususta birçok rivâyet olduğu belirtilir. Buna göre, köpeğin rengi "alaca", "kıızıl şarı" veya "açık sarı"dır. İsmi İbn Abbâs'a göre "Kıtmîr", bir başka rivâyete göre "Şahbân", bir başkasında "Zübbân", bir diğesinde ise "bu cân-âver kelb degüldür bil eseddür" ifadesi yer alır.

Köpek hakkındaki rivâyetlerden sonra hikâyeye dönüş yapılır. Ashâb-ı Kehf mağaraya varırlar, içlerinde "hüb- tal'at, şâhib-i cür'et, 'âkıl u kâmil" diye tanıtılan Yemlîhâ'yı ihtiyaç duyduklarında yiyecek alması için şehre gönderirler. Yine Yemlîhâ'nın şehirde olduğu bir günde Dakyânûs gelir ve zâlimliğine devam eder. Yemlîhâ hemen arkadaşlarının yanına döner. Bu arada Dakyânûs gençlerin kaybolduğunu farkeder, onları arayıp bulamayınca babalarını sorgular ancak bir haber alamaz. Şehir halkı onların öldüğünü zanneder, kalaydan iki levha hazırlayıp isimlerini, neseplerini ve hikâyelerini yazıp bakırdan bir tabuta koyar. Bu arada zaman geçer Dakyânûs ölür.

Ubeyd b. Amru'dan bildirilen ikinci rivâyete göre; Ashâb-ı Kehf Dakyânûs'un makbul kişilerindendir ve içlerinden biri de Dakyânûs'un veziridir. Burada yaşayanların hemen hepsi "küfr ü ma'âşî" içinde bulunurlar. Ancak Allah bu gençlerin gönlündeki küfrü yok edip onlara îmân nûru vermiştir. Ama korkularından bunu gizli tutup kimseye söyleyemezler. Gençlerden birisi bu durumdan kurtulmak için bir ağaç altına gelir. Sonra diğer arkadaşları da ona katılır ve bir mağaraya sığınmaya karar verirler. İçlerinden birinin av köpeği de onlarla birlikte gider. Allah mağarada Ashâb-ı Kehf'e uyku verir ve kavimleri bu gençleri bulamaz. Şehirde yaşayanlar, gençler için bir nişan olması amacıyla tıpkı diğer rivâyette olduğu gibi tarihi, buldukları şehri, isimlerini bir levhanın üzerine yazar ve bu levhayı meliğin hazinesine koyarlar. Bu rivâyette ayrıca Ashâb-ı Kehf'in uyuma sürelerine "müddet-i nevmleri üç yüz dokuz senedir." cümlesiyle işaret edilir. Yine anılan rivâyette belirtildiği üzere Allah bu gençlere öyle bir heybet vermiştir ki görenlerin ödü patlar. Bunlar gözleri açık olarak uyumaktadır. Ayrıca kıllarının çok, tırnaklarının da uzun olduğu belirtilir.

Kur'ân'da da anlatıldığı üzere o saadetli kimselerin mübarek bedenlerine zarar gelmesin ve çürümesin diye Cenâb-ı Hakîm onları senede bir kere bir taraftan öbür tarafa çevirir. Mehmed Emîn bazı rivâyetlerde bu çevirme gününün "yevm-i 'âşürâ" olduğunu söyler ve bazılarına göre uyuyan bu gençler senede bir kez değil iki kez çevrilmektedir.

Muhammed b. İshâk rivâyetine göre; Dakyânûs ölünce ülkeye birçok melik gelir, son olarak gelen ve altmış sekiz yıl saltanat süren bir meliğin (Tendürisis) döneminde ise halk "ehl-i îmân" ve "ehl-i tuğyân" olmak üzere ikiye bölünür. İkinci grupta olanlar "hayât-ı dünyâdan gayrı hayât yokdur" diyenlerdir. Bu melik onları imana getirmek için Allah'a yalvarır. Allah da Ashâb-ı Kehf ve Rakîm'in kıyâmete bir alâmet olmasını irade edip mağara kapısının açılmasını şehrin halkından olan Evliyâs'ın kalbine ilkâ eder. Kölelerin yardımıyla mağaranın

kapısı açılır ve Allah'ın izniyle içindekiler uyanırlar. Reisleri Mekselminâ diğerlerine ne kadar uyduklarını sorunca “yâ bir gün yâ daî eksük ola” derler. Sonra Yemlîhâ'ya yalvarır ve durumu öğrenmesi için şehre gitmesini isterler. Yemlîhâ, tanınmamak amacıyla “gedâyâne libās” giyip biraz Dakyânûs sikkesi alıp şehre gider. Orada İsâ b. Meryem dinine ait yazılar görünce şaşırır ve şehrin adının Efsûs olduğunu öğrenir. Bir dükkana girip üzerinde Dakyânûs'un darbı bulunan akçeyi verir. Fakat etrafındakiler paranın asrın dirhemine benzemediğini görünce hazine bulduğunu zannedip ondan hazinenin yerini söylemesini isterler.

Yemlîhâ hazine bulmadığını belirtirse de inanmazlar ve onu halkın huzuruna getirip sorgularlar. Durumdan bir hayli korkan ve son derece üzülen Yemlîhâ, etrafta kendisine yardımcı olacak birilerini arar ancak “bir taraftan büy-i şefkat gelmez ve bir semtten nesîm-i merḥamet vezân bulmaz.” Sonunda başından geçenleri anlatır ve oradakiler anlattıklarının doğru olup olmadığını anlamak için mağaradaki arkadaşlarını görmeye giderler. Diğer taraftan mağaradakiler insanların yaklaşmakta olduğunu görünce Dakyânûs'un geldiğini zannedip ibadete dururlar. Sonra Yemlîhâ diğerlerini kapıda bırakıp ağlayarak arkadaşlarının yanına gider. O esnada şehir halkından Eryus adlı bir kişi ise mağaranın kapısından içeri girer, bakırdan bir tabut bulur ve tabutu açar. İçinden iki levha çıkar, levhada gençlerin isimleri, nesepleri ve vak'aları yazılıdır. Bunu okuyunca “Cenâb-ı Hâdî bunları kendilere bir âyet ve cādde-i Hakk'a hidâyet olmak için bu kadar müddet nevmden sonra bîdâr ve halkuñ dîdesinden nihân kılduğdan sonra ızhâr eylemiş” olduğunu anlarlar. Hemen mağaraya girerler ve “mîhr-i cemâleri münevver ve beden-i laṭîfleri tâze vü ter libâsları ra'nâ” olarak oturan Ashâb-ı Kehf'i görüp “secde-i şükre” varırlar. Sonra melik Tendürisis çağırılır, o da durumu öğrenir ve Allah'ın takdiriyle gençler ruhlarını teslim ederler. Onlar için altından tabut yapılır. Ancak meliğin rüyasına girip asıllarının topraktan olduğunu belirtip bunu

istememezler. Bunun üzerine tabutları saçtan imâl edilir. Tüm bunların neticesinde mağaranın kapısı üzerine bir mescid yapılır ve burası bir ziyaretgâh hâline getirilir.

Mehmed Emîn bu kısmın ardından rivâyetler silsilesine bir halka daha ekler ve başka bir rivâyet daha aktarır. Buna göre Yemlîhâ, melik Tendürisis'in huzuruna getirilir ve ona kim olduğu sorulur. Yemlîhâ bu şehirden olduğunu ve şehirde bazı tanıdıklarını bulunduğunu belirtir. Ancak melik onun söylediği kimseleri tanımaz, buna karşılık bir zamanlar ortadan kaybolan gençlerin isimlerinin nakşedilmiş olduğu levhayı hatırlar. Getirilen levhayı okuyunca Yemlîhâ ve arkadaşlarının macerasını öğrenir. Bu hâl üzerine melik ve halk mağaraya giderler. Yemlîhâ, ihvânının korkabileceğini söyleyip halktan bir saat oyalanmalarını ister, mağaraya girer ve durumu arkadaşlarına anlatır. Bu esnada Allah'ın emriyle ruhları kabz edilir, cesetleri gayb perdesinde gizlenip halkın gözünden saklanır. Melik ve halk mağaraya girince onlardan hiçbir iz bulamazlar.

Bu özetlenen kısmın ardından metinde *Der-beyân-ı Murâd Ez-Aşşâb-ı Kehf ve Rakîm* bölümü yer alır. Yazar burada "Rakîm" in ne anlama geldiğini ve Ashâb-ı Rakîm'in kimler olduğu hususundaki rivâyetleri anlatır. Metne göre Rakîm, ya dağın adıdır, ya dağın bulunduğu vadinin adıdır, ya Ashâb-ı Kehf'in köylerinin adıdır, ya köpeklerinin adıdır, ya da onların isimlerinin yazıldığı levhanın adıdır. Bir rivâyette Ashâb-ı Rakîm, Ashâb-ı Kehf'ten başka bir kavimdir. Onlar, eski bir zamanda büyük bir taşın girişini kapatmasıyla mağaranın içinde kalmış, Allah'a dua ederek buradan kurtulmuşlardır.

Metnin son bölümü Ashâb-ı Kehf isimlerinin hassalarına ayrılmıştır. Bu konuyu ele alan metinler daha ziyade müstakil olarak yer almaktadır.¹² Oysa Mehmed Emîn bu özellikleri

¹² Konu hakkında bilgi için bkz. Hanife Koncu, a.g.m., s. 11, 12; Hakan Yekbaş, *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2013, s. 39-42.

metninin bir parçası olarak işlemiştir. Metindeki bu bölümün bir kısmı şöyledir:

Der-beyān-ı Esmā'-i Aşhāb ve Hāşşiyet-i Vey

“Aşhābü'l-Kehf yidi kimselerdür sekizinci kelbleridür Hazret-i 'Alī'den rağıya'llāhu te'ālā 'anh menkūldür ki altısı Daqyānūs'un müsteşār ve muqarreberidür üçü aşhāb-ı yemīndür bunların isimleri Yemlīhā Mekselmīnā Meslīnā ve üçü aşhāb-ı yesārdur bunların isimleri Mernüş Debernüş Sāzenüş ve yidincisi refīkleri olan rā'idür ki anuñ ismi Keşatayyuş'dur (...) ve İbn 'Abbās rağıya'llāhu te'ālā 'anhümā hazretlerinden menkūldür ki Aşhābü'l-Kehf'un esmāsi bir maṭlūbı taleb ve bir mehrūbdan firār ve hereb için nāfi'dür ve bir harīk vākı' olsa bir hırkaya yazup miyān-ı āteşe atalar bi-irādeti'llāhi te'ālā itfā eyler ve bükā'-i tıfl için yazup mehde tıfluñ taht-ı re'sine vaz' ideler bi-irādeti'llāhi te'ālā def'-i bükā eyler ve zer' için kırtāsa yazup bir çübuñ başına ta'līk idüp zer'un vasaṭında dikilse bi-irādeti'llāhi te'ālā dāfi'-i āfetdür ve üç günde bir tutan hummāya ve baş ağrısına ve ğinā ve manşib için sebeb-i ḥalāş ve bā'is-i neyl ü vuşlatdur ve selāfıne duḥūl için yazup sağ faḥzına bend eyleyeler mücerreb ve bi-irādeti'llāhi te'ālā kār-gerdür ve 'usr-ı vilādet için yazup 'avretün şol faḥzına bend eyleyeler mücerreb ve bi-irādeti'llāhi te'ālā nef'i muqarrerdür ve hıfz-ı māl için ve deryāya girmek için ve katlden necāt için müfiddür va'llāhu te'ālā a'lem.” (yk. 105b-106a)

Buna göre Ashāb-ı Kehf'in isimleri; bir isteğe ulaşmak, zor bir durumdan kaçmak, yangını söndürmek, bebeğin ağlamasını durdurmak, tarlayı zarar ve ziyandan korumak, hummayı ve baş ağrısını gidermek, zenginliğe ve mevkiye erişmek, sultanlara yakın olmak, kolay doğum yapmak, malı muhafaza etmek, denizdeki tehlikelerden uzaklaşmak ve katledilmekten kurtulmak gibi pek çok hususta faydalıdır.

Metinde Yer Alan Nazım Şekilleri

Ashâbü'l-Kehf ve '*r-Rakîm* mensur olarak yazılmış olmasına rağmen metnin içerisinde “kıt‘a, nazm, şi‘r, mesnevî, ferd, rubâ‘î” başlıklarıyla manzumelere de rastlanılmaktadır. Bunlara birkaç örnek aşağıda gösterilmiştir:

Kıt‘a

Dökildi zulmet-i şeb tîre oldı şafha-i ‘âlem
Atıldı âteş-i dil recm-i şeytâna şihâb-âsâ
Kimi nûr-ı başîretle irişdi Âb-ı hayvân ‘a
Kimi düşdi çeh-i tuğyân u küfre oldı nâ-peydâ (yk. 87a)

Kıt‘a

Kendüñi mahrem-i ‘ışk eyleye gör ‘âlemde¹³
Lâ-cerem ‘ışk seni lâyıķ-ı dîdâr eyler
Semt-i Mecnûn ‘a çeküp şütürini Leylâ ‘nuñ
Devlet-i vuşlat-ı ‘uşşâķa taleb-kâr eyler (yk. 90a)

Kıt‘a

Ġirra olma ‘aķluña ehl-i kemâlüñ pendin al
Dîde-i ‘aķla umûruñ ġâyeti mestürdur
Ķalb-i kâmil mazhar-ı nûr-ı Hudâ ‘dur lâ-cerem
Nûr-ı Hâķķ ‘ıla nazâr naķş-âver-i manzûrdur (yk. 95b)

Meşnevî

Ey kılan âb [u] âteşi düşmen
Bunları eyledüñ esâs-ı beden

Lâzım oldı bekâ-yı insâna
Âşinâ olmak iki bîġâne

Âşinâlık ki olmaya zâtî
Gösterür infişâl-i mir ‘âtı

¹³ Kendüñi: Kendiñi (metinde).

*Hādis olur velī bekā bulmaz
Eski düşmen derūnī dost olmaz
Pes hemīşe bekā-yı insānı
Tālib oldı fenā vü pāyānı*

*Yā niçün irtibāt dünyā[ya]
Çün sefer lāzım oldı ‘uqbāya (yk. 96b)*

Naẓm

*Habbezā şems-i āsumān-ı hüdü
Şemse-i bār-gāh-ı ‘izz ü ‘alā*

*Hamdüli ‘llāh tal‘atıñla bugün
Rūşen oldı bu çeşm-i nā-bīnā*

*Ey nişān-ı şerīf-i sulţānī
Nazaruñ viridi cāna haṭṭ-ı rehā*

*Sensin ol nüşha kim nuķūşuñdur
Hırz-ı bāzū-yı devlet-i ‘uzmā (yk. 98b)*

Rubā‘ī

*İltifāt itmez cihāna tālib-i dīdār olan
Ġayra bakmaz şafha-i kalbinde naķş-ı yār olan
Hāne-i ğaflerde ārām eylemez āgāh-ı dil
Eglenür mi h[ı]āb-gehde bir nefes bīdār olan (yk. 102b)*

Rubā‘ī

*Nüş iden cām-ı şafā bezm-i vişāl-i yārdan
Ġam degül mestür olursa dīde-i aġyārdan
Maḥv iden naķş-ı vücūdın nāḥun-ı tecrīd ile
Rūḥdur olsun nüḥüfte dīde-i nuzẓārdan (yk. 103b)*

Metnin bütününde yer alan nazım şekillerinin ve bunlarda kullanılan aruz kalıplarının dağılımı ise şöyledir:

Yaprak Numarası	Nazım Şekli	Aruz Kalıbı	Bulunduğu Bahir
85b	Rubâ'î	Mefâ'îlün/mefâ'îlün/ mefâ'îlün/mefâ'îlün	Hezec
85b	Rubâ'î	Mefâ'îlün/fe'îlâtün/mefâ'îlün/ fe'îlün	Müctes
86a	Rubâ'î	Mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/ fe'ûlün	Hezec
86b	Kıt'a	Fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/ fâ'îlün	Remel
87a	Kıt'a	Mefâ'îlün/mefâ'îlün/ mefâ'îlün/mefâ'îlün	Hezec
87b	Kıt'a	Mef'ûlü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/ fe'ûlün	Hezec
88a	Kıt'a	Fe'îlâtün/mefâ'îlün/fe'îlün	Hafif
88a	Rubâ'î	Fe'îlâtün/mefâ'îlün/fe'îlün	Hafif
88b	Kıt'a	Fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/ fâ'îlün	Remel
89a	Kıt'a	Fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/ fe'îlün	Remel
89b	Kıt'a	Fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/ fâ'îlün	Remel
89b	Kıt'a	Fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/ fâ'îlün	Remel
90a	Kıt'a	Fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/ fe'îlün	Remel
90a	Kıt'a	Fe'îlâtün/fe'îlâtün/fe'îlâtün/ fe'îlün	Remel
90b	Kıt'a	Fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/ fâ'îlün	Remel
91a	Rubâ'î	Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/mefâ'îlün	Hezec
91a	Ferd	Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün	Hezec

91b	Kıt'a	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
92b	Kıt'a	Mefâ'ilün/ mefâ'ilün/fe'ülün	Hezec
92b	Kıt'a	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
93a	Şi'r	Mef'ülü/ mefâ'ilü/mefâ'ilü/ fe'ülün	Hezec
93a	Kıt'a	Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilün	Remel
94a	Kıt'a	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
94b	Rubâ'î	Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilün	Remel
95b	Kıt'a	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
95b	Rubâ'î	Fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün	Hafif
96a	Kıt'a	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
96b	Mesnevî	Fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün	Hafif
98a	Şi'r	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
98b	Nazm	Fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün	Hafif
98b	Rubâ'î	Mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün	Hezec
99a	Kıt'a	Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilün	Remel
100a	Rubâ'î	Mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün	Hezec
100b	Rubâ'î	Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilün	Remel
101a	Rubâ'î	Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilün	Remel
101a	Ferd	Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilün	Remel
102b	Rubâ'î	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel

102b	Rubâ'î	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
103b	Rubâ'î	Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilün	Remel
104b	Mesnevî	Fe'ilâtün /mefâ'ilün/fe'ilün	Hafif
105a	Kıt'a	Mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün/mefâ'ilün	Hezec
105b	Ferd	Mef'ûlü/mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ûlün	Hezec
106a	Şi'r	Fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/ fe'ilün	Remel

Tabloda görüldüğü üzere müellif eserinde, farklı kalıp ve bahirlerden olmak üzere 20 kıt'a, 14 rubâ'î, 3 ferd, 3 şi'r, 2 mesnevî ve 1 nazm olmak üzere toplam 43 şiire yer vermiştir. Daha ziyade remel ve hezec bahirlerindeki kalıplarla manzumelerini yazan Mehmed Emîn'in, şiirlerinin söyleyiş özelliklerine bakılırsa başarılı bir şair olduğu da söylenebilir.

Eserin Dil ve Üslûp Özelliklerine Dair

Eser, dil ve üslûp özellikleri açısından kendisiyle aynı form ve konuda yazılan diğer metinlerden daha işlenmiş bir dil ve anlatıma sahip görünmektedir. Metinde çoğunlukla birleşik cümle yapısı ve seciler yer almaktadır. Görebildiğimiz ve inceleyebildiğimiz aynı konudaki diğer mensur metinler ise daha ziyade basit cümle kuruluşlarına, bunun yanısıra Arapça ve Farsça kelimelerden çok Türkçe kelimelere yer veren bir dil ve üslûba sahiptir. Bir fikir vermesi amacıyla bu metinlerden küçük birer kesit alarak makale konumuz olan metinle mukayese etmeye çalıştık. *Ashâbü'l-Kehf* ve '*r-Rakîm*'de aşağıda görüleceği üzere daha girift cümle yapılarıyla ve süslü bir dille karşılaştık. Bunun yanında terkiplerin daha fazla, benzetme sisteminin de diğerleriyle karşılaştırıldığında bir hayli farklı olduğunu belirtebiliriz:

“Aşhâbü'l-kehf Dakÿânüs'ün havâşşından birkaç hurşîd-şüret ve kamer-tal'at lâle-rû ve sünbül-gîsû serv-bâlâ ve semen-sîmâ şâhed-i ra'nâlar idi ve birisi Dakÿânüs'ün vezîri idi bir vâkt ki 'idlerinde mülk-i medîne halkı ile hâric-i medîneye gün-â-gün zînetler ile ârâste teferrüc-gâha çıkdılar ve 'ibâdet eyledükler[i] bütlerin dağı bile getirüp gittiler. Ol cüvânlar dağı elbise-i şa'sa'a-dârıla esb-i şabâ-reftâra süvâr olup ol kavm-i rû-siyâhuñ miyânında gâh şeb-i târda Süreyyâ gibi birbirleriyle hem-'inân ve gâh seb'a-i seyyâr[e] gibi müteferriķ ve perîşân mürâfaķat itdiler.” (yk. 93a)

“El-kışşa kâķup Ferķadân gibi çift çift *oldılar* ve birbirinüñ esrârına ittilâ' *buldılar* gördiler cümlesi ehl-i îmân ve bende-i Raĥmân ve birinüñ ğam-h'ârı ve hep bir derdüñ *giriftâri* pes ol kavm-i dâlâlet-şî'âruñ zulmet-i *dâlâlet* ve muzîķ-ı ülfetlerinden çıkup dergâh-ı vâcibü'l-vücûda *ilticâ* ve şemse-i bâr-gâh-ı rübübiyyetden kesb-i nûr u zıyâ itmege 'azîmet idüp birbirlerine didiler.” (yk. 94a)

İnceleyebildiğimiz bazı mensur Ashâb-ı Kehf metinlerinde kullanılan cümle yapısı ve dil ise şöyle örneklendirilebilir:

Menâķıb-ı Ashâb-ı Kehf, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, nu. 318/3, yk. 334a.

“Taķÿânüs'ün altı kulu var idi anlardan maķbûl âdemi yok idi kamu varlığın ol altı kula işmarlamışdı. Birinüñ adı Yemlîhâ idi sâ'irleri anuñla kardaş okuşmuşlardı her gice bir yirde olurlardı. Bir gice Yemlîhâ kendü kendüye fikr eyledi kim bu giceyi ve gündüzi kim giderür ve getirür ve halkı kim dirildir ve öldürür bu iş pâdişahuñ işi degüldür bu tañrı degüldür ben Taķÿânüs'ün tañrılığınan bîzârum didi. Ol biş kulu dağı uydurdu eytdi ey kardaşlar benüm göñlüme bir nesne düşmüşdür eytdiler nedür Yemlîhâ fikr itdüğün anlara dağı didi eytdi ey kardaş bu nesne bizüm göñlümüze dağı düşmüşdür ne tedbîr idersin didiler.”

***Hikâyet-i Ashâb-ı Kehf ve Takyânûs*, Milli Kütüphane,
nu. Yz A 5156, yk. 23b-24b.**

“Ol altı big gulâmlar ki Takyânûs’uñ emînleri idi ve i’timâdı anlara idi anlardan yakın kimse yok idi. Evvelkisiniñ adı Yemlîhâ ikincisiniñ adı Mekselînâ üçüncisiniñ adı Mislînâ dördüncisiniñ adı Mernûş beşincisiniñ adı Debernûş altıncısınıñ adı Şâzenûş idi. Bu altı gulâmıñ üçi sağında ve üçü şolında idi ve altısınıñ ulusu Yemlîhâ idi. Güzel şüretlü ve tatlu sözlü cemâl-i bâ-kemâl ‘aқıl ve idrâk şâhibleri idi cümlesi Takyânûs’a secde iderlerdi ve Takyânûs’uñ ‘âdeti bu idi kim her yılda yedi gün bu şahrâya çıқup yedi gün şarâb içerdî.”

***Ashâb-ı Kehf*, Bosna Hersek Gazi Hüsrev Ktp., Türkçe Yazmalar, nu. 5574, yk. 23b.**

“Yahüdî yine eytdi yâ ‘Alî eger ‘âlim iseñ sağ yanında turan üç oğlanuñ adı nedür ve şol yanında turan oğlanuñ adı nedür. ‘Alî rağıya’llâhu te‘âlâ ‘anh eytdi habîbüm Muḥammed Muştafâ şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem baña haber virdi. Sağ yanında turan oğlanlaruñ adları birinüñ Yemlîhâ ve birinüñ adı Mikselmînâ ve birinüñ adı Miḥneşmînâ ve şol yanında turan üç oğlanuñ adları birinüñ adı Martûs’dur ve birinüñ adı Keştüş’dur ve birinüñ Sâzenûş ‘dur. Daqyânûs cemî‘-i umûrında bunlara müşâvere itmedin bir iş işlemezdi.”

***Hikâyet-i Dakyânûs*, Exeter Üniversitesi Kütüphanesi,
MS 222, yk. 3b.**

“Ve ol altı oğlanuñ büyükleri ve ‘âқılları ve kâmilleri idi adına Yemlîhâ dirler idi. İkinci Yemlîsibâ idi üçüncü Mestelîhâ idi dördüncü Edernûş idi beşinci Emednûş altıncı Sedernûş ve ol biş oğlan Yemlîhâ’nuñ hevâ-dârı idiler ve anuñ sözinden taşra çıқmazlar idi ve Daqyânûs ta‘âm ve şarâb anlaruñ elinden yirdi ve içerdî ve esbâbı anlaruñ elinden geyer idi ve yatduğı zamân anlaruñ yüzine baқmayınca yatmaz idi ve cümle ümerâ

vü vüzerâ' ve hayl ü haşem ve mülük her kim ki Daqyânüs'ün hükminde idi ol altı oğlanuñ hizmetin iderler idi.”

***Hikâyet-i Ashâb-ı Kehf ve Mu'cizât-ı Hazret-i Resûl,*
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Kütüphanesi, Mustafa Con A 412/VIII, yk. 171a-171b.**

“İmân ehlinde birkaç yigitler ya'nî biş karındaşlar var idi. Bu fitneyi gördiler guşşaya düşdiler ve bunlar gâyet şâlih yigitler idi. Gündüz sâyim ve gece kâ'im idiler ve Allâh hazretine tazarru' idüp du'âya meşgûl oldılar ve didiler ki ey bizüm Rabbümüz yirleruñ ve göklerin hâlıkı sensin biz senden gayrıya 'ibâdet kılmazuz ve bu fitne kim zâhir oldu bizi bu belâdan sen halâş eyle ve imân ehli kullara in'âm kıl ve senüñ 'ibâdetüñ üzerine gâlib olalum diyü tazarru'da iken ol zâlimüñ 'avânları bunlaruñ üzerine geldiler ve gördiler ki her biri muşallâlarında yüzleri üzerine secdeye varup ve göz yaşıyla tazarru' iderler.”

Görüldüğü üzere diğer metinlerin önemli bir kısmı halk diline yakın bir söyleyişe ve kelime kadrosuna sahipken Mehmed Emîn'in aynı konuyu biraz üst bir dile taşıyıp anlattığı söylenebilir.

Sonuç olarak Osmanlı müelliflerinden olan Mehmed Emîn'in kaleme aldığı *Ashâbü'l-Kehf ve'r-Rakîm*, tespit edilebilen en fazla nüshaya sahip mensur Ashâb-ı Kehf metinlerinden biridir. Bu durum hiç şüphesiz eserin çok okunduğunun, çok tanındığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Birçok Ashâb-ı Kehf metninin aksine nesir dilinin işlenmişliğiyle ve manzumeleriyle dikkat çeken bu çalışmanın tercih edilen eserlerden biri olması, muhtemelen birçok rivâyet barındırması ve yazarının anlatım gücüyle izah edilebilir.

Kaynaklar

Ashab-ı Kehf Hikâyesi, Haz. Songül Aydın Yağcıoğlu, İstanbul, 2015.

Ashâb-ı Kehf, Bosna Hersek Gazi Hüsrev Ktp., Türkçe Yazmalar, nu. 5574, yk. 20b-28b.

Hikâyet-i Ashâb-ı Kehf ve Mu'cizât-ı Hazret-i Resûl, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mustafa Con A 412/VIII, yk. 170b-184a.

Hikâyet-i Ashâb-ı Kehf ve Takyânûs, Milli Kütüphane, nu. Yz A 5156.

Hikâyet-i Dakyânûs, Exeter Üniversitesi Kütüphanesi, MS 222.

Koncu, Hanife. (2012). "Ashâb-ı Kehf Metinlerine Bir Bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* (5): 9-57.

Mehmed Emîn, *Ashâbü'l-Kehf ve 'r-Rakîm*, İstanbul, 1264.

Mehmed Emîn, *Risâle fî Ashâb-ı Kehf*, Milli Kütüphane, Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nu. 855/2, yk. 85b-106a.

Mehmed Emîn, *Risâle-i Ashâb-ı Kehf*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümü, nu. 1198.

Menâkıb-ı Ashâb-ı Kehf, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, nu. 318/3, yk. 332a-337a.

Muhtaroğlu Haviyev, İsmail. (1997). "Nahçıvan'da Eshabü'l Kehf Abidesi ve Halk İnançları", *Bilig* (6, Yaz): 139-141.

Schmidt, Jan.(2011). *A Catalogue of the Turkish Manuscripts in the John Rylands University Library at Manchester*, Leiden.

Uludağ, Süleyman. (1993), “Cündullah”, *DİA*, C. 8, s. 118-119.
İstanbul.

www.yazmalar.gov.tr

Yekbaş, Hakan. (2013). *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in
Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi*, İstanbul: Kitabevi Yay.

Eski Türkçe Kökenli İki Macar Fiili*

I. Mándoky KONGUR
Çeviren: Sinan GÜZEL**

bír-

bír- fiili Eski Macar dilinde başlıca şu anlamlara gelmektedir: 1) 1372 sonrası / 1448 civarı: “-in sahibi olmak | sahip olmak”; 2) 1456 civarı: “hâkim olmak”; 3) 1476 civarı: “tabi kılmak”; 4) 1527: “işlememek”; 5) 1529 öncesi: “terk etmek”; 6) 1531: “dayanabilmek”; 7) 1568: “yetenekli olmak | yapabilecek durumda olmak” (*A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* [bk. TESz.] I, Budapeşte 1967, ss. 303-304). Fiilin bugünkü anlamları da şunları içermektedir: 1) “van ereje ahhoz, hogy valamely terhet tartson, viseljen, hordjon, vagy valamit elviseljen, kiálljon” [tutunmak için güce sahip olmak, katlanmak, bir yükü taşımak, bir şeye dayanmak veya katlanmak]; “valamit elvégezzen, megcsináljon” [bir şeyi uygulamak, bir şeyin üstesinden gelmek]; “képessége, ereje van (valamit végezni vagy fizetni)” [bir şeyi yapmak için yeteneğe veya güce sahip olmak ya da ödemek]; ‘képes valamire, győzi’ [bir şeyi yapmak için yeterli, yetenekli olmak]; 2) “kellő ereje, hatalma van ahhoz, hogy valakit vagy valamit megfégezzen, féken tartson, vezessen, irányítson, fegyelmezzen, vele megbirkózzék, vagy valakit rávegyen valamire, valakit arra készteszen, hogy tegyen valamit’ [bir şeyi dizginlemek, sınırlama, yönetmek, yönlendirmek, disipline sokmak için yeterli güce sahip olmak, birini veya bir şeyi unutmak - üstesinden gelmek, birisini bir şeyi yapması için ikna etmek veya zorlamak]; 3) ‘valakit vagy valamit valamely módon hatalmában, birtokában tart, birtokol’ [bir şeyi veya bir kişiyi boyunduruğu ya da sahipliği altında tutmak, sahip

* Bu yazı şu makalenin Türkçe çevirisidir: “Hungarian verbs of Old Turkic origin.” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 33 (1979): 291-299.

**Yrd.Doç.Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sinanserdarguzel@hotmail.com

olmak]; ‘(valamely testrészt) tudja használni, mozgatni, tud neki parancsolni’ [(vüعودun bir bölümünü) kullanabilmek, hareket ettirebilmek, kontrol edebilmek]; “valamivel mint (anyagi vagy szellemi) tulajdonával rendelkezik” [bir (maddi veya manevi) şey üzerinde kullanım hakkına sahip olmak]; 4. “valakit, valamit el tud szenvedni, kiállhat” [birine veya bir şeye katlanmak, acı çekmek] (*A magyar nyelv értelmző szótára* [bk. ÉRTSZ.] I, Budapeşte 1959, s. 624). *bír-* fiilinin hayli fazla olan fiilimsi ve isim türetimlerinin anlamları temel fiilin anlamlarına dayandırılabilir.

Pek çok araştırmacı bu fiilin etimolojisini tanımlayabilmek için başarısız girişimlerde bulunmuşlardır. Gábór Bálint Macarca *bír-* fiilinin Moğolca kökenli olduğunu düşünmüş ve onu *bari-* veya *beri-* olarak hecelediği Moğolca bir fiil ile karşılaştırmıştır; “megfog, elvesz, tart, birtokol” [almak, edinmek, tutmak, sahip olmak]; “emel, megért, behat a dologba” [bir şeyi kaldırmak, anlamak, etkilemek] (*Párhuzam a magyar és mongol nyelv teren*, Budapeşte 1877, s. 3). Onun hipotezi hem semantik hem de morfolojik-fonolojik açılardan başarısız olmuştur. Onu takip eden bilim adamları da yine başarılı olamamışlardır. Bernát Munkácsi bu fiili Vogulcanın bir fiili olan *perm-* “müsamaha etmek, dayanabilmek, üstesinden gelmek, yenmek” ile ilişkilendirmiştir ve her ikisinin de Hint-İran kökenli olduğunu söylemiştir (*Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben* I, Budapeşte 1901, s. 163). H. Paasonen de bu Macarca fiilin Fin-Ugor ve Ural dillerindeki karşılıklarını aramış ve yukarıda bahsedilen Vogulca fiile çok çeşitli form ve anlamlardaki diğer Vogulca fiilleri eklemiştir: *věrm-* ‘yapabilmek’, *verit-* “dayanabilmek, tahammül etmek”, Ziryanca *vermy-* “-ebilmek, yapabilmek, beceri sahibi olmak, üstesinden gelmek”, Votyakca *vormi-* ‘ebilmek, yapabilmek, beceri sahibi olmak, üstesinden gelmek’ ve Samoyedce *pir’au*, *pire’au* “bir şeyin büyümesi, -ebilmek”, *piretau*, *pirepie* ‘bir şeyin büyümesi, -ebilmek’ (*Beitrag zur finnischugrisch-samojedischen Lautgeschichte*: KSz. XIV, s.

64). Ayrıca Zoltán Gombocz ve János Melich her ne kadar bu etimoloji hakkındaki bazı fonolojik farklılıklara dayanan şüphelerini dile getirirler de bahsi geçen fiili Vogulca *pērm-* ile karşılaştırmışlardır (*Magyar etymologiai szótár* I, Budapeşte 1914, s. 409). Géza Bárczi hem Ugor hem de Fin-Ugor kökenlerini işaret etmiş olmasına rağmen, nihayetinde bu fiilin “belirsiz ve tartışmalı bir kökene” sahip olduğunu belirtmiştir, çünkü Ugor etimolojisinde “vahim”, Fin-Ugor etimolojisinde ise “daha vahim” fonolojik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. (*Magyar szófejtő szótár*, Budapeşte 1941, s. 20). Macarcaya ait en güncel geniş kapsamlı etimolojik ansiklopedi *bír-* fiilinin kökeninin bilinmediğini ve Ugor ve Fin-Ugor etimolojilerinin yanlış olduğunu kesin bir şekilde belirtir (TESz. I, s. 304). Hiç kimse daha önce kelimenin kökenini Germen, Slav, Rumen veya Türk dillerinde aramayı düşünmemiştir.

Macarca *bír-* fiilinin yukarıdaki Moğolca, Hint-İran, Ural, Fin-Ugor veya Ugor dillerinden alınan etimolojilerinin hepsi semantik, morfolojik ve fonolojik açılarından hatalıdır. Bu sebeple de bu fiilin köklerini ararken dikkate alınmamalıdır. Türk dilleri tek başına bu fiilin etimolojisi hakkında ipuçları sağlayabilirler. *bír-* fiilinin kaynağının Türk dilleri olduğuna dair hipotez takip eden bölümde ana hatlarıyla belirtilmiştir.

Macarca *bír-* fiili Türkçe kökenlidir ve Macaristan’ın fethinden önceki bir dönemde ödünç alınan Türkçe kelimeler içinde yer alır (9-10. yüzyıllar). Eski bir Türkçe fiil Macarca tarafından alınmıştı, ör. **buyur-*, belki de **büyür-* veya **biyür-* “emretmek, buyurmak; belirlemek, tanımlamak; sebep olmak, zorlamak, ikna etmek; birine veya bir şeye hükmetmek, biri veya bir şey üzerinde güce sahip olmak; görevlendirmek, bir şeyi birine emanet etmek; vermek, bağışlamak, takdir etmek”, krş. Karahanlı Türkçesi: KB *buyur-* “prikazıvat’, povelevat’ [“komuta etmek, buyurmak”] (DTS 121); Rabg. *buyur-* ‘prikazıvat’ [buyurmak”] (MAL. 374) | Tefs. *buyur-* ‘prikazıvat’, povelevat’ [“komuta etmek, buyurmak”]

(BOR. 110), Kuṭb, NeFe. *buyur-* ‘prikazivat’, predpisivat’, velet’ [“emretmek, buyurmak”] (FAZ. 273), Muh. *buyur-* ‘prikazivat’ [“emretmek”] (NADŽ. 176) | Kumanca: CC *buyur-* ‘emir vermek, belirlemek’ (GRÖNB. 67), Memluk Kıpçakçası: AḦ *buyurdu* ‘emretti’ (CAF. 24), BM *buyur-* ‘rozkazywać’ [“emretmek”] (ZAJ. 48), LA *buyur-* ‘emir vermek’ (HOUTSMA 65), ‘velet’, prikazivat’ [“emretmek, buyurmak”] (KURYŠ. 101), TZ *buyur-* ‘buyurmak’ (ATALAY 159), Qaw. *buyur-* ‘emir vermek’ (TEL. 307), SSar. *buyur-* 1. ‘emretmek, buyurmak’; 2. ‘söylemek’ (BODR. 236), IM *buyur-* 1. ‘emretmek’; 2. ‘öne, yukarı geçmek’ (BATTAL 22); Ermeni Kıpçakçası *buyur-* ‘rozkazywać; ordonner’ [“emretmek, buyurmak”] (TRYJ. 172), *boyur-* ~ *buyur-* ‘prikazat’ [“buyurmak”] (GRUN. 388) || Kırım-Tat. *buyur-* ‘emir vermek, söylemek’ (RADL. IV, 1811), Dobruca Tat. *buyur-* ‘buyurmak, emretmek’, Kar. *buyur-* 1. ‘prikazivat’, povelevat’ [“komuta etmek, buyurmak”]; 2. ‘soblagovolyat’, soizvolyat’ [“lütfetmek, lütfetmek”] (KRPS 1974, 138), Nog. *buyür-* 1. ‘prikazivat’ [“buyurmak”]; 2. ‘poruçat’ [“emanet etmek”] (NRS 1963, 90), Kum. *buyur-* 1. ‘prikazivat’, velet’, povelevat’, rasporyajaşya’ [“emretmek, buyurmak, tanzim etmek”] 2. ‘zakazivat’ [“emretmek”] (KURS 1969, 88), Kar.-Balk. *buyur-* ‘velet’, povelevat’, predpisivat’, prikazat’, rasporyadit’sya’ [“emretmek, hükmetmek, reçete yazmak, sipariş vermek, düzenlemek”] (RKARBALS 1965, 59, 425, 470, 480, 533), Kaz. Tat. *boyor-* ‘emir vermek’ (BÁL. 161), *boyür-* ‘prikazivat’, prikazat’, povelevat’, velet’, povelet’, predpisivat’, predpisat’ [“komuta etmek, sipariş vermek, hükmetmek, emretmek, hükmetmek, reçete yazmak, reçete yazmak”] (TARS 1966, 76), Başk. *boyor-* ‘prikazivat’, prikazat’, predpisivat’, predpisat’ çto *komu*, povelet’ *komu*’ [“komuta etmek, sipariş vermek, reçete yazmak, reçete yazmak, birisine reçete yazmak, birine buyurmak”] (BRS 1958, 105), Kkalp. *buyür-* 1. ‘prikazivat’; 2. ‘prednaznaçat’, poruçat’ [1. “komuta etmek” 2. “niyetlenmek, emanet etmek”] (KKRS 1958, 120),

Kzk. *buyür-* ‘prikazıvat’; rasporyadıt’sya o çem-l.’ [1. “Komuta etmek” 2. “Bir şey sipariş vermek”] (KARS 1954, 113), ‘buyriq berüw, ämir etüw, žarliq qıluw; nasip boluw, irziq etüw, paydasın, qızığın körüw’ (QTTS 1976, II, 499), Kırg. *buyur-* 1. ‘prikazıvat’, zakazıvat’; 2. ‘prednaznaçat’, predopredeljat’ (to çto sujdeno)’ [“Komuta etmek, buyurmak”, 2. “nasip etmek, kaderini önceden belirlemek”] (KIRS 1965, 165) | Özb. *buyur-* 1. ‘prikazıvat’, predpisıvat’, velet’; 2. ‘naznaçat’, propisıvat’; 3. ‘zakazıvat’ (çto-l.)’; 4. ‘otpravlyat’ (*kogo-l. kuda-l.*); velet (*komu-l.*) poeçat’ (*kuda-l.*)’ [1. “Sipariş vermek, reçete yazmak, emretmek”, 2. “atamak, reçete yazmak” 3. “Bir şey sipariş vermek” 4. “Birini, bir yere yollamak”, 5. “Birine emretmek, birini göndermek”] (URs 1959, 92-93), Mod. Uyg. *buyru-* 1. ‘povelevat’, prikazıvat’, predpisıvat’; 2. ‘zakazıvat’ [“1. “komut vermek, buyurmak, reçete yazmak” 2. “sipariş vermek”] (UIGRS 1968, 223) | Alt. Tel. *puşur-* ‘emir vermek, karar vermek, belirlemek, bir karar vermek, düzeltmek, uygulamak’ (RADL. IV, 1363) | Türkm. *buyur-* 1. ‘velet’, prikazıvat’; 2. ‘zakazıvat’, poruçat’ [1. “emretmek, komuta etmek” 2. “sipariş vermek, emanet etmek”] (TURS 1968, 122), Azerb. *buyur-* ‘velet’ [“emretmek”] (RAS 1971, 122), Gag. *buyur-* 1. ‘prikazıvat’, povelevat’; 2. ‘priglaşat’ prosit’; 3. ‘ugoşçat’ i potçevat’ [“1. Komut vermek, buyurmak” 2. “davet etmek, teklif etmek” 3. “eğlendirip mest etmek”] (GRMS 1973, 95), Osm. *buyur-* 1. ‘prikazıvat’, povelevat’; 2. ‘soizvolit’, okazat’ çest’, pojalovat’ (skazat’, prijeti, voyti, vzyat’ i. t. p.)’; 3. *upotr. kak vspom. glagol vmesto glagola* “etmek” *vırajaet vejlivost’* [“1. Komut vermek, buyurmak” 2. “Lütfetmek, onur vermek, başışlamak” (konuşmak, gelmek, girmek, almak) 3. *etmek* fiilinin yerine kullanılan yardımcı fiil olarak nezaket ifade eder”] (TRS 1977, 136) | Çuv. *pür* ‘prednaznaçat’, predopredelyat’ “niyet etmek, önceden belirlemek” (ÇRS 1961, 300).

Verilerden anlaşıldığı üzere *buyur-* fiili hemen hemen tüm Eski ve Modern Türk dillerinde vardır. *-(u)q* addan fiil eki ile oluşturulmuş *buyruq ~ buyriq* şeklindeki türetilmiş isim

de aynı sıklıkta görülür, hatta bu türetim hakkındaki bilgiler *buyur-* temel fiiline ait kayıtlardan daha da eski tarihlere kadar dayanmaktadır. Yalnız en önemli eski verileri belirtmek gerekirse:

Eski Türkçe, Runik KT *buyruq* ‘prikaznıy (unvan)’ [“bakan, nâzır”] (DTS, 121); Uyg. Runik Su. *buyruq* ‘prikaznıy’ (agy.) [“bakan, nâzır”]; Eski Türkçe Runik BK *iç buyruq, iç buyruqi beg* ‘titul, doljnostnoe litso’ [“başlık, devlet memuru”] (DTS, 201); Uyg. AY, Tis. *buryuq* ‘prikaznıy (unvan)’ [“bakan, nâzır”] (DTS 125) | Karahanlı Türkçesi *bıruq* ‘Saray başmabeyincisi’ (BROCKELMANN, 36), ‘teşrifatçı, hakanın yanına, aşamasına göre büyükleri alan ve yer gösteren adamın adı’ (ATALAY I, 378); | Har. Kutb. *buyruq* ‘rozkaz’ [“öykü”] (ZAJ. 186), Tefs. *buyruq* ‘prikazanie; prikaz’ [“teklif, sipariş”] (BOR. 110) ‘Buyruk’ Kumanca: CC *buyuruq, buyruḥ* ‘Buyruk, tüzük, teklif’ (GRÖNBECH, 68) | Memluk Kıpçakçası: AḦ *buyruq* ‘ferman, emir’ (CAF. 24), BM *buyruq* ‘sipariş, komut’ (ZAJ. 14), LA *buyuruq* ‘Buyruk’ (HOUTSMA, 65), *buyruq* ‘prikaz, rasporyajenie’ [“Buyruk, emretme”] (KURYŠ. 101), Qaw. *buyruq* ‘Buyruk’ (TEL. 307), SSar. *buyruq* ‘emir’, *buyruq iyäsi* ‘hâkim’ (BODR. 236) | Ermeni Kıpçakçası *buyruḥ* ‘sipariş’ (TRYJ. 172), *buyruḥ et-* ‘buyurmak’ (DENY, Eph. 48), ‘buyurmak, hüküm sürmek, egemen olmak’ (TRYJ. 172), *buyruḥçi* ‘vices gerens’ (DENY, EPH. 48), *buyruḥçi, buruḥçi* ‘yöneten kişi, prens, hükümdar’ (TRYJ. 171) vb. Bu Türkçe oluşumlar çarpıcı benzerlikler, hatta Macarca *bíró* fiili ile de özdeşlik göstermektedir ‘Yargıç; Anayasa Mahkemesi veya bir devlet kurumunda yeterli güce sahip kişi; Yön veren kişi; Hükümet danışmanı’. Macar bilim insanları Macarca *bíró* kelimesinin “*bír-* filinin -ó son eki ile türetilmiş durum ortacı formu olduğu ve bir isim olarak kullanıldığı kanısındadırlar. Esas anlamı ‘güce sahip olan’ şeklide olabilir. Belirli bir uygarlık seviyesinin oluşturulduğu, genellikle yargı dağıtma hakkını içeren sosyal bir liderlik makamını anlatır. Kelimenin bir türevi olan ve zamanla daha

baskın hale gelen ‘ítélóbíró’ [hâkim] kelimesinin kökleri bunlardır” (TESZ. I, s. 305). Ancak belgeler *bíró* kelimesinin manasını tamamiyla açıklayabilecek *bír-* fiiline ait herhangi bir eski ya da güncel bir anlamı ortaya koymazlar. Diğer yandan bu Türkçe *buyur-* veya *buyruq*’tan türetilmiş olarak da incelenebilir. Bu sebeple büyük bir olasılıkla Macarca *bíró* kelimesi Macarca *bír* fiilinden türetilmemiştir, fakat Macarca kelime haznesine Eski Türkçe **buyruq* belki de **bïyruq* ya da **bíruq* kelimelerinin ödünç alınmasıyla münferit olarak girmiştir. (Bu konu burada daha detaylı ele alınamamaktadır, ancak başka bir yazıda açıklanacaktır.)

bír- fiilinin gelişiminin hem semantik hem de fonolojik yönleri onun yukarı da bahsedilen Türkçe kökeni bağlamında hataya yer vermeksizin açıklanabilir. Daha önce sıralanan anlamlar, temel mananın diğer tüm anlamların yerine geçen ‘bir şey üzerinde güç sahibi olmak, bir kişiyi gücü altında tutmak’ olduğunu göstermektedir (krş. TESZ. I, s. 304). Bu da ayrıca Türk eşdeğerlerinin esas anlamıdır. Temel anlamlarını uyuşmasının yanı sıra, aynı zamanda bazı ikincil anlamlar da benzerdirler: ‘biri veya biri üzerinde tahakkümü olmak; biri veya biri üzerinde hâkimiyeti olmak; ikna etmek, teşvik etmek, birini (bir şey yapması için) zorlamak vb. (yukarıya bakınız).

bír- kelimesinin kökeninin bu sebeple Eski Türkçe **buyur-*, veya **bïyur-* veya **bïyir-* formu (iki heceli bir kelime) olduğu varsayılmaktadır, fakat Karahanlı Türkçesi formu olan *bíruq* dolaylı bir **bír* (yani çok heceli) formunu oluşturabilse de, bu Macarca fiilin uzun ünlüsü bu çekime olanak vermez. **buyur-*, veya **bïyur-* veya **bïyir-* formlarından herhangi birinin hakkında varsayımda bulunmak mümkündür, çünkü *b-* (ve *y-*)’nin etkisi altındaki ilk hecenin dudaksız ünlüsünün düzleşmesi ya Macarca ya da Türk dilinin erken dönemlerinde ortaya çıkmış olabilir. Şöyle kelime çiftleri vardır: Macarca *bigyó ~ bogyó*, *bigyesz ~ bugyesz*, vb.; Türkçe Kzk. *bulay ~ bilay* ‘böyle’; Kzk. *bugav ~ Dobruca Tatarcası bigav*

‘prangalar’; Kzk. *bïyil* ‘bu yıl’ < *bu yıl*; Dobruca Tatarcası *bïyerde* ~ *bïyerde* ‘burada, bu yerde’ < *bu yerde* vb. Eğer **buyur-* formunun ödünç alındığı farz edilirse, Macar dilindeki gelişimi şu şekilde olmuştur. Önce **bïyur-*, daha sonra **bïyir-* > **bïyir-* > *bïr*; günümüz imlasıyla *bïr* şeklinde yazılır. Anılan sıraya göre bir ya da ikisi dışında, aynı aşamalar **bïyur-* veya **bïyir-* için de geçerlidir. Eski Türkçe **bïyur-* formunu ödünç almış olması daha mümkün görünmektedir. Bu form çok erken dönemden bu yana belgelenmiştir (krş. CLAUSON, *Etymological Dictionary*, s. 387-388). Ayrıca Rusça *birič*, *birjúč*, *bircij* ‘Tellal, Hükümet komutları habercisi, Mübaşir’ (Eski Rusça *biričb*, Ukraynaca *biryč*, Slovakça *birič* ‘Hafiyec, Mübaşir’, Çekçe *birič* ‘Tellal, Hizmetçi’, Yukarı Sırpça *bërc*, *bëric*, Aşağı Sırb. *bëric* ‘Hizmetçi, Mübaşir’; krş. M. Vasmer *Rusça Etimoloji Sözlüğü* I, [Heidelberg 1953], s. 87) Eski Türkçe *bïyuruwčï veya *bïyüwčï kelimelerinin türetiminden ödünç alınmış gibi görünmektedir. Bu hipotez Türkçe benzerlerinin genellikle *buqa*, *buğa*, *boğa* formlarını barındırdığı Macarca *bika* ‘boğa’ kelimesinin de Eski Türkçe *bïga (*buqa değil) kelimesinden geliştiği gerçeği ile de ayrıca kanıtlanmıştır (krş. TESZ. I, s. 299). Öyleyse *bïr-* fiilinin bu varsayılan gelişmesi şu şekildedir: Eski Türkçe **bïyur-* > **bïyir-* → Macar. **bïjir-* > *bïr* (i’nin damaksillaşması, -y- ara sesinin düşmesi ve iki i’nin uzatılması hakkında bk. Géza Bärzci, *Magyar hangtörténet*, Budapeşte 1958, s. 61, 101,136).

Hiç kimse günümüze kadar Türkçe *buyur-* fiilinin etimolojisini tanımlamış değil, ancak verilerin toplanması ve düzenlenmesi sağlanmıştır (krş. Martti Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki 1969, s. 87; Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, s. 387-8). Şu anki çalışma bu Türkçe kelimenin kökenini tanımlama amacı taşıdığı için en mümkün etimolojik açıklamanın kısa bir özetini yapmak yeterlidir. Türkçe *buyur-* fiili kadim bir Türkçe isim-fiil olan ve -(u)r son eki ile oluşan *buy kelimesinden

türetilmiş olabilir: ‘ihtiyaç, gereklilik; ilgi, ilgilenme; iş, mesele ve ‘gerekli olmak, istenmek; düşünmek, önemsemek, çalışmak, emek vermek’ (krş. Kırg. *buy* ‘hozjyaystvennie zabotı, jíteyskie dela’ [“ekonomik kaygılar, günlük şeyler”] KIRS 1965, s. 155]; Kzk. *buyim* ‘predmet potrebleniya, vsyakaya obrabotannaya veşç’ [“tüketim ürünü, işlenmiş her şey”] [KARS 1954, s. 112]) (krş. M. Räsänen, *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*, Helsinki 1957, s. 153-154). Fiilin esas anlamı büyük olasılıkla ‘birine göz kulak olmak, uyarmak, disipline sokmak; birini çalıştırmak’ biçimindedir. Bu son anlam daha sonraki ‘birisi/bir şey üzerinde gücü olmak; birisini/bir şeyi gücü altında tutmak’ anlamlarının temeli olabilir ki bunlar da devamında oluşacak tüm anlamların kaynağıdır. (Bu etimoloji daha sonra detaylı açıklanacaktır.)

tilt-

Eski Macarcadaki anlamı şunlardır: 1. 1195 civarı: ‘izin vermemek | yasaklamak, menetmek’; 2. 1372 sonrası/ 1118 civarı: ‘engellemek | alıkoymak’ (TESz. III, s. 919); günümüzdeki anlamı ise ‘(személy, illetve valamely erkölesi vagy jogi szabály, szokás a maga hatalma vagy tekintélye alapján) azr parancsolja vagy sugallja, hogy ne tegyünk valamit’ [(bir kişi veya ahlaki ya da hukuki yasa ve gelenek, gücü veya otoritesi sebebiyle) bir şeyin yapılmaması gerektiğini önerir veya emreder] (ÉRTSZ. VI [1962], s. 676). Kökenini ararken, *-t* son eki olmadan günümüzde artık kullanılmayan *til* başlangıç noktası olarak alınmalıdır. Eski Macarca fiil türetimleri veya gramer formları olan *tiluut*, *tyloeek*, *tiloógal*, *tylloth* ve isim türetimleri olan *tilos*, *tilalom*, vb. temel alınarak araştırmacılar *til*’in eski zamanlardaki anlamını ‘alıkoymak’ ya da ‘yasaklamak’ olarak tanımlamışlardır (krş. TESz. III, s. 919). Her ne kadar en sondaki anlam tüm veriler aksini gösterdiği için son derece kuramsal olsa da, *til* fiilinin nihai etimolojisi açıklığa kavuşturuluncaya kadar göz ardı edilemez.

Ayrıca Géza Bárczi “temel fiilin etimolojisi ile ilgili bilgi eksikliği durumunda anlamları tanımlamak pek mümkün değildir”, ve özellikle “yanlızca *til*’in etimolojisi anlamların tanımlanması için ipucu verebilir” görüşlerini savunmaktaydı (bk. Géza Bárczi, *Tilt: Magyar Nyelv* LXVII, s.70-71).

Pek çok araştırmacı bu kelimenin kökenini keşfetmek için çaba gösterilirse de, şu an kadar tatmin edici bir açıklama yapılamamıştır. Ármín Vámbéry *tilt* fiilini Uyg. *tit-* ‘yasaklamak, engellemek’ ve Çağ. *tüy-* ‘yasaklamak, durdurmak’ ile kıyasladığı için doğru bir yoldaydı, ancak bu yüzeysel fikrini detaylandırma hususunda başarısız oldu (bk. *Nyelvtudományi Közlemények* VIII, s. 180). J. Budenz kelimenin Fin-Ugor dillerindeki benzerlerini aramak için farklı kaynaklara başvurdu: Fince *sulke* ‘sınırlamak, tıkamak, engellemek’, Estonca *sulge-*, *sulgu-* ‘kapatmak, tıkamak, kapamak, set çekmek, yasaklamak, sarmalamak, sakinleştirmek’ vb. (bk. *Magyar-ugor összehasonlító szótár*, Budapeşte 1873-1881, s. 218). Ancak onun hipotezi fonetik tarihinin güncel bilgileri ışında incelendiğinde yanlıştır. Fiil formunu uzaklık gösteren *to- zamirinden (agy., s. 71-73) elde eden Géza Bárczi’nin açıklaması da savunulamaz. Tüm bu denemeler TESz’in girdisini şu beyana sınırlandırmaktadır: Ailenin temel kelimesi belirsiz bir kökendir ve şunu ekler *til* temel kelimesi “belki de *titok* [‘gizemli; açıklanamaz, esrarengiz görünümlü’] kelimesinin kökü ile aynıdır. Yani *ti-* (bk. agy. III, s. 919) ve her ne kadar *titok* kelimesi de belirsiz kökenli olarak düşünülse de, o Vogulca *tujt-*, *tōjt-* vb. ‘saklamak, sır saklamak’ kelimeleri ile bağlantılı olabilir. Bunlardan ikincisi Avesta dili (Zentçe) *tāya-* ‘gizleme’, *taya* ‘sır; hırsız; gizleme’ kelimeleri ile ilişkilidir [krş. agy. III, s. 927). (*titok* kelimesinin önerilen etimolojileri incelemek bu makalenin konusu değildir, daha öncekilerle çelişen yeni bir hipotez başka bir zaman ortaya sürülecektir.) Yukarıda belirtildiği gibi, kısaca özetlenen etimolojik denemelerin hepsi başarısız oldu, bu sebeple de bu kelimenin kökeni başka kaynaklarda aranmalıdır.

tilt- filinin *til-* kökü büyük bir ihtimalle Türkçe kökenlidir ve fetihten önceki Macarca kelime haznesindeki Türkçeden ödünç alınmış kelimelerdendir. En önemli Türkçe benzerleri şunlardır: Uyg. Tiş. *tīd-* ~ *tīd-* ‘zaderjivat’, uderjivat’, Med. ‘ostanavlivat’ (krovotečenie) [“alıkoymak, tutmak, kanmayı durdurmak”] (DTS 565-6) | Karahanlı Türkçesi *tīd-* ‘engellemek, mahrum bırakmak’ (BROCKELMANN, 205), ‘geri koymak, men etmek’ (ATALAY 120), *tīy-* ‘engellemek’ (BROCK. 206), ‘men etmek’ (ATALAY, 121), KB *tīd-* 1. ‘zaderjivat’, uderjivat’; 2. ‘ograniçivat’ [1. “alıkoymak, tutmak” 2. “kısıtlamak”] (DTS, 565) Har. Kuṭb *tīd-* ‘powstrzymać, wstrzymać, przeskodzić’ [“alıkoymak, tutmak”], *tīy-* ‘powstrzymywać, wstrzymać’ [“tutmak, alıkoymak”], (ZAJ. 192), NeFe. *tīy-* ‘uderjivat’, sderjivat’ [“alıkoymak, tutmak”] (FAZ. II, 395) | Kumanca: CC *tīy-* ‘engellemek, alıkoymak’ (GRÖNB. 261); Memluk Kıpçakçası: TZ *tīy-* ‘geciktirmek’ (ATALAY 257), SSar. *tīy-* ‘geri çekilmek, durmak’ (BODR. 400), IM *tīy-* ‘yasak etmek, men etmek’ (BATTAL 73); Ermeni Kıpçakçası (*tīy-*), *tīy-* ‘reddetmeyi bırakmak’ (DENY, Eph. 75) | Dobruca Tatarcası *tīy-* ‘geri çekilmek, durmak’, Kar. *tīy-* 1. ‘prekraşçat’, ostanavlivat’; 2. ‘lişat’, otkazivat’, otnimat’; 3. ‘otgovarivat’, uderjivat’, ne dopuskat’; 4. ‘ukoryat’, uprekat’, uveşçevat’; 5. ‘nakazivat’, sajat’ 6. ‘uniçtojat’; 7. ‘zastavljat’ zamolçat; uspokaivat’; 8. ‘zatıkat’ [1. “durdurmak” 2. “yoksun bırakmak, geri çevirmek, almak” 3. “önlemek, tutmak, vazgeçirmek” 4. “azarlamak, sitem etmek, öğüt vermek” 5. “cezalandırmak, bindirmek” 6. “yok etmek” 7. “sessizliği sağlamak, sakinleştirmek” 8. “kalafatlamak”] (KRPS 1974, 556.), Nog. *tīy-* 1. ‘unimat’, ukroşçat’, sderjivat’, uderjivat’; 2. ‘zapreşçat’, vospreşçat’ [1. “evcilleştirmek, tutmak, caydırmak” 2. “yasaklamak, mahrum etmek”] (NRS 1963, 377), Kar. *tīy-* ‘alıkoymak, karşı koymak, defetmek, yatıştırmak’ (PRÖHLE, 138), Kar-Balk. *tīy-* ‘uderjat’, zaderjat’, sderjat’, vosprepjatstvovat’, zapretit’ [“önlemek, yasaklamak, kısıtlamak, gözaltına, dizginlemek”] (RKARBALS 1965, 84, 172, 184, 568, 652), Balk. *tīy-* ‘tutmak, alıkoymak, ket vurmak,

engel olmak, izin vermemek' (PRÖHLE, 260), Kaz. Tat. *tij-* 'alıkoymak, uzak tutmak, kontrol altında tutmak' (BÁL. 113), 1. 'zapreşçat', zapretit', vospreşçat', vospretit'; 2. 'obuzdyvat', obuzdat', unimat', unjat', sderjivat', uderjivat', uderjat', ukroşçat', ukrotit' [1. "yasaklamak, mahrum etmek" 2. "frenlemek, önlemek, basmak, tutmak, dizginlemek, evcilleştirmek"] (TARS 1966, 565), Başk. *tij-* 1. 'unimat', unjat', ukroşçat', ukrotit', sderjivat', sderjat', uderjivat', uderjat' kogo-çto; 2. 'zapreşçat', zapretit', vospreşçat', vospretit' çto [1. "(bir şeyi, birini) basmak, uysallaştırmak, evcilleştirmek, tutmak, tutmak, dizginlemek, caydırmak, sıkı tutmak" 2. (Bir şeyi) Yasak getirmek, yasaklamak, mahrum etmek"] (BRS 1958, 559), Kkalp. *tij-* 'uderjivat'; zatıkat', vtıkat'; proedolevat' ["tutmak, kalafatlamak, yapışmak, üstesinden gelmek"] (BASK. Ka. I, 388), 'zapreşçat', nedozvoljat', uderjivat' ot çego-l. ["(Bir şeyden) yasaklamak, caydırmak] (KKRS 1958, 666), Kzk. *tij-* 1. 'zapreşçat'; 2. 'priostanovit', uderjat' ["yasaklamak, askıya almak, tutmak"] (KARS 1954, 354), 'tüyim saluw, qoydiruw, ruqsat etpew' (OTTS 1961, II, 397), Kırg. *tij-* 'zapreşçat', uderjivat' ["yasaklamak, tutmak"] (KIRS 1965, 798) | Özb. *tij-* 1. 'uderjivat', sderjivat'; 2. 'utihomirivat', unimat'; obuzdıvat', ukroşçat'; 3. 'zapreşçat' [1. "gecikmek, tutmak" 2. "sakinleştirmek, frenlemek, evcilleştirmek" 3. "yasaklamak"] (URS 1959, 428) | Kmd, Tel. *tj-* ' tutmak, uzak tutmak, anlamak, içeri almamak, izin vermemek, yasaklamak, uyarmak, suçlamada bulunmak' (RADL. III, 1345), Sag. *tis-* 'sakinleşmek, tutmak, uzak tutmak' (RADL. III, 1336) | Çuv. çar- 1. 'ostanavlivat', zaderjivat'; zagorajivat', pregrajdat' put'; 2. 'meşat', prepjatstvovat'; 3. 'raznimat', unimat'; 4. 'utoljat', oslabljat', uspokaiwat'; 5. 'zapreşçat', vospreşçat', nalagat' zapret'; 6. 'obtvat', prerivat' [1. "durdurmak, geciktirmek, engellemek, yolu engellemek" 2. "önlemek, müdahale etmek" 3. "çekip ayırmak" 4. "yatıştırmak, gevşetmek, güvence vermek" 5. "izin vermemek, mahrum etmek, yasaklamak"] (ÇRS 1961, 524) vb.

Uyg. Tiş. *tidil-*; Yüan *tidil- tutul-* ‘zaderjivat’sya, uderjivat’sya’ [“oyalanmak, kaçınmak”] (DTS, 565-566) | Karahanlı Türkçesi *tidil-* ‘engellenmek’ (BROCKELMANN, 205), ‘kaçınmak, çekinmek, alıkoymak, engel olmak’ (ATALAY, 120) | Har. Kuṭb *tüyil-* ‘być przeskodzonym; przestać, zaprzestać; zamilknać’ [“engellenmek, son verilmek, durdurulmak, sessiz olmak”] (ZAJ. 192) | Kumanca: CC. *tüyil-* ‘(engellenmek), sona ermek’ (GRÖNBECH, 261); Ermeni Kıpçakçası *tüyil-, tүйl-* ‘durmak; sessizleşmek’ (TRYJ. 767), ‘cesser’ (DENY, Eph. 75) | Dobruca Tatarcası *tüyil-* ‘alılıkoyulmak, zapt edilmek; engellenmek’, Kar. *tüyil-* 1. ‘utihat’, uspokaivat’sya; prekraşçat’sya, perestavat’; 2. ‘molçať, bezmolvstvovat’; 3 ‘stat’, ostanovit’sya; 4. ‘otstupat’sya, otreşat’sya; 5. ‘jdat’; 6. rasseivat’sya’ [1. “çökmek, sakin olmak, durdurmak, son vermek” 2. “sessiz kalmak, sessizliğini korumak” 3. “olmak kalmak” 4. “caymak, vazgeçmek” 5. “beklemek” 6. “dağıtmak”] (KRPS 1974, 556), *tüyil-* 1. ostanavlivat’sya, prekraşçat’sya, perestavat’; 2. ‘jdat’, nadeyat’sya’ [1. “durdurmak, engel olmak, son vermek” 2. “beklemek, umut etmek”] (KRPS 1974, 527), Nog. *tüyil-* 1. ‘zapreşçat’sja, ne dozvoljat’sja; byť zapreşçennym, nedozvolennym; 2. ‘sderjivat’sja’ [“1. Yasaklanmak, kanunsuz, yasa dışı olmak” 2. “kendisini tutmak”] (NRS 1963, 374), Balk. *tüyil-* ‘durdurulmak, alılıkoyulmak, engellenmek, sona ermek’ (PRÖHLE, 260), Kaz. Tat. *tüyil-* ‘kişinin kendini geri tutması, kaçınmak’ (BÁL. 113), 1. ‘zapreşçat’sya’, 2. ‘vozderjivat’sya; uderjivat’sya’ [1. “yasaklamak” 2. kaçınmak, uzak durmak”] (TARS 1966, 560-1), Başk. *tüyil-* ‘sderjivat’sya, sderjat’sya’ [“kendisini tutmak”] (BRS 1958, 559), Kkalp. *tüyil-* ‘ostanavlivat’sya, prekraşçat’sya’ [“(iş) engellemek, durdurmak”] (BASK, Ka. I, 388), ‘zapreşçat’sya, nedozvolyat’sya; bıt’ zapreşçennım, nedozvolennım’ [“Yasaklanmak, kanunsuz, yasa dışı olmak”] (KKRS 1958, 667), Kzk. *tüyil-* 1. ‘zapreşçat’sya, uderjat’sya; 2. ‘priostanovit’sya; perestat’, prekraşçat’sya’ [1. “yasaklanmak, tutulmak” 2. “askıya

alınmak, durdurulmak, sonlandırılmak”] (KARS 1954, 353), Kırg. *tıyıl-* 1. ‘zapreşçat’sya’; 2. ‘uspokoit’sya, prekratit’sya’ [1. “yasaklanmak” 2. “sakinleşmek, durdurulmak”] (KIRS 1965, 789) | Özb. *tıyıl-* 1. ‘vozderjivat’sya; uderjivat’sya; sderjivat’sya’; 2. ‘prekraşçat’sya, priostanavlivat’sya; stihat’, utihomirivat’sya; issiyakat’ [1. “kaçınmak, sakınmak, kendini tutmak” 2. “durdurmak, ara vermek, gevşemek, sakinleşmek, tükenmek”] (URS 1959, 428) vb.

Uyg. Çuast. *tıdın-* *tutun-* ‘uderjivat’sja’ (DTS, 566) | Karahanlı Türkçesi *tıdın-* ‘kendini engelleyebilmek’ (BROCKELMANN, 206), ‘kaçınmak, esirgenmek, yasak edilmek’ (ATALAY 120), KB *tıdın-* 1. ‘zaderjivat’sya, uderjivat’sya’; 2. ‘ograniçivat’sya’ [1. “oyalanamak, kaçınmak” 2. “sınırlandırılmak”] (DTS 566) | Kar. *tıyın-* 1. ‘ostanavlivat’sya, prekraşçat’sya, perestavat’; 2. ‘jdat’, nadeyat’sya’ [1. “sonlandırmak, durdurmak, son vermek” 2. “beklemek, umut etmek”] (KRPS 1974, 556) | Şor. Sag. *tızin-* ‘alıkoymak, denetlemek, tahammül etmek’, Sag. *tıstan-* ‘bir şeyden kaçınmak, kendinden uzak tutmak’, Koib. *tıstan-* ‘dayanmak, tahammül etmek, sabretmek’ (RADL. III, 1337) | Çuv. çarın- 1. ‘ostanavlivat’sya’; 2. ‘pristavat’, priçalivat’; 3. ‘prerivat; prekraşçat’; priostanavlivat’; 4. ‘prekraşçat’sya, zakançivat’sya’; 5. ‘vozderjivat’sya, uderjivat’sya’; 6. ‘perestavat’, prohodit’, prekraşçat’sya’; 7. ‘smolkat’, zatihat’; unimat’sya’ [1. “sonlandırmak” 2. “taciz etmek, yaklaşmak” 3. “yarıda kesmek, sonlandırmak, askıya almak” 4. “ara vermek, mola vermek” 5. “kaçınmak, kendisine engel olmak” 6. “durdurmak, yavaş yavaş geçmek, son vermek” 7. “çökmek, zayıflamak, yatışmak”] (ÇRS 1961, 525) vb.

Kar. *tıyilt-* ‘zastavit’ molçat’; uspokoit’ [“baskılamak, sessiz kalmak, yatıştırmak”] (KRPS 1974, 556), ‘razı olmak’ (Kow. 272), Kırg. *tıyilt-* ‘ponud. ot *tıyıl-*’ (KIRS 1965, 789) vb.

Macarca *tilt* fiili veya onun kökü olan *til*, Eski Türkçe'den ödünç alınan **tīyil-* 'bir şeyden alıkoyulmak, bir şeyden kaçınmak, yasaklanmak' filinden türemiştir. *tīyil-*'in *i*'leri Macarcada damak sessizi haline gelmiştir. Daha kesin konuşmak gerekirse ünlülerin değiştirilmesiyle damaksız *i*'ler olmuşlardır. Kısa ünlülerin iki heceli kelimesi ara ses olan *-y-*'yi düşürmüştür, bu sebeple de uzun bir ünlü ile çok heceli hale gelmiştir ve sonrasında da uzun sesli daha basit bir form üretmek için kısalmıştır. Ettirgen son ek *-t* pasif-reflektif fiil **til*'e eklenmiş, *-lt-* ünsüz kümesi *i*'nin kısaltılmasının hızlanmasına yardım etmiş ve *tilt* ile benzer olan *tilos*, *tilalom* kelimeleri de *til* dışında *tilos*, *tilalom* formlarında sabitlenmiştir. Eski Türkçeden elde edilen bu etimoloji ispat edilebilir ve önemli kronolojik ve kelime tarihi kanıtları ile desteklenebilir. Kelimenin ilk Macarca kaydı 1195 tarihindedir ki bu da kendi başına kelimenin yaşını hakkında ikna edici bir kanıtın doğrudan bilgisidir. Ayrıca dolaylı bir vasıfla onaylanmıştır: *til*, *tilt* kelimeleri geniş bir aileye, çok sayıda tüetime ve çeşitli anlamlara sahiptirler. Bunlar kelimenin yaşını dolaylı olarak gösterirler. Ancak, Türkçe fonoloji tarihindeki bir probleme bu etimolojide rastlanabilir. Türkçe eşdeğerler listesinde kelimenin kökeni **tīyil* olarak verilse de, yani *-y-* içerse de, en eski veri *-d-* peltek diş ünsüzünü içermektedir. Türkçe fonoloji tarihi ile ilgilenen bazı araştırmacılar mevcut tarihî materyallerin ışığında *-d- > -y-* değişimi veya eğiliminin 10. yüzyıl civarında ortaya çıktığını varsaymışlardır. Ancak bu tarih oldukça kuramsaldır ve büyük ihtimalle Eski Türkçeye ait dilbilimsel materyallerin ilerleyen zamanlarda keşfiyle değiştirilecektir. Eski Türkçe kökenli Macarca *til*, *tilt* kelimeleri her halükarda yeni keşfedilen çok önemli Türkçe tarihî belgelerin yalnızca ilkidir. Öyleyse *tilt* kelimesinin gelişimi şu şekildedir: Eski Türkçe **tīyil-* → Macar. **tijil* > **til* > *til* (+ *-t*) > *tilt*. Bu Macarca kelimenin anlamları ve tüetimleri Türkçe karşılıklarıyla tamamen eşleştiği için uzun bir semantik açıklama gereksizdir.

**buyur-* veya **büyür-*'dan türetilmiş *bír* ve **tüyil-*'den gelen *til* (*tilt*) kelimelerinin fonetik formlarının değişimi ve gelişimi pek çok noktada aynıdır. *-uyu-* > *-iyu* → > *-iyi-* değişiminden sonra (krş. Macar. Bihar bölgesinde *sílik* 'seyreltilmiş olmak', *sílt* 'seyreltmek' anlamına gelir ~ Türkçe, Kzk. *suyil-* 'razjiját'sja; stanovit'sja redkim' [süzülmek, seyrek hale gelmek"] anlamındadır [KARS 1954, p. 322]. Ancak, Tisa nehri ötesinden gelen Macarca *szujok* 'ince, seyreltilmiş', *szújul* 'seyreltilmiş/inceltmiş olmak', *szujkol* 'inceltmek/seyreltmek" anlamındadır). Fonolojik açıdan *bijir'in gelişimi *tijil ile aynı aşamaya denk gelir, her ikisi de benzer şekilde gelişmiştir. Tek uyumsuzluk *bír* fiili *tilt* fiilinin köküne benzer şekilde yani *til* olarak bir son ek olmadan kendi köküyle kalmıştır, ancak bunlardan ikincisi, türemiş kısa şekilleri dışında, artık kullanılmamaktadır. Örneğin Macar dilinin sözlü sistemi içine düzenli şekilde uyum sağlayan ettirgen *-t*'li *tilt* formu bu köke tutunmuştur. (Türkçe *tíd-* ~ *tüy-* ve *tídil-* ~ *tüyil-* kelimeleri için bk. M. Räsänen, agy., s. 477; Sir G. Clauson, agy., s. 450, 456)".

“Edebiyat Bilgileri” Kitaplarında Kafiye Meselesi

Kâzım YETİŞ*

Özet: Kafiye, özellikle klâsik şiirin temel unsurlarından biridir. İslâm öncesi Türk şiirindeki kafiye anlayışı halk şiirinde gelişerek devam eder. İslâmî devirde Arapların “ulûm-ı edebîyye”sinin bir kolu olan “fenn-i kafiye” bizim şairlerimiz tarafından da kullanılmıştır. Ayrıca “edebiyat bilgileri” veren kitaplarda da az veya çok Arap edebiyatındaki kafiye anlayışı nakledilmiştir. “Abes-muktebes” meselesinden sonra bu anlayıştan yavaş yavaş uzaklaşmış, kafiye basitleştirilmiş ve gruplandırılmıştır. Fakat 1980’li yıllarda bu gruplara, kafiye anlayışına uymayan bir yaklaşımla yeni gruplandırmalar eklenmiştir. Üstelik bu, yaygınlaşmaya da başlamıştır. Bu uygulama ve gruplandırmanın doğru olmadığı açıktır.

Anahtar Kelimeler: *Edebiyat bilgileri kitapları, Türk şiiri, kafiye*

Issues of Rhyme in “Literature Information” Books

Abstract: Rhyme is especially one of the basic elements of classical poetry. Understanding of rhyme in pre-Islamic Turkish poetry continues developing in the folk poetry. In Islamic period, “fenn-i kafiye” (science of rhyme) which was a branch of “ulûm-ı edebîyye” (Arabs literary sciences) was also used by our poets. Also in books containing literature information, understanding of rhyme in Arabic literature was transferred more or less. After “abes-muktebes” problem, slowly moved away from this understanding, rhyme was simplified and grouped. But a new groupings that do not comply with an approach to understanding the rhyme was made to these groups in the 1980s. Moreover, it has started to become widespread. It is clear that, this application and grouping is not true.

Keywords: *Literature Information Books, Turkish poetry, rhyme*

Klâsik anlayışta manzume için “mevzun ve mukaffa söz” tarifi yapılır. Gerçi XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kafiye anlayışı değişmiştir. Bugün şiirler daha çok kafiyesiz olmaktadır. Bununla beraber kafiye her zaman var olmuştur ve olacaktır. İslâm öncesi Türk şiirinde de bulunan kafiye, Arap edebiyatının etkisi ile İslâmî devir Türk şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Araplarda “ulûm-ı edebîyye”nin bir

* Prof.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kazimyetis@aydin.edu.tr

maddesi olarak yerini alan kafiye konusuna Türk yazarları, başlangıçta yeterli ilgiyi göstermemişlerdir. XVI. yüzyılda yazılmış bir Kavâid-i Şi’riyye risalesinde kafiye sadece tarif edildiğini görürüz. İlk olması bakımından bu tarifi buraya alalım: “Kafiye diyü şî’rûn âhiri kankı harf üzerine binâ olunurisa ana dirler ve andan sonra gelen lafzlara redif dirler” (Yetiş 2006: 123). *Bahru’l-Maarif*’teki kafiye bahsi, tariften sonra kafiye iki türlü olduğu ifade edilir, bunların aslî ve ma’mûlî olduğu belirtilir. Sonra da mevsûle, mukayyede, mutlaka, mücerrede, müessese, müreddefe gibi çeşitlerinden söz edilir (Güleç 1997: 40-43).

Rüşdiye öğrencilerinin seviyesine göre yazılan *Mi’yâru’l-Kelâm* (Yetiş 2006: 65-66)’da kafiye “Ebyât ve eş’ârın ahirlerinde tekerrürü lâzım gelen hurûf-ı ahîrenin harekât ve sekenâtta ittihat ve ittifakına denilir ki iki nevdir. Kafiye-i mücerrede, kafiye-i mürekkebe.” Sonuncusunun mürdefe, müessese, mukayyede kısımlarına ayrıldığı belirtilir. (Selim Sabit 1287(=1870): 25 vd.)

Türk edebiyatında kafiye bir bütün olarak ele alan ilk kitap denilebilir ki Ahmet Hamdi’nin *Teshîlü’l-Aruz ve’l-Kavâfi ve’l-Bedâyi*’sidir. (Yetiş 2006: 66-67) Kitabın ikinci kısmı kafiye tahsis edilmiştir ve 51 sayfadır. Kitap şu fasıllardan meydana gelir.

Fasıl 1. Hurûf-ı Kafiye ve Esâmi ve İştikakâtı Beyanındadır. Hurûf-ı kâfiye dokuzdur: Revi, ridf, kayd, te’sîs, dahîl, vasl, hurûc, mezîd, nâyir.

Fasl 2. Kafiye Harekâtı Beyanı. Harekât-ı kafiye altı adet olup ress, işbâ’, hazv, tevcih, mecrâ, nefâz.

Fasl 3. Şiirin Kâffe-i Kafiyelerinin Adedi 5 kısımdır. Müttekâvis, müterâkib, mütedârik, mütevâtir, müterâdif.

Fasl 4. Kafiye Uyûbu ve Evsâf-ı Nâ-Makbûlî Beyanındadır (Ahmet Hamdi 1289(=1872): 1-53).

Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ* (Yetiş 2006: 67-68) adlı kitabının ikinci cildinde kafiyenin mücerrede ve mürekkebe olarak ikiye ayrıldığı söylenir ve ikincisinin mürdefe, müessese ve mukayyede olarak kısımlandırıldığı eklenir (Süleyman Paşa, c. 2 (1289(=1872): 96).

Ali Cemalettin, *Arûz-ı Türki* (İlm-i Kavâfi, Sanâyi-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî) (Yetiş 2006: 67-68) adlı kitabının ikinci kafiye bölümünde kafiye tarif edildikten sonra kafiyenin bir harf olduğu bu harfe de revî dendiği ifade edilir, sonra da revî dahi mukayyede ve mutlaka olmak üzere iki nevidir denir. Ayrıca “revinin ma-kabli itibariyle ya “mürdefe” veya “müessese” veya “mücerrede” ve mâ-ba'di itibariyle “mevsûl” olduğu söylenir ve bunların üzerinde ayrı ayrı durulur. Bundan sonra kafiye harflerine göre bir değerlendirme yapılır (Ali Cemalettin 1291(=1874-1875): 106-113).

Kafiye üzerinde en önemli bilgileri veren Muallim Naci, bu konuya *Istilahât-ı Edebiyye*'de 57 sayfa ayırır (Yetiş 2006: 82-83; Muallim Naci 1307(=1890): 65-121). Naci'nin tanımı kendinin de ifade ettiği gibi karışık olmakla beraber öncekilerden daha kuşatıcıdır. Buna göre kafiye, hem lafız hem anlam yönüyle veya yalnız lafız yönüyle veya yalnız anlam bakımından farklı kelimelerin mısra veya beyit sonlarında tekrarlanmasıdır. Mevzûn/meftûn birinciye, lisân/zebân ikinciye örnektir. Çünkü bu ayrı iki kelimenin anlamı aynıdır. Bâz/bâz üçüncüye, çünkü bu aynı şekilde yazılan iki kelimeden biri “açık” diğeri “doğan kuşu” anlamındadır, misal gösterilir. Yazar örneklerle bunları açıklar, sonra kafiye harfleri başlığını koyar ve sırasıyla bunları sıralar: Revî, te'sîs, dahîl, ridf, kayd, vasl, hurûc, mezîd, nâire. Bunların her birini ayrı ayrı açıklayan yazarımız “Mûlahaza-i Mahsusa” başlığını koyar ve “Zann-ı âcizaneme göre reviden sonra her ne gelirse redif addolunmak evlâdır” diyerek redif meselesini ayrıntılı bir şekilde irdeler. Bundan sonraki başlık “Hatekât-ı Kafiye”dir ve bunlar ress, işbâ', hazv, tevcih, mecrâ, nefâz olarak sıralanır ve

her biri ayrı ayrı açıklanır. Yazarımız kafiyeyi takti itibariyle de müterâdif, mütevâtir, mütedârik, müterâkip, mütekâvis şeklinde sınıflandırır. Kafiye kusurları üzerinde de duran Naci, kafiyeyi bir de ma'mûl, gayr-i ma'mûl diye gruplandırır. “Zü-kafiyeteyn” terimini açıklar ve buna bağlı olarak “zü'l-kavâfi” terimi anlamlandırılır. Bu konunun son başlığı “Kafiyeye ait bazı mülahazât-ı mahsusâ”dır.

Ali Nazima'nın *Muhtıra-i Belagat* kitabında kafiye, “beyitlerin sonunda tekerrür eden harf” diye basit bir şekilde tarif edilir ve mücerrede, müreddefe, mukayyede olarak üç çeşidi tarif ve örnekleri ile açıklanır. “İhtar” notu ile bir de kafiye-i müesseseden söz edilir (Yetiş 2006: 83; Ali Nazima 1308(=1890): 30-33).

Mehmet Rifat'ın *Mecamiü'l-Edeb*'inin altıncı kitabı olan “Fenn-i Kâfiye”de kafiye tariften sonra önce mücerrede ve mürekkebe kısımlarına ayrılır. İkincisi de ayrıca müreddefe, müessese, mukayyede diye gruplandırılır ve ayrı ayrı açıklanır. Sonra da gruplarına göre birbiri ile kafiye olacak kelimeler sıralanır (Yetiş 2006: 84-85; Mehmet Rifat 1308(=1891): 51-127).

Aranırsa başka kitaplarda da kafiye konusu bulunabilir. Nitekim sırf bir örnek vermiş olmak için bir de “*Usûl-i İnşâ ve Kitâbet*” (Mehmet Tevfik 1309(=1891): 214-217) kitabını ele alalım. Mehmet Tevfik, kafiyeyi “Mısralarla beyitlerin ahirinde veya ahiri menzilesinde bulunan yerlerdeki huruf-ı mütekerrenin harekât ve sekenâta ittifak ve ittihadına kafiye denir.” diye tarif eder. (Mehmet Tevfik 1309(=1891): 214) Sonra da ayrı ayrı mücerrede ve mürekkebe kısımlarından söz eder. Bahsin sonundaki şu cümle bizim için önemlidir: “Kafiyenin daha birçok teferruatı varsa da dersimizde bu kadarlık zikri kâfidir” (Mehmet Tevfik 1309(=1891): 217).

Biz bu noktadan hareket ederek bir değerlendirme yapacak olursak XX. yüzyıl başlarına kadar edebiyat bilgileri alanında yazılmış bütün kitaplardaki kafiye konusu tarif ve gruplandırma hemen hemen aynıdır. Kafiye genellikle ikiye ayrılır, bazıları adlandırmayı kafiye harflerinin kelimenin içindeki yerlerine göre yaparlar. Kafiye oluş, mısra sonundaki kelime ve kafiye olan kelimenin sonundaki seslerin şekil/harf ve anlamına bağlıdır. Ayrıca belirtelim ki kitaplarımızın hemen tamamı Ulûm-ı Arabiyye veya ulûm-ı edebiyeye denilen bilimlerin bir şubesi olan “ilm-i kafiye” veya “fenn-i kafiye” diye adlandırılan bahsi Türkçeye naklederler. Dolayısıyla eskiden beri var olan Türk şiirindeki kafiye anlayışı genellikle sadece halk edebiyatında devam etmiştir. Daha açık ifade edersek Servet-i Fünun’a takaddüm eden günlerde kullanılmaya başlanan ifadesi ile “kafiye göz içindir” “kulak için” değildir anlayışı ancak tartışmaya açılır. Eskiden beri var olan, halk edebiyatında kullanılan ve klasik şiirde örneklerine rastlandığı zaman kusurlu kafiye denen “kulak için kafiye” Tanzimat’tan sonra aydınların yazdığı şiirlerde yaygınlaşmaya başlar. Bilindiği gibi “abes/muktebes” meselesi olarak edebiyat tarihimize mal olan “kafiye kulak içindir” anlayışı gittikçe yaygınlaşacaktır. Bunun kafiye çeşidi ile ilgisi, artık kafiye harflerinin klasik anlayışta olduğu gibi çeşitlendirilemeyeceği vakıasıdır. Nitekim Reşit, *Nazariyyât-ı Edebiyye*’sinde kafiye grublandırmaz. Yazar, “İki veya daha ziyade mısraların lafız ve manası müttehit aynı kelime veya edat olmayan, son hecelerinin hareke itibariyle mütecanis ve en nihayetdeki harflerin tasavvutça müttehit olmasına kafiye” dendiğini söyler. Ona göre “mısraların son kelime veya heceleri aynı cinsden ise kafiye ondan evvel gelen hecelerde aranır.” Böylece kafiyenin hem kulak için olduğu hem de harfe değil heceye de bakılacağı vurgulanmış olur. “Kudema indinde kafiye ve aksamı da “fenn-i kafiye” namıyla bir fenn-i mahsus addolunarak türlü türlü taksimata tâbi tutulmuş ve birçok isimler de verilmiş ise de burada ittihaz olunduğu gibi

kafiyenin mahiyeti bir harf yerine bir heceye irca edince ne o taksimata mahal kalır, ne de birçok iştilalata” (Yetiş 2005: 92-94; Reşit 1328: c. 1, 101 vd.). Böylece klasik daha doğrusu Araplardan gelen kafiye anlayışı edebiyat nazariyesinde de terk edilmiş olur.

Tahirülmevlevi, *Tedrisâ-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım* (Yetiş 2006: 96; Tahirülmevlevi 1329: 45 vd.) adlı eserinde kafiye tanımlarından sonra verdiği örnekleri açıklar. Şu dikkatini buraya alalım: “Üdebâ-yı hazıra “kafiye, sem içindir” diyerek hudud-ı kafiye genişletmeye çalışıyor ve gittikçe te’min-i muvaffakiyet ediyor. Bu teşebbüs, teshil-i nazma medar olduğu cihetle hoş görülmelidir.” Birkaç satır sonra da “Kudemâ-yı şüara, kafiyenin terettüp ettiği hurufun beherine bir isim vermiştir. Fakat zihni işgal ve fehmi işkâl etmekten başka faidesi olmayan bu isimlerin hepsini bellemeye hacet yoktur” der.

Köprülüzade Mehmet Fuad ile Şahabettin Süleyman’ın beraber yazdıkları *Malûmât-ı Edebiyye*’de kafiyenin daha çok şiire ahenk ve intizam bakımından kazandırdıkları üzerinde durulur. Onlara göre kafiye konusunda eskilerin yaklaşımı doğru değildir. “Kafiyenin sem için olduğu, mahreçleri yekdiğerine karîb lafızlardan kafiye teşkil edilebileceği hakikati uzun müddet kabul edilmemiş ve binaenaleyh kafiye zarureti şairlerin fikir ve hislerini kemâl-i samimiyetle tebliğ edebilmelerine her zaman büyük bir mania teşkil eylemişti. Garbın eşkâl-i cedide-i nazmiyyesini iktibas ettikten sonra kafiye hakkındaki efkâr-ı bâtila-i kadîmeye riayetin lüzumsuzluğu, mazarratı bitabi anlaşıldı; ve nihayet Üstat Ekrem “Kafiye sem içindir” kaide-i umumiyyesini vaz ederek, bu kaide-perestişkârân-ı an’anâtın bütün muhalefetlerine rağmen-umumiyyetle kabul ve tatbik olundu”. (1330:c.1, 101)

Böylece Cumhuriyet’e takaddüm eden günlerde kafiye konusu basitleştirilmiştir. Bu klasik anlayışın son örneklerinden

biri yine Tahirülmevlevî'nin *Edebiyat Lügatı*'dır. Yalnız burada bir noktaya dikkat çekmeliyiz. Tahirülmevlevî kafiye tarifini “Son harf ve harekeleri birbirine uygun olan”¹ (1973: 77) diye oldukça basitleştirir. Örneklerden ve revî ile redifî açıkladıktan sonra “Tam ve yarım kafiye” ara başlığı konur. “Revi harfleriyle onların harekeleri, yani okunuşları birbirine uygun kelimelerden yapılmış kafiyelere “tam” vasfı verilir. Bir de “yarım kafiye” vardır ki Frenklerin “assonant” dedikleri hafif benzeyiştir. Faruk Nafiz Bey'in:

Birdenbire sıyrıldı gözümde çözülen bağ
Bir hatıranın dağdaki yâdıydı bu menba'

Beytindeki “bağ” ve “menba'” kelimelerinden kafiye yapılması gibi.

Eskiden yarım kafiyeler, mâni, koşma ve saire gibi halk manzumelerinde bulunurdu (1973: 78).”

Tahirülmevlevî'nin bu ayırımı ve buna bağlı olarak yaptığı tarifler pek uygun olmamakla beraber eski anlayıştan ayrılma biraz daha ileri gitmektedir. Bununla beraber Tahirülmevlevî kafiye ile ilgili ve eskilerde geçen diğer bilgi ve terimleri kitabına almaktan çekinmez. Bu konuda daha önce söylediklerinin hilafına bu bilgileri vermesini eserinin sözlük olmasına bağlayalım.

Kafiye konusunda Yahya Kemal, 1922'de bir yazı yayımlar. (“Kafiye”, *Dergâh*, 20 Ocak 1338; Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul, 1990, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, s. 127-136) Aslında bu yazıyı ve şairimizi veya genel manada kafiyeye yaklaşımı ayrı bir yazıda ele alacağız. Fakat burada şu kadarını söyleyelim. Yahya Kemal “kafiye kulak içindir” anlayışını benimser ve Recaizade'nin bu konudaki hizmetini hayırla anar.

¹ Kitabın ilk baskısı 1936'dır.

Bir ders kitabı olan Ali Canip’in *Edebiyat* (1926: 11) kitabında “Nesir –Nazım” genel başlığı altında verilen nesir ve nazım parçalarından sonra nesir ile ilgili bilgileri nazımla ilgili mısra ve vezin terimleri daha doğrusu nazmı nazım kılan özellikler söz konusu edilir ve bu çerçevede “..mısraların son kelimelerindeki sada benzeyişine “kafiye” derler” açıklamasında bulunulur. “Bir kelime başka bir kelimeyle kafiye yapılabilmek için o iki kelime birbirinin aynı olmalıdır. Fakat lafzan bir görüldüğü halde aralarında manaca fark olursa o zaman böyle kelimelerden kafiye teşkil edilebilir.

İsterim haftada nâme bu yaz
Yazacaksan dediğim veçhile yaz.

beytinde-iki mısraa birden “beyit” derler-“yaz”lar kafiye dir. Çünkü birincisi mevsim manasınadır, öteki yazmaktan emr-i hazırdır.

Bazen kafiyelerden sonra bir veya birkaç kelime tekrür eder.

Şair dolu, ozan yok,
Altın destan yazan yok
Son ozan ölse bile
Mezarımı kazan yok.

parçasında “ozan, yazan, kazan” kafiyelerinden sonra gelen “yok” kelimesi gibi. Buna redif derler.

Bizim eski şairlerimiz, kafiyelerini göze nazaran aralarında benzeyiş görülen kelimelerden yaparlardı. Meselâ

Mâderle peder olup bahâne
Sevk etti kazâ beni cihâne

beytindeki “bahâne” ile “cihâne” gibi. Yeni şairler kafiyelerini kulağa nazaran aralarında sada benzeyişi işitilen kelimelerden seçiyorlar:

Yerler esen rüzgâra diyordu: “bir yudum su
Ey bilinmez illerin dinlenmeyen yolcusu!”

beytindeki “su” ile “yolcusu” gibi.” Görülüyor ki kafiye son derece basitleştirilmiştir.

Konuyu kronolojik olarak devam ettirmek bakımından bir örnek de Süleyman Şevket’ten alalım. Tevfik Fikret’in “Sükûn İçinde” manzumesini kaydeden yazarımız şu açıklamada bulunur: “Edebiyat-ı Cedîde şairleri kafiye teamülünü kırdı; önce “muztar” kelimesi ile “karlar” cem’ini, “gecenin” muzâfun ileyhi ile “hâin” sıfatını, “eminim ki” ile “mübki”yi hiç kimse mukaffa diye kullanmak istemezdi; şimdi, ayrı kelime ve edat olmak şartıyla, son hecenin kulaklarımızda aynı tesiri bırakmasına ehemmiyet veriyoruz; bu tahakkuk etti mi kelimeleri kafiyeli saymaya hiçbir şey mani olamaz”. (4. cilt, 1340: 93)

İsmail Habip (Sevük), 1942’de basılan *Edebiyat Bilgileri*(:89-100) kitabında kafiye meselesini uzun uzun tartışır. Sadece Kafiye başlığının alt başlıklarını sıralayalım: a) Eskiden mahiyeti, b) Mahiyeti, c) Redif, d) Kafiyesizlik, e) Kafiyede tekâmül. Görüldüğü gibi burada konu sadece tartışılır. Kafiye çeşitleri söz konusu edilmez.

Nihat Sami Banarlı, yine 1942’de basılan *Edebî Bilgiler* kitabında kafiyeyi daha basit tarif eder. (Banarlı 1942: 87-90) Ona göre kafiye, mısra sonlarındaki ses benzerliğidir. Daha sonra redif, zengin kafiye, bu tür kitaplarda ilk defa tunç kafiyeden söz eder. Ayrıca cinaslı kafiye, yarım kafiye söz konusu edilir. Kafiyenin eskiden beri var olduğundan hareketle, dilimizin eskiliğine vurgu yapılır. Ayrıca“...bilhassa yarım cinaslı ve redifli kafiyeleri ile Türk şiiri, çok zengin ve tarihî bir kafiye an’anesine ve bir kafiye zevkine maliktir” denir. Böylece biz, yarım, tunç, zengin, cinaslı kafiyeleri tanımış oluruz.

Hikmet İlaydın ise ilk baskısı 1947’de yapılan *Türk Edebiyatında Nazım*(:65-73) kitabında kafiyei tarif eder, şartlarını söyler, sonra da yarım, tam, zengin, cinaslı olmak üzere kafiyeinin dört çeşidinden söz eder. Ayrıca “Kafiyeinin Eski ve Yeni Durumu” başlığı altında halk edebiyatındaki, divan edebiyatındaki kafiye anlayışları hakkında bilgi verilir. Bilgiyi son zamanlardakilerle tamamlar.

Nihat Sami Banarlı, Millî Eğitim Vekâleti’nin 1 Haziran 1950 tarihli 1351 sayılı kararı ile liselerin birinci sınıfları için ders kitabı olarak kabul edilen *Metinlerle Edebî Bilgiler*(:79-84) kitabında yarım, tam, zengin, tunç ve cinaslı kafiyelerden söz eder.

Böylece kafiye meselesi daha doğrusu kafiye ve çeşitleri belirlenmiş olmaktadır. Buna göre kafiye, mısra sonlarındaki ses benzerliğidir.

Her yaz şimâle doğru asırlarca bir koşu
Bağrında bir akis gibi kalmış uğultulu

Yahya Kemal

Yarım kafiye, sessiz harfleri bir, sesli harfleri değişik olan kafiyelerdir.

Daldırma gül mü oldu kollar Erzincan!
Gelin mi verecek güller Erzincan!

Zeki Ömer Defne

Tam kafiye, bir sesli ve bir sessiz harfi müşterek olan kafiyelerdir.

Coştukça böyle sel gibi bağrında hisleri
Bir gün başında kalmayacaktır seyisler

Faruk Nafiz Çamlıbel

Zengin kafiye, iki sessiz ile bir sesli, bir uzun sesli, bir sessiz veya bunlardan daha çok seslerin aynılığından oluşan kafiye.

Çocuk gönlüm kaygılardan âzâde
Yüzlerde nur, ekinlerde bereket,
At üstünde mor kâküllü şehzâde;
Unutmaya başladığım memleket

Orhan Veli Kanık

Tunç kafiye, kafiye seslerinden birinin diğerinin içinde aynen geçmesi ile oluşur.

Çınla ey coşkun deniz, kayalıklarda çınla!
Sar bütün kumsalları o dolaşık saçınla.

Ali Mümtaz Arolat

Cinash kafiye, yazılışları aynı anlamları farklı olan kelimelerden meydana gelir.

Gittikçe bembeyaz gezinenler üçer beşer;
Bildim ki âhiret denilen yerededir beşer.

Kafiye konusunda son gelinen noktayı göstermek için tarifleri aldık ve örnekler verdik. Fakat bu devam etmeyecek bazı yazarların özel tasarrufları olacaktır.

Ahmet Kabaklı, kafiye hakkında birtakım bilgiler verir ve kafiyeyi yarım, tam ve zengin diye gruplandırır. Aslında bir çeşit zengin kafiye olan tunç kafiyeye hiç yer vermez. Cinash kafiyeyi de sadece cinas diye alır ve “Ayrı anlamda olan bu sesteş kelimeler kafiye de olabilir” der (Kabaklı 1967: 589-594).

Cem Dilçin, kafiyeyi divan şiiri, halk şiiri ve yeni Türk şiiri olmak üzere üç başlık altında inceler. Klâsik edebiyattaki kafiye ve çeşitlerini kendi kadrosu içinde verir. Halk şiirinde yaygın olarak yarım kafiyenin kullanıldığını, bazı şiirlerde tam

kafiyeyle rastlandığını söyler ve bu ayırımın yeni bir ayırım olduğuna dikkat etmeyerek anokranizme düşer. Halbuki divan şiirini incelerken böyle bir ayırıma gitmez. Onu kendi ıstılahları ile değerlendirir. Öte yandan kafiye düzeni/örgüsü ile kafiyeyle karıştırır. Zira kafiye öncelikle ayrı bir konudur, kafiye düzeni veya örgüsü ile nazım şeklini belirlemek ayrı bir konudur. Cem Dilçin halk şiirinde kafiyeyle incelerken “ana kafiye” diye bir kavram icat eder ve halk şiirinde rastladığı tam kafiyeyle izahını buna göre yapmak ister. “Kimi şiirlerde tam uyağa sık sık rastlanırsa da, bu uyaklar ya şiirin bir dörtlüğündedir ya da şiirin ana uyağını oluşturur”(Dilçin 1983: 73). Aslında bu tür yorumlara gerek yoktur. Çünkü genel yapı olarak mesele, halk şiirindeki ses benzerliklerinin zayıf olduğunu, bunun için bunlara yarım kafiye denebileceğini, bazen kuvvetli veya birden fazla ses benzerliklerinin bulunduğunu, bunlara tam kafiye denebileceğini ifade etmektir. Esasen bugün kafiye konusunda en büyük problem Dilçin’in gruplandığı gibi Divan şiiri, halk şiiri, yeni Türk şiiri gruplandırmasını yapmak ve her şiirin kendi içindeki esaslara göre kafiyesini anlamak veya anlatmak konuyu içinden çıkılmaz hale getirir. Buradaki maksadımızı aşmamak için bu konuya sadece dikkati çekiyorum ve ayrı bir yazıda konuyu tartışmak istiyorum.

Bu alanda en büyük karışma ile *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*’nde karşılaşırız. Sözlüğün “Kafiye” maddesinde yazar, öncelikle şiir üzerinde durur. Burada bazı açıklama ve örneklerin ne anlama geldiği üzerinde hiç durmayacağız. Maddeye redif ile ilgili ekleri de söz konusu etmeyeceğiz. Fakat “Kafiyeler şekil ve yapı bakımından incelenirler” dendiikten sonra, şekil bakımından “a. Düz kafiye”, “b. Çapraz kafiye”, “c. Sarma kafiye” diye bir ayırım yapılır. Yukardan beri gördük ki daha önce böyle bir ayırım veya gruplandırma kesinlikle yapılmamıştır. Hele “a. Düz kafiye: Kafiyelerin alt alta sıralandığı dizelerde görülür:

Telli turnam skn gelir
İnci mercan yükün gelir
Elvan elvan kokun gelir
Yâr oturmuş yele karşı

Karacaoğlan”

tarif ve rneği yepyeni bir yaklaşım tarzıdır. Aynı durum ikincisi için de geçerlidir. “b. Çapraz kafiye: Kafiyelerin birer aralıkla sıralandığı dizelerde görülür.

Lale bahçeleri güzel mitler...
Ne hızlı akardı zaman sevdiğim
Yutacakmış madem bir gün bizi yer
Haraba dönmesin aman sevdiğim
Lale bahçeleri güzel ümitleri...”

Belli ki burada son mısrada “mitleri” değil, “mitler”dir. Acaba böyle beş mısraın sıralanışı nasıl bir yapı verir? “c. Sarma kafiye: Kafiyelerin birbirlerini içine aldıkları dizelerde görülür.

şafakta kt sapsarı karanlık
Gün bana veremli ten gibi lgn
Muzdarip münzevi her geçen günün
Ardından ağarır muhayyel ışık”

Belli ki değerli yazar, eserinin adını *Ansiklopedik Divan şiiri Sözlüğü* koymasına rağmen kafiye konusunu sadece divan şiirinden değil, kendisine kadar gelenlerden farklı bir şekilde ele almak istemiştir. Örnekler bile divan şiirinden değildir. Evet, böyle bir kafiye gruplandırması bu sözlükten önce yoktur. O zaman bu adlar nereden geliyor? Bu sorunun cevabını vermek için bu alandaki kitaplarda yeniden bir gezinti yapalım. Bu terimlerden “apraz kafiye” ile önce Türk Dil Kurumu’nun yayımladığı *Edebiyat ve Söz Sanatları Sözlüğü*(28)nde rastlarız: “apraz Uyaklama(Rimes

croisées) Birinci dizeyi üçüncü ve ikinci dizeyi dördüncü ile (ve sonuna kadar hep böylece) uyaklı kılma şeklindeki uyak düzeni”. Hemen anlaşılacağı gibi burada söz konusu olan kafiye çeşidi değil, kafiye düzenidir. Dikkat edilirse “çapraz uyaklama” denmektedir. Bu da bize nazım şeklini hatırlatır. Üstelik düz ve sarma kafiye yoktur. Hikmet İlaydın, “Yeni Nazım Şekilleri” başlığı altında sone, terzarima, çapraz kafiye, sarma kafiye, düz kafiye söz konusu eder. Burada yazarın sadece bir tarifini almak konuya yaklaşımını verecektir. “Çapraz kafiye dörtlüklerle kurulur. Her dörtlüğün tek ve çift sayılı mısraları kendi aralarında kafiyelenirler (İlaydın 1964: 141)”. Burada yazarın çapraz ve sarma kafiye doğrudan bir nazım şekli olarak aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca düz kafiye için yazarın söylediği dikkat çekicidir: “Düz kafiye Divan nazmındaki mesnevinin yeni nazımdaki karşılığıdır. Fakat Fransız nazmından alınmıştır. Kafiye düzeni bakımından mesnevinin aynı olmakla beraber, ondan ayrıldığı noktalar vardır.” Yazar bu ayrılan noktaları da sıralar (İlaydın 1964: 142-143). Bu belirlemeden sonra İlaydın’ın gruplandırmasını tabloşturalım:

Yeni Nazım Şekilleri

1. Kayıtlı Şekiller
1. Sone
2. Terzarima
3. Çapraz kafiye
4. Sarma kafiye
5. Düz kafiye

Bütün bunlar bir sistem yaratma çabasının ürünüdürler (İlaydın 1964: 143 vd.). Nihad Sami Banarlı, lise ders kitabı *Metinlerle Edebî Bilgiler* kitabında Avrupaî nazım şekilleri olarak sone, terza-rima’yı sayar, örnek verir. Sonra da “Diğer Şekiller” başlığı altında: “Son asır Türk şairlerinin Avrupa edebiyatından alarak kullandıkları bu tanınmış nazım

şekillerinden başka, dört mısralı kıt'alarla yazılan iki nazım şekli daha edebiyatımızda defalarca denenmiştir. Bunlar dörtlüklerle yazılan diğer şekillerden kafiyelerine göre ayrıldıkları için edebiyatımızda bu şekillere çapraz kafiye, sarma kafiye gibi isimler verilmiştir.” der (Banarlı 1953: 112).

Muammer Yüzbaşıoğlu, Örneklerle Edebiyat *Bilgileri*'nde “Yeni Nazım Şekilleri” başlığı altında 4 grup yapar:

A) Batıdan alınmış klasik nazım şekilleri: sone, terza-rima

B) Serbest müstezat

C) Çeşitli şekiller: 1. Düz kafiyeli olanlar, 2. Sarma kafiyeli olanlar, 3. Çapraz kafiyeli olanlar, 4. Karma kafiyeli olanlar.

Ç) Serbest nazım (Yüzbaşıoğlu 1958: 32-41)

Edebî Bilgiler ve Örnekler benzer bir yolu takip eder:

A) Batıdan alınmış nazım şekilleri: Sone, terza-rima

B) Çeşitli nazım şekilleri

Yeni nazım şekilleri kafiye düzenlerine göre de çeşitlere ayrılabilir: Düz kafiyeliler, çapraz kafiyeliler, sarma kafiyeliler, karma kafiyeliler. Yazar örnekler verdikten sonra karma kafiyeliler düz, sarma, karma kafiyelerden meydana gelir der. Bu, yazarın düz, çapraz ve sarma'lı şekilleri nazım şekli kabul etme konusunda tereddüdü olduğunu gösterir (Tunçsiper 1962: 27 vd.).

Seyit Kemal Karaalioğlu, “düz kafiye”, “çapraz kafiye”, “sarma kafiye” maddelerini alır (Karaalioğlu 1962). Aynı yazar, *Türk Şiir Sanatı*'nda düz kafiyeden söz ederken önce, İlaydın'ın söylediklerini nakleder, her nedense araya bir nazım şekli olmayan tasri'i koyar ve sonunda: “Düz kafiye hece, aruz, serbest nazım gibi ölçülere-bu arada serbest nazımın ölçü olduğu söylenmiş olur-kısa ve uzun konulara uygulanabilir.” gibi her şeyi birbirine katan garip bir cümle kurar. Sarma ve çapraz kafiyeler için bilineni tekrarlar (Karaalioğlu 1966: 68

vd.). Ahmet Kabaklı, “Çapraz Diziliş”, “Sarma Diziliş”, “Yeni Mesnevi” kullanımlarını tercih eder. L. Sami Akalın, bunların her üçünü de “çapraz kafiye”, “düz kafiye”, “sarma kafiye” maddeleri olarak alır fakat izahında bir çeşit kafiye sıralanışı der (Akalın 1980). *100 Soruda Edebiyat Bilgileri* konuya pek farklı yaklaşmaz. “Genellikle dörtlük birimine yönelen sanatçılar, bunu Türk halk şiirinin ana nazım birimi diye değil Fransız şiirinde rastladıkları genel şekil diye benimserler. Dörtlüklerle yazdıkları şiirlerde de kafiyeleri iki türlü dağıtırlar: Çapraz kafiye, sarma kafiye... Yüzyıllar sürmüş mesnevi alışkanlığına denk düşen başka bir yol düz kafiyedir. Gene Fransız şiir örneklerine bakılarak ilk denemelerinde hep aruz vezni kullanılan (Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Yahya Kemal) bu yolla manzum tiyatro eserlerinde kolaylık sağlanmış, sonraları hece ölçüsü ile de örnekler verilmiştir. Beyit birimi kalmadığı için anlam şiirin bütününe dağılır (Mutluay 1972: 167-168).” Kronolojik sırada Cem Dilçin’in eseri gelmektedir. Yalnız burada Dilçin’e geçmeden kısa bir değerlendirme yapalım. 1951’de ilk baskısı yapılan *Türk Edebiyatında Nazım* ile yeni nazım şekilleri hakkında derli toplu bilgi verilir ve düz kafiye, çapraz kafiye, sarma kafiye bir nazım şekli olarak alınır ve bu gruba girmeyen nazım şekilleri de ayrıca söz konusu edilir. Sonra Nihad Sami, Hikmet İlaydın kadar olmasa da konuyu irdeleyecektir. Fakat bu yaklaşım aynı dikkatle pek devam etmez. Bununla beraber İlaydın’ın açtığı yoldan yürüyenlerin yanında bu konudaki dağınkılığı sürdürenler de bulunmaktadır. Cem Dilçin, konuya yeni bir zenginlik katmıştır. Biz konumuzla ilgili olana bakalım:

Yeni Türk Şiiri Nazım Biçimleri ve Türleri

A) Nazım Biçimleri

I. Düzenli Nazım Biçimleri

1. Sone
2. Triyole
3. Çapraz Uyak

4. Sarma Uyak
5. Örüşük Uyak(Terza-rima)
6. Düz Uyak (Dilçin 1983: 367-373)

Numan Kartal'ın "Çapraz kafiye şeması kullanılmıştır" ifadesini sadece kaydedelim (Kartal 1985: 144). Necat Birinci, (Birinci 1985) her üçünü nazım şekli olarak, *Milliyet Edebiyat Ansiklopedisi* de düz ve çapraz kafiyeyi aynı şekilde yani nazım şekli olarak söz konusu eder.

Çok açıkça görülüyor ki *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'ne kadar kafiye çeşitleri içinde çapraz, sarma, düz diye bir gruplandırma yoktur².

Bütün bunlara dayanarak, kafiye için söylenenleri göz önünde bulundurarak "çapraz kafiye", "sarma/sarmal kafiye" ve "düz kafiye"nin kesinlikle bir kafiye çeşidi olmadığını söyleyelim. Olması da mümkün değildir. Çünkü kafiye mısra sonlarındaki ses benzerliğidir. Diğerleri ise kafiye örgüsüdür. Eski edebiyatta gazelin/kasidenin a-a/b-a/c-a, mesnevînin a-a/b-b/c-c şeklinde kafiyelenişi gibi. Üstelik bunlar, yenileşme döneminde Fransızcadan tercüme edilerek düz kafiye (rimes suivies), çapraz kafiye (rimes croisées), sarma(l) kafiye (rimes embrassées) diye, önce şairler, örnek aldıkları o şiirlere benzeterek kullanmışlar ve bunlar uzun

² Sözlük ilk çıktığı günden beri zihnimi meşgul eden bu meseleyi irdelemek istemedim. Fakat son zamanlardaki dört çalışmada bu yanlış bilgi ve yaklaşımın yaygınlaşma istikametine doğru gittiğini görünce, bu yazıyı, yazmak mecburiyetini hissettim. Bu yaygınlaşma örneklerinden ilki Türkiye Diyanet Vakfı'nın çıkardığı İslâm Ansiklopedisi'dir. (cilt: 24, 2001) Bilindiği gibi ansiklopediler mütedavil, sağlam, doğru bilgileri yine sağlam bir dille verirler. Üstelik burada bir bilim heyeti bulunur ve bu heyet verilen bilgiyi kontrol eder. Söz konusu Ansiklopedi'nin "Kafiye" maddesi İsmail Durmuş, Mürsel Öztürk ve İskender Pala tarafından yazılmış. Maddeyi ve Ansiklopediyi tartışmak gibi bir düşüncem yok. Yalnız *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'ndeki bilgilerin buraya nakledilmesi, hele en azından-tabii bu bizim yukarıda verdiğimiz kitaplara göre son derece dar bir liste- Türkçede bu konuda yayımlanmış kitaplardan-adları verilen sadece altı kitaptır- hiçbirinde yer almayan farklı ve aykırı bir bilginin buraya nakledilmesi şaşırtıcı olmuştur. İkinci bir yanlış örnek *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (Perşembe Kitapları, İstanbul 2001) dir. Maalesef aynı bilgi buraya da girmiştir. Osman Ünlü, "Eski Türk Edebiyatı Dersinde Kafiye Öğretimine Dair Öneriler" gibi iddialı bir başlıkta aynı aykırı tutumu sürdürür. (*Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 10, nr. 2, 2012, s. 326 vd.) Bu seyir beni bu yazıyı yazmaya mecbur etmiştir.

bir aradan sonra adlandırılmışlardır. Meselâ Abdülhak Hamit, “Tanaggum” manzumesini abba şeklinde dörtlükler hâlinde sonradan adına sarmal kafiye denen şekille, Recâizâde Mahmut Ekrem, “Ah Nijad” şiirini abab çapraz kafiye denen şekille yazmışlardır. Düz kafiye genellikle mesnevi ile karıştırılmış, bu karışıklığa şairlerimiz de fırsat vermişlerdir. Meselâ Şinasi, Reşit Paşa için yazdığı 1274 tarihli kasidesinde doğrudan düz kafiye kullanmış, “kaside” başlığına rağmen kaside nazım şekli ile yazmamıştır. Konunun Fransız nazım şekilleri ile karşılaştırılması ayrı bir yazının konusudur. Ama bizim kafiye geleneğimiz içinde düz kafiye, çapraz kafiye, sarmal kafiye, bir kafiye çeşidi değil nazım şeklidir. Esasen İslâm Ansiklopedisi’ndeki garabet örneğimiz olan Arap ve Acem kafiye sistemi bütün ayrıntısı ile anlatıldıktan ve bütün kaynakları verildikten sonra böyle bir sapma eşyanın tabiatına aykırıdır. Çünkü bütün edebiyat tarihimizde bu iki temel kaynak esastır. Nitekim sonradan yavaş yavaş kafiyeden uzaklaşılacaktır. Bunun için kafiye konusunda ne söyleyeceğimizi ve şiirlerin kafiyelerini-gerekli ise- nasıl göstereceğimizi artık belirlemeliyiz.

Kaynaklar

- Ali Cemalettin. (1291(=1874-1875)). *Arûz-ı Türki(İlm-i Kavâfi, Sanâyi-i Şi’riyye ve İlm-i Bedî)*, İstanbul.
- Ali Nazima. (1308(=1890)). *Muhtıra-i Belâgat*, Kasbar Matbaası, Dersaâdet.
- Ahmet Hamdi. (1288-1289(=1872)). *Teshîlü’l-Aruz ve’l-Kavâfi ve’l-Bedâyi*, İstanbul: Terakki Matbaası.
- AKALIN, L. Sami. (1980). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- BANARLI, Nihad Sami. (1942). *Edebî Bilgiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BANARLI, Nihad Sami. (1953). *Metinlerle Edebî Bilgiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi:

- BİRİNCİ, Necat. *Tercüman Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Edebiyat ve Söz Sanatları Sözlüğü*. (1948). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLEÇ, İsmail. (1997). *Bahru'l-Maârif'e Göre Edebî Kavramlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İLAYDIN, Hikmet. (1947). *Türk Edebiyatında Nazım*, İzmir: Yeni Yol Matbaası, biz çalışmamızda 4. baskıyı kullandık. (1964, İnkılap ve Aka, İstanbul).
- KABAKLI, Ahmet. (1967). *Türk Edebiyatı*, c. 1, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal. (1962). *Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: Okat Yayınevi.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal. (1966). *Türk Şiir Sanatı*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- KARATAŞ, Turan. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Perşembe Kitapları.
- KARTAL, Numan. (1985), *Açıklamalı Yardımcı Edebiyat Kitabı Lise I*, İstanbul.
- Köprülüzade Mehmet Fuad-Şahabettin Süleyman. (1330(=1912)). *Malûmât-ı Edebiyye*, c.1, Dersâadet: Kanaat Matbaası.
- Mehmet Rifat. (1308(=1891)). *Mecâmiü'l-Edeb*, , Dersâadet: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Tefik. (1309(=1891)). *Usul-i İnşâ ve Kitâbet*, (İstanbul).
- Milliyet Edebiyat Ansiklopedisi* (1991). İstanbul.
- Muallim Naci. (1307(=1890)). *Istilahât-ı Edebiyye*, İstanbul: A. Asadoryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- MUTLUAY, Rauf. (1972). *100 Soruda Edebiyat Bilgileri*, İstanbul.

- PALA, İskender. (tarihsiz). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Reşit. (1328). *Nazariyyat-ı Edebiyye*, c. 1, İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Selim Sabit. (1287(=1870)). *Mi'yâru'l-Kelâm*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- (SEVÜK) İsmail Habip. (1942). *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Süleyman Paşa. (1289(=1872)). *Mebâni'l-İnşâ*, c. 2, İstanbul: Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası.
- Süleyman Şevket. (1923). *Güzel Yazılar*, c. 4, İstanbul: Sanayi-i Nefise Matbaas.
- Tahirülmevlevi. (1329). *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım*, Cüz 1, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası.
- Tahirülmevlevi. (1973), *Edebiyat Lügatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TUNÇSİPER, Nebih. (1962). *Edebî Bilgiler ve Örnekler*, Adana: Kemal Matbaası,
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (2001), c. 24, “Kafiye” Mad., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- ÜNLÜ, Osman. (2012). “Eski Türk Edebiyatı Dersinde Kafiye Öğretimine Dair Öneriler”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (10/2), Manisa.
- YETİŞ, Kâzım. (2006). “XVI. Yüzyılın Başında Yazılmış Bir Kavâid-i Şi'riyye Risalesi”, *Belâgattan Retoriğe*, İstanbul. Kitabevi.
- YETİŞ, Kâzım. (2006). *Belâgattan Retoriğe*, İstanbul: Kitabevi.
- (YÖNTEM) Ali Canip. (1926). *Edebiyat*, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı.
- YÜZBAŞIOĞLU, Muammer. (1958). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ

(İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi)

Yayın İlkeleri

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından Bahar (Nisan) ve Güz (Ekim) olmak üzere yılda iki defa ve basılı olarak yayımlanan **ulusal hakemli** bir dergidir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nde, özgün olmak şartı ile Türk dili, edebiyatı, tarihi ve çağdaş Türk lehçeleri ve Türk dünyası edebiyatları ile ilgili araştırma, inceleme, tenkit ve değerlendirme yazıları kamuoyuna duyurulmak amacıyla yayımlanır. Bununla birlikte Sosyal Bilimlerin öteki alanlarından dil ve edebiyatla ilgili kültürel ve toplumsal problemleri konu edinen yazılara da yer verilir.

Aydın Türklük Bilgisi'ne gönderilecek yazılarda öncelikle alanına katkı sağlayan özgün nitelikte bir 'araştırma makale' veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir 'derleme makale' olması şartı aranır. Ayrıca, ilgili alanlarda yayımlanan bilimsel kitaplara ait makale formatındaki değerlendirme yazıları ile kitap eleştirileri de derginin yayın kapsamı içindedir.

Yayın kurulunun kararı ile alanında katkısı olduğu düşünülen yabancı dilden özgün makalelerin İngilizce veya Türkçe çevirilerine de derginin üçte birini geçmemek kaydı ile yer verilebilir. Çeviri makalelerin yayımlanabilmesi için çeviri metin ile birlikte özgün makalenin yazarından ya da hak sahibinden alınacak izin yazısının da gönderilmesi zorunludur.

Makalelerin **Aydın Türklük Bilgisi**'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak basılmamış bildirilerden üretilmiş makaleler, bu durum dipnotta açıkça belirtmek koşuluyla kabul edilebilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi ve Yayın Süreci

Yayın için gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde bilimsel nitelik en önemli ölçüttür. **Aydın Türklük Bilgisi**'ne gönderilen tüm makaleler, Yayın Kurulu'nca dergi yayın ilkelerine uygunluk ve nitelik bakımından değerlendirilir. Yayın kurulu, gönderilen bir makaleyi yayımlayıp yayımlamama ve gerekli gördüğü durumlarda makale üzerinde düzeltmeler yapma hakkına sahiptir. Yapılan ön inceleme sonucunda yayına uygun bulunmayan makale, değerlendirme sürecine alınmayarak yazarına bilgi verilir. Eksiklikleri varsa düzeltilmesi ve tekrar gönderilmesi için yazarına iade edilir. Yayına uygun bulunan makale, değerlendirilmek üzere ilgili

alandaki üç hakeme gönderilir. Hakemler, gönderilen makaleleri yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek yayına uygun olup olmadığına karar verirler. Belirlenen süre içinde gelen hakem raporları göz önünde bulundurularak, makalenin yayınlanıp yayınlanmamasına karar yetkisi yayın kurulundadır. Makaleler, Yayın Kurulu tarafından uygun görülen bir sayıda yayımlanmak üzere programa alınır ve yazarı bilgilendirilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süre ile saklanır. Makalenin yayımlanmasının ardından bir ay içinde yazarına makalenin yer aldığı sayıdan 3 adet gönderilir.

Değerlendirme sürecinden geçerek yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *İstanbul Aydın Üniversitesi*'ne devredilmiş sayılır. Bu nedenle yazılarla birlikte yayın haklarının **Aydın Türklük Bilgisi**'ne devredildiğine ilişkin bir sözleşmenin bulunduğu "makale sunum formu"nun da doldurulup gönderilmesi gerekmektedir.

Aydın Türklük Bilgisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşlerin ve çevirilerin bilimsel, etik ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Ancak, yayımlanan yazılar dergi yönetiminin yazılı izni olmaksızın başka bir yerde (basılı olarak ya da internet ortamında) yeniden yayımlanamaz. Yazar, yazısının/ makalesinin **Aydın Türklük Bilgisi**'nde yayımlandığını belirtmek kaydı ile tümünü ya da bir bölümünü kendi amaçları için çoğaltma hakkına sahiptir.

Aydın Türklük Bilgisi'ne yazı gönderen tüm yazarlar bu ilkeleri kabul etmiş sayılır.

Yayın Dili

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nin yayın dili **Türkiye Türkçesidir**. Yayın ilkelerine uygun olmak şartıyla diğer **Türk lehçelerinde** yazılmış olan yazılara da dergide yer verilebilir.

AYDIN TÜRKLÜK BİLGİSİ DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Yazım Kuralları

Yapılan ön incelemede yazım kurallarına uyulmadığı tespit edilen makaleler düzeltilmesi için yazarına iade edilir ve yayım programına alınmaz.

1. **Ana Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı sözcüklerin ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalı ve en fazla 10-12 sözcük arasında olmalıdır.
2. **Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i:** Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın varsa görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

3. **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe “özet” ve İngilizce “abstract” bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemeli; dipnot kullanılmamalıdır. Türkçe ve İngilizce özetleri altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (*keywords*) verilmelidir. Türkçe makalenin İngilizce başlığı olmalı ve *abstract*’ın üstünde gösterilmelidir.
4. **Ana Metin:** A4 sayfa boyutunda (29.7x21 cm.), MS Word programı, *Times New Roman* yazı karakteri ile, 12 punto ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 3 cm., alt 3 cm., sol 3 cm., sağ 3 cm. boşluk bırakılması ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar özet, *abstract*, şekil ve tablo yazıları da dahil 6.000 (altıbin) sözcüğü geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle ya da tek tırnak içinde yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti + eğik harfler gibi çifte vurgulamalara asla yer verilmemelidir.
5. **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makaledeki tüm ara (normal) ve alt başlıklar (yatık) 12 punto ile sözcüklerin yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konulmamalı ve bir satır sonra devam edilmelidir.
6. **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalı, siyah-beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo ve şekiller ayrı ayrı sıra sayısı verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise yalnızca tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik (normal); tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik (*italik*) yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Tablo 1: *Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi*

Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli, hemen ardından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

7. **Görseller:** Yazı içerisinde resim, fotoğraf ya da özel çizimler varsa bu belgeler kısa kenarı 10 cm olacak şekilde 300 ppi’da (300 *pixels per inch* kalitesinde) taranmalı, JPEG formatında kaydedilmeli, ayrıca metin içinde kullanılan tüm görsel gereçler makaleye ek olarak JPEG formatıyla gönderilmelidir. İnternette indirilen görsellerin de 10 cm-300 ppi kurallarına uygun olması gerekmektedir. Görsellerin adlandırılmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Dergi yayın kurulu, teknik

olarak problemler ya da düşük kaliteli resim dosyalarını yeniden talep edebilir ya da makaleden tümüyle çıkartabilir. Kaynak olarak kullanılacak görüntülerin kalitesinden ve yayımlanıp yayımlanmamasından yazar(lar) sorumludur.

Resim ve fotoğraflar siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Görsel numaraları ve adları görsellerin hemen altına ortalı şekilde, eğik yazılmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimlerin kullanıldığı sayfa sayısı 10'u geçmemeli, işgâl ettikleri alan yazının üçte birini aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Dipnot: Dipnot kaynak göstermek için kullanılmalıdır, dipnot kullanımına yalnızca açıklayıcı ek bilgileri için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

9. Alıntı ve Göndermeler/Atıflar: Yazar doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı tüm alıntılara aşağıdaki örneklere göre göndermede bulunmalıdır. Burada belirtilmeyen durumlarda APA6 formatı kullanılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve italik (eğik) yazı karakteri ile yazılmalıdır.

Göndermeler için asla dipnot kullanılmalıdır. Tüm göndermeler parantez içinde ve aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Tek yazarlı çalışmaya yönelik genel göndermelerde;
(Carter, 2004).

Tek yazarlı çalışmanın alıntı yapılan belirli bir yerine göndermelerde;
(Bendix, 1997: 17).

İki yazarlı çalışmalara göndermelerde;
(Hacıbekiroğlu ve Sürmeli, 1994: 101).

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır;
(Akalın vd., 1994: 11).

Kaynakça kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa, kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Gazimihal (1991: 6), bu konuda “.....”nu belirtir.

Yayın tarihi olmayan yapıtlarda ve yazmalarda yalnızca yazarların adı;
(Hobsbawm)

yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yapıtlarda ise kaynağın ismi, varsa cilt ve sayfa numarası yazılmalıdır.
(Meydan Larousse 6, 1994: 18)

İkinci kaynaktan yapılan alıntılar da aşağıdaki gibi yazılmalı ve kaynaklarda belirtilmelidir:

Lepecki'nin de ifade ettiği gibi “.....” (Akt. Korkmaz 2004: 176).

10. Kaynakça: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması hâlinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (2004a, 2004b) şeklinde gösterilmelidir:

Kitapların gösterilmesi

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Makalelerin gösterilmesi

Sarisözen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

Kitap içi bölümlerin gösterilmesi

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Tezlerin gösterilmesi

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet kaynaklarının gösterilmesi

İnternet elde edilen verilerin kaynakları mutlaka gösterilmeli ve Kaynakça'da erişim adresi ve erişim tarihi belirtilerek verilmelidir. Erişim adresi olarak kaynağın yer aldığı web sayfasının (ana sayfa) adresi değil, kaynağın görüntülediği adres verilmelidir.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Görüşmelerin gösterilmesi

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazılar, "makale sunum formu" ile birlikte e-posta yoluyla aşağıdaki adreslere gönderilebilir.

Çevirisi yapılmış makalelerin değerlendirmeye alınabilmesi için özgün metinlerin ve makale sahibinden (asıl yazar veya hak sahibi yayınevi) izin yazılarının da gönderilmesi zorunludur.

Ön inceleme ve hakem değerlendirmesi doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere yazarlarına geri gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapılarak en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır.

İletişim Bilgileri:

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ Yayın Kurulu Koordinatörlüğü

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428

E-posta

aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr